

**İSMAYİL HAKKI BALTACIOĞLU'NUN
DİN VE MİLLET ANLAYIŞI**

Yunus MERTYÜREK

**Yüksek Lisans Tezi
Felsefe Anabilim Dalı
Yrd. Doç. Dr. Uğur Köksal ODABAŞ
2016
Her Hakkı Saklıdır**

**ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI**

Yunus MERTYÜREK

**İSMAYIL HAKKI BALTACIOĞLU'NUN DİN VE MİLLET
ANLAYIŞI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ

Yrd. Doç. Dr. Uğur Köksal ODABAŞ

ERZURUM-2016

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEZ BEYAN FORMU

26.09/2016

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "İSMAYIL HAKKI BALTACIOĞLU'NUN DİN VE MİLLET ANLAYIŞI " adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

[Tarih ve İmza]

26.09.2016
Yunus MERTYÜREK

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yard.Doç.Dr.Uğur Köksal ODABAŞ danışmanlığında, Yunus MERTYÜREK tarafından hazırlanan bu çalışma **26.10.2016** tarihinde aşağıdaki jüri tarafından. Felsefe Tarihi Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Yard.Doç.Dr. Uğur Köksal ODABAŞ

İmza: .....
Uğur Köksal

Jüri Üyesi : Yard.Doç.Dr. Kutsi KAHVECİ

İmza: .....
Kutsi Kahveci

Jüri Üyesi : Yard.Doç.Dr. Hüseyin AYDOĞDU

İmza: .....
Hüseyin Aydoğdu

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. .... / ..... / .....

Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
ÖNSÖZ.....	V
KISALTMALAR DİZİNİ	VI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İSMAYIL HAKKI BALTACIOĞLUNUN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. İSMAYIL HAKKI BALTACIOĞLU'NUN HAYATI	5
1.1.1. Çocukluk Yılları	5
1.1.2. Okul Hayatı	7
1.1.3. Memuriyet Hayatı.....	13
1.1.4. Öğretmenlik Yılları	14
1.1.5. Avrupa'daki Yılları	15
1.1.6. Öğretmen Okulu Öğretmenliği.....	18
1.1.7. Şems'ül-Mekâtib'de Ders Nâzırlığı	20
1.1.8. Cumhuriyet Sonrası Yıllar.....	20
1.2. ESERLERİ	22
1.2.1. Pedagojik Eserleri.....	22
1.2.2. Sosyolojik Eserleri	23
1.2.3. Felsefî Eserleri.....	23
1.2.4. Sanat Konulu Eserleri.....	23
1.2.5. Edebî Eserleri	24
1.2.6. Çocuk ve Gençlik Eserleri.....	24
1.2.7. Biyografik Eseri	25
1.2.8. Otobiyografik Eseri	26
1.2.9. Radyofonik Piyesleri	26

İKİNCİ BÖLÜM

İSMAYIL HAKKI BALTACIOĞLU'NDA TEMEL KAVRAMLAR

2.1. TOPLUM	27
2.1.1. Kültür.....	30

2.1.2. Gelenek.....	32
2.1.3. Dil.....	33
2.1.4. Kalkınma	35
2.1.5. Sanat	37
2.1.6. Felsefe	40
2.1.6.1. Felsefenin İlgilendiği Başlıca Sorunlar	42

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSMAYIL HAKKI BALTACIOĞLU'NUN DİN ANLAYIŞI

3.1. DİN HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ	46
3.1.1. Dinin Milliyeti Yaratması	51
3.1.2. Din Kalkınma İlişkisi	53
3.1.3. Din-Bilim İlişkisi.....	56
3.1.4. Dini Ritüeller ve Toplumsal İşlevi	59
3.1.5. Din Eğitimi Anlayışı	62
3.1.5.1. Medrese ve Mahalle Mektebi Devri	64
3.1.5.2. Rüşdiye ve İdadiye Devri	65
3.1.5.3. Yeni Mektepler Devri	66
3.1.5.4. Hal-ı Hazır Devir	67
3.1.5.5. Dine Yaklaşım Tarzı ve Din Eğitiminde Gaye.....	67
3.1.6. Din Eğitimi ve Okul	69
3.1.7. Yaygın Din Eğitimi	72
3.1.8. Baltacıoğlu'nun Kur'ana Bakışı	76

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İSMAYIL HAKKI BALTACIOĞLU'NUN MİLLET ANLAYIŞI

4.1. BALTACIOĞLU'NDA MİLLİYET FİKRİ	80
4.2. MİLLİ KİŞİLİĞİN OLUŞMASI.....	83
4.3. MİLLİ KİMLİK AİLE VE DİN İLİŞKİSİ.....	84
4.4. MİLLİ BENLİK VE AHLAK İLİŞKİSİ	88
SONUÇ.....	91
ÖZGEÇMİŞ.....	100

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İSMAYIL HAKKI BALTACIOĞLU'NUN DİN VE MİLLET ANLAYIŞI

Yunus MERTYÜREK

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Uğur Köksal ODABAŞ

2016, 100 Sayfa

Jüri: Yrd. Doç. Dr. Uğur Köksal ODABAŞ

Yrd. Doç. Dr. Kutsi KAHVECİ

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin AYDOĞDU

Din ve Millet kavramları insanlık tarihi kadar eski ve geniş olan kavramlardır. Bu kavramlara verilen anlamlar milletlerin yaşamlarını önemli ölçüde biçimlendirmiştir. Özellikle Cumhuriyetin kuruluş yıllarında Türk aydınlarının Din ve Millet kavramlarına bakışı, kalkınma ve ilerlemeyi esas alan, toplumsal bütünlüğü sağlayıcı özellikleri öne çıkaran bir anlayış olmuştur.

Hem Osmanlı hem de Cumhuriyet dönemini yaşayan İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu Din ve Millet kavramlarını dil, kültür, ulus, kalkınma ve ilerleme kavramlarıyla birlikte incelemiştir. “İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun Din ve Millet Anlayışı” adlı bu çalışmada Baltacıoğlu'nun hayatı ve eserleri, Baltacıoğlu'nda temel kavramlar, Baltacıoğlu'nun Din ve Millet anlayışı çerçevesinde ele alınarak incelenmiş, çağdaşlarıyla karşılaştırmalar yapılarak, fikirlerinin yenilik içeren boyutları açıklanmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmanın Baltacıoğlu'nun daha çok eğitim anlayışı üzerine yoğunlaşan çalışmalarından farklı olarak düşünürün farklı alanlardaki düşünceleri üzerinde yeni çalışmalar yapılmasına vesile olmasını temenni ederiz.

Anahtar Kelimeler: Din, Millet, Ulus, Kalkınma, Din Eğitimi, Dayanışma, Etik.

ABSTRACT

MASTER'S THESIS

İSMAYIL HAKKI BALTACIOĞLU'S UNDERSTANDING OF RELIGION AND NATIONALITY

Yunus MERTYÜREK

Advisor: Assist. Prof. Dr. Uğur Köksal ODABAŞ

2016, Page: 100

**Jury: Assist. Prof. Dr. Uğur Köksal ODABAŞ
Assist. Prof. Dr. Kutsi KAHVECİ
Assist. Prof. Dr. Hüseyin AYDOĞDU**

Concept of Religion and Nation is as old extensive as history of humanity. Making of these concepts, had given a shape to living of their nations.

Especially, in the years old foundation of the republic, Turkish intellectuals' points of view to "Concept of Religion and Nation" have become an understanding which had basically development and advancement, distinctiveness of social order. İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, who lived both Ottoman and Republic period, had searched concept of religion and nation together with concept of language, culture, improvement of nation.

In İsmail Hakkı Baltacıoğlu's work, named "Understanding of Religion and Nation" was searched his auto biography and work, basic concepts, his religion and nation understanding.

It was tried to explain his ideas which contained innovation dimensions by marking comparisons with his contemporaries. Unlike this study Baltacıoğlu of more studies focused on educational approach, we hope to be instrumental for further studies on the ideas of intellectuals in different fields.

Key Words: Religion, Nationality, Development, Religious Education, Solidarity, Ethic

ÖNSÖZ

Bu çalışma Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim dalında bir Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlanmıştır. Osmanlının son dönemleri ve Cumhuriyetin kuruluş ve gelişim aşamalarını yaşayan İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun daha ziyade J.J. Rousseau tarafından şekillenmiş eğitim anlayışı üzerinde çalışmalar yapılmış, düşünürün eğitim dışındaki çalışmaları ihmal edilmiştir.

Biz bu çalışmamızda İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun Din ve Millet anlayışını ele alıp inceledik. Baltacıoğlunun oluşturmak istediği insan tipinde öne çıkardığı, cemiyet hayatına uyumlu olma, değerlere bağlılık, kalkınma ve ilerleme isteği taşıma, bilimsel değerleri benimseme, vasıflarını kazanmış bireyin oluşumunda Din ve Millet kavramlarının yeri ve önemini açıklamaya çalıştık.

Öncelikle çalışmamda bana destek olan değerli danışmanım Yrd. Doç. Dr Uğur Köksal ODABAŞ'a, bilgi, tecrübe, ve desteğini benden esirgemeyen değerli hocam Yrd. Doç. Dr Kutsi KAHVECİ'ye ve Bölüm Başkanımız Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM nezdinde tüm hocalarıma minnettarlığımı bildiririm. Ayrıca maddi ve manevi her konuda yanımda olan, beni yüreklendiren başta eşim Hatice MERTYÜREK'e çocuklarım Cihat ve Ceylin'e gönülden teşekkürlerimi sunarım.

Erzurum-2016

Yunus MERTYÜREK

KISALTMALAR DİZİNİ

Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
D.T.C.F.	: Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi
DİA.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Edit.	: Editör
h.	: Hicrî
haz.	: Hazırlayan
H.z.	: Hazreti
krş.	: Karşılaştırınız
m.	: Milâdî
M.E.B.	: Milli Eğitim Bakanlığı
mad.	: Madde
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölümü
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
trc.	: Tercüme eden
trsz.	: Tarihsiz
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğeri/diğerleri
vs.	: Ve sâire
Y.A.	: Yeni Adam Dergisi
Yay.	: Yayınevi

GİRİŞ

Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Tarihi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans programına tez çalışması olarak hazırlanan bu çalışmada "İSMAYIL HAKKI BALTACIOĞLU'NUN DİN VE MİLLET ANLAYIŞI" incelenmiştir.

Türkiye Cumhuriyetinin ilk yıllarında sosyoloji alanında yapılan çalışmaların genellikle, ülkenin o günkü problemlerine çözüm bulmaya yönelik olduğu görülmektedir. Ziya Gökalp, Hilmi Ziya Ülken, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, ve daha bir çok sosyolog, hem Türk sosyolojisine hem de Türkiye'nin aktüel problemlerinin çözümüne katkıda bulunmuşlardır. Baltacıoğlu'nda sadece sosyoloji ile değil felsefe, sanat, eğitim gibi alanlarla da ilgilenmiş, bunlardan en çok eğitim alanında ün sahibi olmuş ve bu nedenle diğer yönleri ile ilgili pek fazla çalışma yapılmamıştır.

Baltacıoğlu bu yönlerinin dışında, Türk kültür hayatına fikir gazetesi geleneğini getirmiş, gazete ve dergi yöneticiliği de yapmıştır. 1934'te kurduğu Yeni Adam dergisini, millet vekilliği yaptığı yıllar dışında 1978'e yani ölümüne kadar sürdürmüştür. Bu dergiyi önce haftalık sonra aylık olarak yayınlamıştır. O, bu derginin hem başyazarı, hem editörü, hem de dağıtıcısı kısaca her şeyi olmuştur. Bunun dışında 1950'lerin ılımlı din anlayışına dayanan Din Yolu dergisinin çıkarılmasında da büyük emek harcamıştır.

Bu çalışmada İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun konu olarak alınmasının nedeni; Türk fikir hayatına bir nebze olsun katkıda bulunmaktır. İkinci olarak; Baltacıoğlu'nun eğitim dışındaki alanlarla ilgili görüşlerinin yeterince çalışılmadığından hareketle onun Din ve Millet anlayışını tanıtmaktır.

Yine bu çalışmada amaç Baltacıoğlu'nun eserlerinde din kalkınma ve millet kavramlarından ne anladığı, Din ve Millet kavramlarıyla gelenek görenek ve toplumsal yapının milletlerin geleceğinin şekillenmesine yönelik önemli ve belirleyici etkisini, içinde yaşadığı dönemin sosyal ve siyasal şartlarını da gözönüne alarak belirlemek olacaktır. Arslan'a göre "Metodolojik olarak, bir yazarın düşünsel alt yapısını ve düşünüş şeklini belirleyen içtimai koşullar ve onun sosyal yönünü betimleyen bilgi sosyolojisinin "bağlam içinde anlama ve yorumlama" temel öngörüsü baz alınarak

belirlenmiştir.”¹ "Bugünden geçmişe bakarak ve yazılı kaynaklara dayalı olarak bir düşünürün görüşlerini anlama ve yorumlamanın zorluğu veya imkânı bir tarafa, bir düşünürü anlamak için onun yaşadığı dönemin siyasi ve toplumsal şartlarını, kişisel hayatını, bilim anlayışını ve düşüncelerinin hangi şartlarda ortaya çıktığını, nasıl şekillendiğini kavramak gerekir”.² Bu çalışma, Baltacıoğlu özelinde , oluşan bilginin ait olduğu dönem ve bu döneme ait toplumsal koşullar içinde anlaşılıp yorumlanmasına dönük bir okumayı amaçlamaktadır.

Bu incelemenin asıl amacı Türk sosyolojisi ve Türk sosyologları üzerinde yapılacak çalışmaların aynı zamanda Türk toplum yapısı, ve düşünce sistematikteki değişiklikleri de gözlemlememize olanak vermesidir. Aynı şekilde Cumhuriyetin ilk yıllarında var olan sosyal, siyasal, ve kültürel problemler çok yönlü bir düşünür olan Baltacıoğlu'nun fikriyatının şekillenmesinde önemli etken olmuştur. Aynı etkiyi onun din ve millet anlayışında da görürüz. Bu da bize düşünürlerin fikirlerini incelerken bağlamın ne kadar önemli olduğunu gösterir.

Güllünün de belirttiği gibi “Baltacıoğlu'nun düşüncelerinin şekillenmesindeki ikinci önemli boyut onun etkilendiği isimlerdir. Fransız sosyolog Emile Durkheim (1858-1917), Türkiye'deki takipçisi Ziya Gökalp (1876-1924), ve Henri-Louis Bergson (1859-1941) Baltacıoğlu'nun din, millet ve toplum görüşlerini şekillendiren en önemli isimlerdir. Bu yüzden çalışmada Baltacıoğlu'nun görüşleri Gökalp ve Durkheim'in görüşleri ile karşılaştırmalar yapılarak ele alınmaktadır³.”

Türk milletinin farklılıklar barındıran doğasına bağlı olarak o dönemde farklı siyasal anlayışlar ortaya çıkmıştır. (Baticılık, Türklülük, İslamcılık vb...) Bu ideolojilerden bazıları dönem içinde güçlenerek yoluna devam etmiş, bazıları ise etkisini yirmiştir. Bu geniş ve çok renkli düşünce yelpazesi içinde Erol Güngör'ün ifadesi ile “İslam ile modern medeniyeti bağdaştırmak gayreti” içinde olma ortak özelliği taşıyan “İslamcı”; “modernist”; “modernist İslamcı”; “geleneççi”; “reformcu” ve “uzlaştırıcı” gibi birçok kendi içinde nüanslarla da olsa farklılaşan düşünce tipleri bulmak mümkündür.⁴ Hep bir düşünsel çaba ve tetkik prensibiyle hareket eden

¹ İsmail Güllü, “Durheimci bir Sosyolog:İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun Din Toplum Görüşleri”, *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl:19, Sayı:62, 68

² Güllü, 68

³ Güllü, 68.

⁴ Erol Güngör, *İslam'ın Bugünkü Meseleleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1981, 216

Baltacıoğlu, yaşamının son dönemlerine kadar muhafazakar, milliyetçi olarak anılmasıyla birlikte, dinin manevi unsurlarının pratik yaşama aktarma, görünür kılma, çabasından hareketle Weberci (1864-1920) sekülerleşme düşüncesine sahip, seküler, ulusçu ve toplumu esas alan bir yapı sergilediği söylenebilir.⁵ Aynı şekilde Türkdoğan, Baltacıoğlu'nu dini yapıyı esas alan, din karşıtı Marxist çevrelere mesafeli olan, aynı zamanda Weberci görüşleri olan bir sosyolog olarak değerlendirir.⁶ Gene benzer şekilde Kaçmazoğlu, Baltacıoğlu'nun Durkheimin sosyoloji anlayışı ile, Bergson'un sezgici metafiziğini bütünleştirme gayreti Baltacıoğlu'nun Marksizme karşı duruşu ile ilintilendirilerek Weber'in düşüncesine daha yakın duran bir düşünür olarak değerlendirir. Nitekim Baltacıoğlu'nun ahlak, sanat, kalkınma ve eğitim gibi içtimai olguları din ekseninde açıklaması ondaki Weberci bakış açısının izlerini görmeyi mümkün kılmaktadır. Weber'in Protestanlık ile kapitalizm arasında kurduğu birininin diğerini var etmeyi sağlayan, dini coşkunluğun sosyal ilerlemeyi domine edecek bir unsur olduğu düşüncesindedir.⁷

Baltacıoğlu, eserleri ve düşünceleriyle tarafsız, bilimsel bir yöntem ile anlaşılacak yerine bazı kesimlerce "solcu", "din düşmanı", "reformist" vb. Adlandırılarak ötekileştirilmiş, kimilerince ise "aydın", "çağdaş", "laik" vb. adlarla ideolojik bir kalıplaşmanın içine hapsedilmiş, oluşan bu ağır ideolojik körlük neticesi olarak bütüncül bir yaklaşımla ve dönemin toplumsal koşullarını ve etkilerini göz önüne almayan bir tavır içinde değerlendirilmiştir. Subaşı'nın şu ifadeleri bu noktayı özetler niteliktedir: "Türk aydınınının Batılı entelektüellerin, arayışlarını önemseyen din eleştirilerindeki olası kazanımlarını, ciddi bir elemeye tabi tutmaksızın içselleştirmesi, dinsel olanla olmayan arasındaki bir gerginliği üreteceği yerde paradoksal bir şekilde birbirlerine duyarsız, birbirlerinin evrenine sağır bir bloklaşmanın doğmasına yol açmıştır. Aslında derin bir duyarlılıkla üretilen bilginin eleştirel de olsa karşıt bloklar tarafından anlaşılması, yorumlanması, cevaplandırılması hatta reddedilmesi bile bir dolaşım ortaya çıkarmasıyla yararlı olabilirdi. Ne var ki, genellikle saldırgan ve

⁵ Ü. Günay, *Gökalp, Milli Kimlik ve Din, Türk Kimliğinin Yeniden İnşası Bağlamında Ziya Gökalp*, Kesit Yayınları, İstanbul 2010, 9.

⁶ O. Türkdoğan, *İslam Ekonomik Sistemi ve Weberci Görüşler*, Turan Yayıncılık, İstanbul 1996, 82

⁷ B. Kaçmazoğlu, *Türk Sosyoloji Tarihi Üzerine Araştırmalar*, Birey Yayıncılık, İstanbul 1999, Birey Yayıncılık

reddetmeye kolaylıkla yatkın gerekçeler çerçevesinde kurulan din karşıtı eleştiriler, belki görmemezlikten gelmeyi haklı kılacak bir içe çekilme doğurmuştur.”⁸

---

⁸ N. Subaşı, *Kutsanmış Görüntüler*, Nehir Yayınları, İstanbul 1999, 284-285

BİRİNCİ BÖLÜM

İSMAYIL HAKKI BALTACIOĞLUNUN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. İSMAYIL HAKKI BALTACIOĞLU'NUN HAYATI

Baltacıoğlu'nun hayatı; kendisi tarafından yayımlanan ve daha sonra kitap haline getirilen "Hayatım"⁹ isimli tefrikaya dayanılarak aktarılmıştır. İnsanların fikirleri ve eserleri üzerinde yetiştikleri ortamın doğrudan etkisi vardır. Sarsılmaz bir mücadele azmi ile dolu olan Baltacıoğlu, bir karakter abidesi, kendini ülkesinin gelişmesine adanmış fedakâr bir fikir adamı, gençliğin ve halkın eğitimi için gecesini gündüzüne katan bir eğitimci, devletin ve milletin kalkınması için çalışan bir siyaset adamı, estetik ve güzellik aşığı bir sanatkâr olmasının yanı sıra, kaybolmaya yüz tutmuş ahlâkın ve maneviyatın da yılmaz savunucusudur.¹⁰ Bu özellikleri neticesinde onu anlayabilmek ve edebî eserlerini değerlendirebilmek için, hayatını incelemek son derece önemlidir.

1.1.1. Çocukluk Yılları

İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, 1887 yılında İstanbul'da doğmuştur. Babası Baltacıoğlu İbrahim Ethem, annesi Seyit kızı Düzceli Hamdûne'dir. Baltacıoğlu'nun dedesi Kırşehir Mucurludur. Babası İbrahim Ethem ise İstanbul Cihangir'de doğar. Baltacıoğlu'nun kişiliğinin şekillenmesinde ve fikrî düşüncelerinin oluşmasında ailesinin çok büyük bir etkisi vardır. Baltacıoğlu'nun çocukluk hayatı din anlayışının şekillenmesinde çok etkilidir. Dindar bir aileye sahiptir. Babası ile camileri dolaşmış, babasından din konusunda çok şey öğrenmiştir. Din konusunda öğrendikleri onun ileriki yaşamında milli ve insani değerlerinin oluşmasında etkili olmuştur. Babası İbrahim Ethem, oğluna pek çok sosyal değeri bilinçli olarak aşılar. Bu değerlerden bir tanesi Türklük mefhumudur. Babası; yaşadıkları dönemde popüler olan Batılılaşmayı benimsemiş olsa dahi, milliyetini asla kaybetmemesini ona duyduğu güveni de göstererek telkin eder.¹¹

⁹ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *Hayatım*, (Birinci Baskı), Dünya Yayıncılık, İstanbul Ekim 1998.

¹⁰ Ercan Şen, *İ.H. Balatacıoğlu ve Kur'an Meali*

¹¹ Şen, *İ.H. Baltacıoğlu ve Kur'an Meali*, 14.

Baltacıoğlu'nun babasının bu telkinleri karşısında idealist bir Türk olması kaçınılmaz görünmektedir. Onu yaşamı boyunca halka yönelmeye iten aslında; gözünün önünde babasının soyluluk iddiasından ve servet yapma hırsından uzak halkçı bir adam olarak var olması ve ona örnek teşkil etmesidir. Baltacıoğlu'nun babasına karşı büyük bir hayranlığı vardır. Bu nedenle kişiliğinin ve fikir yapısının oluşmasında babasının büyük etkisi vardır. Annesi Hamdüne Hanım küçük yaşta öksüz kalmış ve evlatlık verilmiş talihsiz bir kadındır. Hamdüne Hanım, İbrahim Ethem Efendi'nin ikinci eşidir. Dünyaya sıkıntı çekmek için geldiğini söyleyen karamsar bir kadın olmasına rağmen, çok çalışkandır. Baltacıoğlu annesinin bu durumunu sürekli baygınlık geçiren, cinler ve periler gören histerik bir kadın olmasına bağlamaktadır. Hamdüne Hanım okuma-yazma bilmeyen câhil bir kadın olmasına rağmen, Baltacıoğlu'nun kişiliğinin oluşmasında çok önemli bir etkiye sahiptir.¹²

Baltacıoğlu, kuvvetli inadını ve yılmak bilmeyen çalışma-çabalama yetisini annesinden almıştır. Annesi ona sürekli doğruluktan ayrılmaması, yalan söylememesi yönünde öğütler verir. Okuması için ise daima ısrar etmekte ve bu konuda asla taviz vermemektedir. Babasının onu somut işlere yönlendirmesinin aksine, annesi soyut ve zihnî faaliyetlere yönlendirir. Onun okuması yönündeki bu ısrarcı ve katı tutumu Baltacıoğlu'nu eğitimci olmaya ve düşünsel alanlara yönelmeye iten temel sebeplerden birisidir. Hiç tahsil görmemiş bu kadında son derece büyük bir kültür merakı vardır. Oğlunun okumasına yönelik bu ısrarı da bu meraktan ileri gelir. Annesi ona iyi bir eğitimin; büyük bilim adamlarının değil, güçlü kişiliklerin eseri olduğunu telkin eder.¹³

Diğer yandan Baltacıoğlu'nun üç kardeşi vardır. Ablası Hatice ve ağabeyi Hidayet İbrahim Efendi'nin ilk eşindendir. Küçüğü Kemal ise anne-baba bir kardeşidir. Baltacıoğlu öz üvey ayrımı gözetmeden tüm kardeşlerine aynı yakınlığı gösterir. Hidayet kendisinden yalnızca dört yaş büyük olduğu için aralarındaki ilişki bir arkadaş ilişkisi gibidir. Baltacıoğlu'nun Hidayet'e karşı özel bir hayranlığı vardır. Özellikle, güçlü olmasına ve kudretli bir hafızaya sahip olmasına karşı büyük bir hayranlık duyar. O dönemde, en yaygın öğretim sistemi olan ezberciliğın öğrenci açısından ne denli güç olduğunu Baltacıoğlu daha o zamanlar keşfeder ve Hidayet'in böyle zor bir işi kolayca yapabilmesi karşısında ona olan hayranlığı daha da büyür. Hatice ile İsmayıl Hakkı'nın

¹² Baltacıoğlu, *Hayatım*, 17.

¹³ Baltacıoğlu, *Hayatım*, 18.

arasında on yaştan fazla bir fark vardır. Bu sebepten Hatice onu bir kardeşten çok öğrencisi gibi görür ve ona öğretmen edası ile yaklaşır. Hatice yalnızca ilkokul öğrenimi görmüş olmasına rağmen okumaya çok düşkündür. En çok okuduğu kitapların arasında aşk romanları yer alır. Hatice okuduğu her kitabı Baltacıoğlu'na da okutur; yalnızca okutmakla kalmaz tıpkı bir öğretmen gibi, özetlemesini de ister. Hatice'nin bu davranışları, onun hem okumaya hem de edebiyata olan ilgisini artırarak, düşünce ufkunun genişlemesini sağlar.¹⁴

1.1.2. Okul Hayatı

İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu ilkokula Sirkeci Mescit içindeki mahalle mektebinde başlamıştır. Baltacıoğlu'nun edebî eserleri üzerinde okul hayatının çok büyük bir etkisi vardır. Mahalle Mektebi müdürünün kandırıp elmasını elinden alması, onu "Sait Çelebi" adlı hikâyesine götürür. Baltacıoğlu bu durumu şu sözleri ile anlatır:

İşte ilkokulda başlayan, son okulda bitmeyen bu yolunma ve her defasında yolunması mümkün olmayanla övünme hikâyesi böylece devam ederek "Sait Çelebi'ye" varacaktır. Sait Çelebi, bundan önceki Yeni Adam sayfalarında tefrika ettiğim bir dramdır. Burada Şaki Çelebi adlı bir haydut büyücü kadının evini basar ve nesi var nesi yoksa alır. Büyücü kadın Şaki Çelebi'den intikam almak isteğiyle kişiliğini değiştirir, "şaki" iken "sait" olan Sait Çelebi yeryüzünde iyilik, doğruluk ve güzellik denilen değerlerin mutlak varlığına inanır, yalanı eğriyi, çirkin nedir bilmez. Bu yüzden varı yoğu, nesi varsa kaybeder ve bir zamanlar "soygunculuktan mutluluğa" dönen kişiliği sayesinde, en büyük mutluluğa ulaşacağını kendisine müjdeleyen büyücü kadının evine gidip bilmeceyi sorar, kocakarı ileride yıkık duvarlı, sivri ağaçlı ve dikili ağaçlı kırık yıkıntıyı gösterir: "İşte orada herhangi bir noktayı kaz, bir buçuk metre altında aradığın mutluluğu bulacaksın" der. Sait Çelebi hayatın anlamını bir türlü anlayamayarak mezara gider.¹⁵

Baltacıoğlu'nu babası, zamanın yenilik atılımı yapan eğitim kurumlarının başında gelen Şems'ül-Mekâtib'e yazdırmıştır. Bu okulda; mûsikî, resim, jimnastik, ses yönetimine dayanan elifba gibi yenilikler vardır. Baltacıoğlu'nu, bu okulda verdikleri

¹⁴ Şen, İ.H. Baltacıoğlu ve Kur'an Meali, 19.

¹⁵ Baltacıoğlu, Hayatım, 24.

Ali Nazıma'nın "İdman" adlı resimli okuma kitabı çok etkiler. Bu kitabın üzerindeki etkisini şu sözler ile dile getirir:

Ben ömrümde bu kitap kadar ruhumda değişiklik yapan ve beni mutlu eden bir esere bir daha rastlamadım. Bu olağanüstülük bir kere kitabın resimlerinden geliyordu. Bu resimler arasında 'madistre'yi çok iyi anımsıyorum. Ali Nazıma bu resimlerin altına açık Türkçe ile kısa kısa cümleler yazmıştı. Bunları okudukça sevincimden hoptuyor ve resimleri kopya ede ede bitiremiyordum. Ne büyülü kitaptı o!¹⁶

Baltacıoğlu'nun yazdığı edebî eserlerinde sık sık resimlere yer vermesinde,"İdman"ın kendisi üzerinde yarattığı etkiyi, onun da okurları üzerinde yaratmayı amaçladığı söylenebilir. Küçükken sabah-akşam önünden geçtikleri Karagözcü dükkânı sayesinde, Baltacıoğlu'nda Karagöz oyununa karşı büyük bir ilgi uyanır. Bu dükkânda Karagöz oynatan kişi devrin en büyük Karagözcülerinden biridir. Bu Karagöz oyunları Baltacıoğlu'nun hafızasında derin bir yer eder.

Şemsülmekâtip'in müdürü sürüldükten sonra babası Baltacıoğlu'nu bu okuldan alıp, Meşrik-i Füyûzat adlı bir özel okula yazdırır. Bu okulda Baltacıoğlu'nu etkileyen yalnızca spor yaptıran bir öğretmendir. Öğretmen; çocuklara bakarken gözlerini süzen, güzel olanlarla samimiyet kurmak isteyen, zaman zaman sınıfta ağlayan ayyaş bir eşcinseldir. Bu öğretmenin Baltacıoğlu'nun üzerindeki etkisi, "Batak" romanındaki eşcinsel karakterde zuhûr edecektir. İlk mektep çağlarında tanıştığı Habeşli bir kızın çamurdan yaptığı heykeller Baltacıoğlu'nda büyük hayranlık uyandırır. Elişçiliğine, sanata ve güzelliğe ilgi duymasının ilk nedeni bu kız ve yaptığı heykellerdir.¹⁷

Baltacıoğlu; ilkokul eğitimine son olarak Kışlalararası Okulu'nda devam eder. Bu okulda, Hacı Mustafa Efendi adındaki bir Kur'an-ı Kerim ve hat dersi hocası vardır. Son derece özgün bir öğretmen olan bu adam, Baltacıoğlu'na sadece sanat aşkını değil; temizlik, canlılık ve iyilik aşklarını da aşlar. Kendisi; temizliğin, doğruluğun ve güzelliğin somut simgesi olur. Baltacıoğlu'nu "Batak" romanında eşcinsel bir karakter üzerine yoğunlaştıran diğer kişinin de Kışlalararası Okulu'ndaki mûsikî öğretmeni olduğu söylenebilir. Bu adamın da, Meşrik-i Füyûzat'daki öğretmen gibi göz süzmeleri ve ses tonu Baltacıoğlu'nun ilgisini çeker. Okuldaki diğer mûsikî öğretmeni ise

¹⁶ Baltacıoğlu, *Hayatım*, 27.

¹⁷ Baltacıoğlu, *Hayatım*, 28.

saygıdeğer bir insandır. Öğrencilerine köylü bilincini, köylü değerlerini benimsetir. Mûsikî derslerinde köylü türküleri öğretir. Baltacıoğlu'nun özellikle çocuklara yönelik yazdığı eserlerinin köylerde geçmesinde bu öğretmenin verdiği bilincin etkisinin olduğu söylenebilir. Baltacıoğlu ilkokul öğrenimini geçirdiği bu dört okulun kendisine hiçbir katkı sağlamadığı kanaatindedir.¹⁸ Diyebiliriz ki O'nu ileride, Türk eğitim sisteminde büyük değişiklikler yapmaya iten sebebin, kendi eğitim-öğretim hayatı boyunca gördüğü eksiklikleri düzeltmek olduğu söylenebilir. Çünkü Baltacıoğlu; okullara, derslere ve öğretmenlere karşı büyük bir öfke duyar.

İlkokul eğitiminin ilk üç yılını çeşitli ibtidâîlerde tamamladıktan sonra, Feyziye Rüştîyesi'ne yazılır. Bu okulda yaşadığı dönem onun için oldukça önemlidir. Çünkü onun ileride gerçekleştireceği eğitimde radikal değişikliklerin hazırlığı bu dönemde oluşur. Feyziye Rüştîyesi'nde Baltacıoğlu'nun fikri oluşumuna en çok hizmet eden Türk Mustafa Efendi denilen bir Türkçe öğretmeni olur. Türkçü olan bu öğretmen, öğrencilerine en güzel halk sözcüklerini, sözlerini öğretir. Baltacıoğlu'nun özüne, milliyetine yönelmesinde ve "Türk'e Doğru" eserini yazmasında bu öğretmenin etkili olduğu söylenebilir. Feyziye Okulu'nun Arapça öğretmeni Kenan Bey; genç, çalışkan, zeki, kavrama ve güzel konuşma yetisi yüksek bir insandır. Bu idealist öğretmen İsmayıl Hakkı'nın Türkçe, Arapça ve sanat derslerindeki başarısını keşfederek onun bu başarılarını daha da ileri seviyelere taşımaya yardımcı olur. Baltacıoğlu'nun fikri yapısının ve mantıkî kişiliğinin oluşmasına katkı sağlayan diğer bir kişi de Feyziye Rüştîyesi'nin hat dersi hocası Kadri Efendi'dir. Baltacıoğlu'nun taşıdığı sanatsal kişiliğin temellerini oluşturan Kadri Efendi XIX. yüzyıl Türkiye'sinin en canlı tipidir.¹⁹

Daha sonraları yazı sanatı ile ilgili aşağıdaki kanaatlere ulaşacak İsmayıl Hakkı üzerinde bu hocasının etkisi büyük olacaktır. Bu etki Baltacıoğlu'nun ortaya koyduğu eserinde karşımıza çıkar: *Onlar (Türkler, işte bu zevk kalıtları, bu sanat gelenekleri iledir ki İslam medeniyetine girmiş bulunuyorlardı. Medeniyette olduğu gibi kültürde de yaratıcı olan bu Türkler İslamlıkla birlikte ayrı soydan, yepyeni bir yazı ile karşılaştılar. Karşılarında hiç estetik varlık taşımayan Arap yazısının eçiş büçüş, anarşik şekillerini buldular. Bir okuma yazma aracından başka bir şey olmayan bu*

¹⁸ Baltacıoğlu, *Hayatım*, 32.

¹⁹ Baltacıoğlu, *Hayatım*, 40.

*yazıyı anarşik durumdan kurtarıp sürrealist bir resim türü gibi kendine özgü bir güzel sanat, sürrealist bir resim sanatı durumuna getirdiler.*²⁰

Rüştiyenin bu öğretmenler dışında Baltacıoğlu üzerindeki etkileri; baskı, zulüm ve haksızlık üzeredir. İşte bu olumsuzluk onu eğitimde yenilikler yapmaya yönlendirir. Feyziye Rüştiyesi'ne devam ettiği dönemde tiyatrolar, özellikle melodramdan trajediye varana kadar bütün türlerin oynandığı pandomima tiyatroları Baltacıoğlu'nun üzerinde büyük etki yaratır. Baltacıoğlu'nun resim sanatına olan ilgisi semtlerindeki kahvehanenin duvarında asılı duran iki tablonun ilgisini çekmesi ile başlar. Feyziye Rüştiyesi'nden arkadaşlarının resme olan yeteneği bu ilgiyi daha da perçinler.²¹ Diyebiliriz ki bu etkiler doğrultusunda resim sanatı her zaman onun hayatında önemli bir yere sahip olur.

İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu dindar bir aileye sahiptir. Ailesinin dinî konulardaki öğretileri; onda zuhûr eden bağlılık gereksinimi ve özellikle Ramazan aylarında hem dinî, hem de estetiksel duygular ile yaptıkları geziler onun kişiliğinin dinî yönüne etki eder. Güzel sanatlara karşı olan yaklaşım tarzında belli başlı etmenlerden biri de bu deneyimlerdir. Baltacıoğlu için dinî tecrübe şu üç özelliği taşır:

- 1- O İnsanın anlık dahi olsa bütün kişiliğinde, yeme içme gibi ihtiyaç, arzu ve tutkularında mutlak surette kurtulması
- 2- O Yaratan ile doğrudan doğruya ilişki kurmak
- 3- O Mâsivaya değer vermemek, sonsuzluk ve ölümsüzlük sırrına vakıf olanları tanımak.²²

İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, 1899'da kendi isteği ve ailesinin de seçimiyle Vefâ İdadisi'ne başlar. Bu okulda Hâmit adında bir arkadaşı vardır. Hâmit'in Rum bir lalası vardır ve torunu yaşındaki Hâmit'e "efendim" diye hitâp eder. Bu durumun üzerindeki etkisini Baltacıoğlu şu sözlerle ifade eder: "Bana ilk defa 'efendi' ile 'köle' farkını duyuran, bütün insanların ne efendi ne de köle, sadece insan olması ve kalmaları isteğini yaratan bu olay oldu"²³

²⁰ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *Türklerde Yazı Sanatı*, Suhulet Yayınevi, Ankara 1958, 3.

²¹ Aybegüm Aksak, *İ.H.Baltacıoğlunun Eserlerindeki Eğitici Unsurlar*, (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara 2014.

²² İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *Kalbin Gözü*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul 1922

²³ Baltacıoğlu, *Hayatım*, 55.

Vefâ İdadisi'nde Agâh Ömer Efendi adında bir İslâm tarihi hocası vardır. Bu hoca Türkçenin büyüklüğüne inanan bir insandır. Kesin, net, anlaşılır, duru Türkçesi ile öğrencilerine öz-Türkçe sevgisi verir Agâh Efendi pozitif düşünen ve her fırsatta aklı ön plana çıkaran, Baltacıoğlu'nun "Yeni Adam" modeline uygun bir kişiliktir. O dönem; Vefâ İdadisi'nde öğrencilerin gözünde en popüler öğretmen Cebirci İbrahim Efendi'dir. O yalnızca bir cebir öğretmeni değil, aynı zamanda bir halk filozofu, hâkim ve söz söyleme sanatının ustası olmuş bir hatiptir. İbrahim Efendi; yaşadığı dönemin tipik bir özelliği haline gelivermiş olan, kudret sahibi kişilere karşı gösterilen mübalağalı ilgi, itibâr, gösteriş ve şarlatanlığa düşman bir adamdır. Kudretine inandığı Türk dilini saygı ile konuşan ve dinleten bu adam; her zaman saydamlığı, aklı ve bilgeliği savunur. İbrahim Efendi Baltacıoğlu ile beraber tüm öğrencilerinin mantikî felsefî, gelişiminde etkili olmuş bir öğretmendir.²⁴

İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Vefâ İdadisi'nde öğrenciyken okuduğu Jean-Jacques Rousseau'nun Emile adlı romanı onun ruh ve fikir dünyasının dönüm noktası olur. Kendisine örnek aldığı Rousseau gibi toplumun bütün yalanlarını yüzüne vurmak, onun yerine samimiyet ağıyla örülmüş bir gerçek âlemini koymak arzusunda olur. Emile romanının etkisi ile Jean-Jacques Rousseau'nun gerçekleştirmiş olduğu ihtilâl gibi Baltacıoğlu da kendi ülkesine yenilikler getirmeye niyet eder. Yani, Emile Baltacıoğlu'nun içinde yatan ihtilâlcî ruhu harekete geçirmiştir. Eğitim-öğretim hayatı boyunca karşılaştığı olumsuz şartlar ve durumlar da, onu bu alanda yenilikçi olmaya yönlendirir. Kendi ruh dünyasında meydana gelen değişimin, tüm toplumda da gerçekleşmesini ister ve hayatı boyunca bunun mücadelesini verir.²⁵ Diyebiliriz ki Baltacıoğlu'nun gerçekleştirmek istediği tüm yeniliklerde Rousseau'nun sahip olduğu sistemi benimseyerek hareket eder.

Yine Vefâ İdadisi'nde okuduğu dönemlerde pek çok çeviri roman okur. Bunların arasında Baltacıoğlu'nu en çok etkileyenler; Jules Verne, Paul de Kock, Xayier de Montêpin gibi isimler olur. Bu yazarların üzerinde bıraktığı etki ile roman yazma denemeleri yapar. Romanlarını, basılı kitaplar gibi forma yazıp, içerisindeki resimleri de

²⁴ Baltacıoğlu, *Hayatım*, 57.

²⁵ İsmail Güllü, "Durkheimci Bir Sosyolog Olarak İ.Hakkı Baltacıoğlu'nun Din ve Toplum Görüşeri", *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl,19, 62.

kendisi çizer. Yazdığı kitaplarını okuldaki arkadaşlarıyla paylaşır, onlar da ilgi ile okurlar.²⁶

Baltacıoğlu, o dönemki komşu evlerden birinde yaşayan iki genç kızdan birini beğenir. Uzaktan beğenmekle kaldığı bu kızın heyecanından “aşk” adına öğrendiği şeyler vardır:

- 1- O insan idealini sever, sevgilisi insanın yabancıları değildir.
- 2- O her ideal gibi sevgili ideali de olgunluk yani kusursuzluk idealidir.
- 3- O sevgi hâli, tek fikrin bütün bilinci kaplama monoideisme hâlidir.
- 4- O sevmek, göreceli varlığını aşır, mutlak bir varlığa kavuşmak demektir.²⁷

İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu Darülfünun’un Fen şubesinde okur. O dönemlerde Dârülfünun hürriyeti ile meşhur bir okuldur. Dârülfünun’un bu yönü; onun ailesinde, daha önce bulamadığı o hürriyeti bulma arzusunu perçinleyerek onu cezbeder. Okuduğu Jules Verne kitaplarının onda yarattığı etki ile küçük yaşlardan beri seyâhat etmek ister. İşte bu istek ve arzular onun yolunu Dârülfünun’a çıkarır. Dârülfünun Baltacıoğlu’nun bu zamana kadar okuduğu okulların aksine yargılamadan, ödül ve cezadan uzak bir okuldur. Bu okula öğrenciler memur olmak, meslek edinmek, maaş almak için değil; ilim öğrenmek, feyiz almak, hayatlarına yön verecek bir ışık bulmak amacı ile gitmektedirler. Dârülfünun’da Sait Gelenbevi adında çok zeki bir fizik öğretmeni vardır. Derslerde kullandığı materyallerle ve deney yapmaktan duyduğu büyük zevk ile tıpkı Baltacıoğlu gibi ilim sevdalısıdır. Baltacıoğlu, Sait Gelenbevi ile hava seyâhati hakkında sık sık tartışır. Uçuş, onun çocukluğundan beri zihnini kurcalayan bir meseledir. Bu merakının oluşmasında özellikle, Jules Verne’in romanları etkili olur ve hatta kendisi de bir Albatros yazar.²⁸

İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu’nun sosyal kişiliğinin oluşmasında büyük etkisi olan isimlerden bir tanesi Çukurcalı hat hocası Kadri Efendi’dir. Kadri Efendi’den gördüğü tahsil boyunca Türk dünyasının büyük asâletinin ve kuvvetli kültürünün zevkini tadar. Dârülfünun döneminde tanıştığı Eczacı Şinâsi, Baltacıoğlu’nun dil konusunda etkilendiği şahsiyetlerden birisidir. Şinâsi, Türk milletinin kalkınması, kuvvetlenmesi ve ilerlemesi için Türkçenin bütün yabancı sözcüklerden kurtulması ve yerine

²⁶ Baltacıoğlu, *Hayatım*, 55.

²⁷ Baltacıoğlu, *Hayatım*, 66.

²⁸ Baltacıoğlu, *Hayatım*, 68

Türkçelerinin konulmasının gerektiğine inanır. Yani, olaya bir dilci gözü ile değil bir sosyolog ve psikolog gözü ile bakar. Dönemin gençlerinin Türkçe rüyası; kuvvetli, hür ve bağımsız bir Türkiye rüyasıdır. Baltacıoğlu, Şinâsi'nin fikirlerinin tesiri ile Arapça ve Farsça sözcükleri bırakarak, açık ve sade bir Türkçe ile yazmaya özen gösterir. O yalnızca anadilini değil, çok iyi bir Türkçe ile konuşan annesi Hamdûne Hanımın dilini de yaşatmayı amaçlar. Baltacıoğlu dil zenginliğini annesinden, dil mantığını ise arkadaşı Şinâsi'den alır. Onun, 1908 sonrası yazdığı tüm eserlerinde sade bir öz-Türkçe sevgisi göze çarpar.²⁹

1.1.3. Memuriyet Hayatı

İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, geçimini memuriyet ile sağlayan bir ailenin çocuğu olarak kendisi de memuriyete başlar. Babasının isteği üzerine, Babıâli Şifre Kalemi Müdürü Sâlim Bey'in yardımı ile Divan-ı Hümayun Defter-i Kalemi'ne yerleşir. Fakat karşılaşmış olduğu; tembellik, miskinlik ve ilgisizlik hâli orada geçirdiği birkaç yıl boyunca onu çok rahatsız eder. Bu duruma daha fazla dayanamaz ve Mühimme Kalemi'ne geçiş yapar. Orada, zaten önceden de ilgi duyduğu hat işini zevkle yapar. Onun hat sanatındaki yeteneğine tahammül edemeyen iş arkadaşları ona bazı iftiralar atarlar. Bu durum onun Mühimme Kalemi'nden nefret etmesine ve orayı terk etmesine sebep olur. Daha sonra ise, Maârif Nezâreti Mektûbi Kalemi'ne girer. Buradaki memurlar arasında da kıskançlık ve dedikodu kol gezmektedir. Baltacıoğlu, oradan istemeyerek de olsa Sicil Kalemi'ne atanır. Sicil Kalemi müdürünün huysuzluğu ve oradaki çalışma ortamının sıkıcılığı yüzünden ayrılmak ister. Babası yine devreye girerek Salim Bey'den rica eder ve Divan-ı Hümayun Defter-i Kalemi'ne geri gönderilir. O dönemde Tophâne-i Âmire Müşîriyeti Meclis-i Harbiye Dairesi bir yarışma açar. Baltacıoğlu yarışmaya katılıp birinci olunca bu dairede çalışmaya başlar. Meşrutiyetin ilk yıllarına kadar orada özel kalem memuru olarak çalışır. Tophane'deki bir arkadaşı ona yol gösterir. Maarif Nezâreti'nin Çarşamba'da açacak olduğu Dârümuallimîn-i İptidâiye'ye yazı öğretmeni olarak başvuru yapar ve kabul edilir.³⁰

²⁹ Şen, *İ.H.Baltacıoğlu ve Kur'an Meali*, 36.

³⁰ Şen, *İ.H.Baltacıoğlu ve Kur'an Meali*, 36.

1.1.4. Öğretmenlik Yılları

Baltacıoğlu, öğretmenlik hayatına ilk olarak Meşrutiyet'ten üç yıl önce, Sirkeci Mescit'de bir özel okulda fahri yazı dersi vererek başlar. Fakat şiddet ve baskıya karşı olan Baltacıoğlu, bu okulda falaka cezasının uygulanmasına şahit olunca okulu terk eder. Resmî olarak ise memuriyet görevi ile birlikte yürüttüğü, Çarşamba'da bulunan Dârümuallimîn-i İbtidâiye'de 9 Şubat 1909'da yazı öğretmenliği ile başlar. Bu okulu, modern, bir pedagoji okulu haline getirmeye çalışmışsa da, başaramamıştır. Öğrenciler, sınıflarda sıra olmadığı için hasır üzerinde otururlar.³¹ Diyebiliriz ki bizler açısından bu durum, Meşrutiyet dönemi okullarının vehâmetini ortaya koymaktadır.

Maârif Bakanlığı, mevcut okul müdürü Sadrettin Efendi'yi görevinden uzaklaştırır ve Satı Bey'i okul müdürü olarak atar. Satı Bey, bu okulda pek çok yeniliklere imza atar. İlk olarak okulun yerini değiştirir ve okulu yeni bir çevreye taşır. Satı Bey, öğretmen okullarını iki yıldan üç yıla çıkarır, öğretmen adayları için staj okulu açar ve müfredat programlarında köklü değişiklikler yapar. O zamana kadar okulun kadrosuz elemanları olan öğretmenlere kadro vermek için sınav yapar. Baltacıoğlu bu sınavı kazanarak okulun kadrolu öğretmeni olur. Baltacıoğlu bir gün arkadaşı Halit ile beraber hazırladıkları, İstanbul'un tarihi eserleri ve mezar taşları ile ilgili koleksiyonlardan bir tanesini okula getirince Satı Bey görür, hayran olur ve Baltacıoğlu'na Mekâtib-i İbtidâiye muallimlerine bu yazıların tarihi hakkında bir konferans verir.³²

Baltacıoğlu yenilikçi bir eğitimci olmasına rağmen, birey şahsiyetine ve topluma önem verdiği için okulun otoriteci geleneğine karşı çıkmaz. O dönem çokça konuşulmayan ve henüz bir geleneği oluşmamış olan kendisinin ise çok iyi bildiği faaliyetlerden olan; yazı, el işi ve resim sanatı ile ilgilenir ve bu alanlarda iddialı birisim olur. Meşrutiyet'in birkaç yıl öncesinden itibaren Baltacıoğlu zaman zaman Mustafa Râkım üslûbu ile yazılar yazar ve bu yazılarda "Hakkı" imzasını kullanır. Bu yazılar onun tanınmasını sağlar. Hatta Tedrisat-ı İbtidâiye Mecmuası'nda "Yazı Öğretmenin Yolu" adıyla bir de makalesi yayınlanır. O dönemlerde resim derslerinde yalnızca basılı modeller kopya edilmekte veya üst üste konan takozların resimleri çizilmektedir.

³¹ Birsan Şahin, *İ.Hakkı Baltacıoğlu'nda Toplumsal Kalkınma Anlayışı*, (Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniv., Ankara 2000.

³² Baltacıoğlu, *Hayatım*, 69

Baltacıoğlu, bu geleneği değiştirmek için "Tedrişat-ı İbtidâiye Mecmuası"nda resim eğitiminin usullerine dair de bir makale yayınlamıştır. Türkiye’de, o zamana kadar elişi dersinin bir pedagojisi olmadığı düşünülmektedir. Bu sebeple, Baltacıoğlu’nun elişi konusunda yaptığı çalışmalar kısa sürede yayılır ve Dârlmuallimn ğrencileri Türk dekor slbuna ilgi duymaya başlarlar. Baltacıoğlu’nun çalışkanlığını ve araştırmacılığını keşfeden Satı Bey, elişi alanında eğitim görmek üzere Avrupa’ya gönderilmesi için Maârif Bakanı Emrullah Efendi’ye başvurarak Baltacıoğlu’na referans olur.³³

1.1.5. Avrupa’daki Yılları

Elişi eğitimi almak üzere Avrupa’ya giden Baltacıoğlu’nun ilk uğradığı yer Paris’tir. Paris’te "Ecole Normale de la Seine" adında bir ğretmen okuluna gitmek ister. Türk Dışışleri Bakanlığı’ndan izin gelene kadar bütün Paris’i gezer. Baltacıoğlu’nun, “Ecole Normale de la Seine” ve buna bağlı uygulama okulundaki incelemelerinde dikkatini ilk çeken öğrencilerin hata yaptıklarında sorguya çekilmesi ve nasihat edilmesidir. Bu Fransız okulundaki bu muamele Baltacıoğlu’nu tatmin etmez. O’na göre, Fransız eğitimi bireysel ve entelektüel bir özellik taşıtmaktadır. Oysa Baltacıoğlu’nun görüşüne göre eğitim, Fransız pedagojisi gibi ferti değil, toplumcu olmalıdır. Zaten, onun pedagoji anlayışının temelini de bireye şahsiyet kazandırarak onu içinde yaşayacağı sosyal hayata hazırlamak oluşturur. Baltacıoğlu’na göre çocuğun sosyal karakteri ancak bir cemiyet içerisinde yaşayarak oluşabilir. Onun bu görüşlerine göre, birey temelli Fransız eğitim sistemi geri kalmıştır. Bu geri kalmışlığa rağmen, "Ecole Normale de la Seine" okulunda yeni yeni şekillenen resim eğitimi anlayışı Baltacıoğlu’nun dikkatini çeker. Burada resim dersinde, Türkiye’dekinin aksine geometrik şekiller ve eskimiş konularla uğraşmak yerine sezgisel yöntem ön plana çıkmaya başlamaktadır.³⁴

Bu okuldaki resim anlayışı, Baltacıoğlu’nun tecrübeleri ve bu konudaki fikirleri ile büyük lde örtüşür. O, Ecole Normale’de öğrencilerin resim çalışmalarının, bahçede sergilenmesine hayran kalır. Baltacıoğlu, ülkesine döner dönmez, resim sanatını ruh sefaletten kurtaracağına dair kendi kendine söz verir. Türkiye’ye döndükten

³³ Baltacıoğlu, *Hayatım*, 68

³⁴ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *Sanat*, Suhulet Kütüphanesi, İstanbul 1934.

sonra da resim öğretimi tekniği konusunda pek çok yenilik uygular. "Resmin Usûlü Tadrîsi", "Hususî Tadrîs usûlleri", "Resim ve Terbiye" gibi bazı eserler de verir. Baltacıoğlu, Ecole Normale'nin elişi atölyelerinde, bir elişi profesörü bir de işçi olmasından pek hoşnut olmaz. İşçiler marangozluk, demircilik gibi el işlerini öğretirken profesör, öğrencilerin yaptıkları işleri gözlemlemektedir. Bu durum Baltacıoğlu'nun eğitim anlayışı ile uyuşmaz. Onun anlayışında eğitim veren de, işi yapan da aynı kişi olmalıdır. Bu elişi atölyelerinde ürünlerin işe yarar olup olmadığı düşünülmeden üretilmektedir. Baltacıoğlu, öğrencilerin yaptıklarından işe yarar birer ürün meydana gelmesinin eğitimin gerçekleşmesinde daha etkili olacağını düşünür. Bu gözlem ve düşünceler, onun daha sonra sunacağı eğitim anlayışında "verim" prensibinin temelini oluşturur. Baltacıoğlu, Fransa'da bulunduğu zaman içerisinde tiyatroları yakından inceler. Her ne kadar Türk tiyatro oyuncuları Fransız Tiyatrosuna hayranlık duysalar da o, Fransız Tiyatrosunun kalite olarak Türkiye'deki tiyatrolardan çok da üstün olmadığını belirtir. Türk Tiyatrosunun ve Fransız Tiyatrosunun farklı kulvarlarda olduğunu söyler. O, Fransız Tiyatrolarının başarılı bulsa da, dekorda romantik kalan zevklerinden hoşlanmaz.³⁵ Diyebiliriz ki yine de Baltacıoğlu'nun tiyatro fikri ilk kez Fransa'da şekillenir.

Baltacıoğlu, İngiltere'ye de gitmek ister fakat gitmeden önce İngilizceyi konuşabilecek derecede öğrenmesi gerektiğini fark eder. O, yabancı dil eğitiminde gramer öğretilerek değil de pratik ve diyaloglar yardımı ile öğretilince verim alınabileceği görüşündedir. İngiltere'de parkları, müzeleri, tiyatroları ve okulları inceler. Baltacıoğlu, İngilizlerin doğaya karşı olan ilgilerini keşfeder, doğa ile ilgili her şeyin bahçelerinde ve müzelerinde sergilendiğini görür. O, bu durumun onların doğaya ve yaşama karşı duydukları büyük bir sevincin sonucu olduğunu düşünür. Baltacıoğlu, İngiliz okullarını yoğun bir şekilde inceler ve İngilizlerin belli bazı geleneklerine bağlı eğitim yaptıklarını görür. İngilizlerin öyle sağlam eğitim yöntem ve kuralları olmamasına rağmen iyi bir nesil yetiştirdiklerini gözlemler. Pedagojiye önem vermeden iyi nesiller yetiştirebilmeleri, Baltacıoğlu'nun ilgisini çeker ve bu konuyu araştırmaya başlar. O ilk önce öğretmenleri incelemeye başlar ve öğretmenlerin çocuğu eğitimden evvel onların istek ve kişiliklerine uygun ortamı hazırladıklarını keşfeder. Bu ortamda

³⁵ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *Tiyatro Nedir*, (Birinci Baskı), Mitos Yayıncılık, İstanbul Ekim 2006, 68.

çocukların hiçbir müdahale olmadan çalıştıklarını fark eder.³⁶ Diyebiliriz ki bu durum onun ileride meydana getireceği eğitim ilkelerinden “çevre ilkesi”nin temelini oluşturur.

Baltacıoğlu, İngiltere'de en çok etkilendiği okul, Dr. Cecil Reddie'nin kurduğu "Aboltscholme" okulu olur. Doğa ortamında bulunan bu okulda öğrencilerin, işe yarayan ve ekonomik değeri olan ürünler yaptıklarını gözlemler. Dr. Reddie, Baltacıoğlu'nu birkörlerin, bir de sağır ve dilsizlerin eğitildiği koleje götürür. Baltacıoğlu, körlerin yaptıkları karşısında hayranlık duyar ve duymayan öğrencilerin eğitilerek konuşabildiklerini görünce şaşkınlık içerisinde kalır. Gördüklerini örnek alarak Türkiye'ye döndüğünde engelli öğrenciler için okul açmayı arzu eden Baltacıoğlu, girişimlerde bulunur, fakat başvurduğu mercilerden olumsuz cevap alır. Ayrıca, İngiltere'de Badele adlı bir pedagog tarafından yönetilen "New School"u da ziyaret eder.³⁷

Baltacıoğlu'nun Talim ve Terbiyede İnkılâp, İçtimai Mektep ve Toplu Tadrîs isimli kitaplarında bahsettiği pedagojik değişikliklerde, Badele'nin “Eğitim” dergisine yazdığı bir yazısında okulun görevinin yalnızca öğrenciyi hayata hazırlamak değil, hayatı ona yaşatmak olması bahsinden etkilendiği söylenebilir. Baltacıoğlu, İngiltere'de de tiyatroları yakından takip eder, incelemelerde bulunur. İngiliz tiyatrosunda, dekora büyük bir özen gösterildiğini ve genel bir samimiyetin hâkim olduğunu görür. O, Fransız tiyatro oyuncularını ile İngiliz tiyatro oyuncularını karşılaştırdığında; Fransız aktörünün piyes kahramanı mantığı ile canlandırdığı, İngiliz aktörünün ise yüksek bir uyarılma gücü olduğu kanâatine varır. İngiltere'den ayrıldıktan sonra Belçika'ya geçer. Bu ülkedeki okullar üzerinde de incelemeler yapar. Brüksel'de ünlü eğitimci Dr. Ovide Decroly ile tanışır. Decroly; biri şehir dışında zekâ geriliği olan öğrencilere, diğeri şehir merkezinde normal öğrencilere yönelik olan iki okulu yönetmektedir. Zekâ geriliği olan çocuklara yönelik olan okul bir köy ortamındadır, öğrenciler kendilerine verilen toprak parçalarını ekip biçer, ürün elde ederler.³⁸

Baltacıoğlu, Brüksel öğretmen okulunun elîşi profesörü olan J.B. Tensy ile tanışır. Elîşi ve resim konusunda pek çok çalışması ve eseri olan bu adamın özellikle elîşi derslerinde öğrencilere işe yaramaz şeyler yerine, günlük hayatta kullanabilecekleri

³⁶ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *Pedagojide İhtilal*, Yayınevi, İstanbul 1964, 74.

³⁷ Şen, *İ.H. Baltacıoğlu ve Kur'an Meali*, 37.

³⁸ Baltacıoğlu, *Pedagojide İhtilal*, 77.

ürünler yaptırması Baltacıoğlu'nun dikkatini çeker. Tensy'in, yaptırdığı bu ürünler Baltacıoğlu'nu o kadar etkilemiştir ki; İçtimaî Mektep, Toplu Tefrîs, İş Pedagojisi, Umûmi Pedagoji, Resim ve Terbiye, Tarih ve Terbiye gibi eserlerinde ele aldığı beş eğitim prensibinden biri olan “çalışma ilkesi”ni ortaya çıkarmıştır.³⁹

Baltacıoğlu, Belçika'daki araştırmalarını bitirdikten sonra İsviçre'ye geçer. Bazı okulları gezer, ancak diğerlerinden çok da farklı bir durum görmez. Bu okullarda öğretmenlerin klasik ezberci bir yöntem ile ders anlattıklarını, öğrencilerin ezberlemek için büyük çaba harcadıklarını gözlemler. İsviçre'den sonra, Almanya'nın Berlin şehrinde uzun süre kalır. Berlin'de birçok okulu ziyaret eden Baltacıoğlu'nun dikkatini özellikle orman içerisine yapılmış olan “Wald Schule“ adında bir açık hava okulu çeker. Bu okulda uygulanan resim metodu Baltacıoğlu'nu oldukça etkiler.⁴⁰

1.1.6. Öğretmen Okulu Öğretmenliği

Baltacıoğlu, 1912 yılında Avrupa'dan İstanbul'a dönünce daha önce çalıştığı Dârülmualimîn'e gidip müdür Satı Bey ile görüşür ve bu okulda eliş dersleri vermeye başlar. Ayrıca, uygulama okulundaki dersleri gözlemleyip, hem eliş derslerinin hem de uygulamalı derslerin pedagoji esaslarına göre işlenmesini da sağlamakla görevlendirilir. Öğretmen okulunda hem eliş öğretmenleri hem de diğer öğretmenler basit ve hiçbir işe yaramayan elişlerinin yapılmasını bu dersler için yeterli bulmaktadır. Bu durumdan rahatsız olan Baltacıoğlu, elişlerini sıkıcı ve dar çerçeveden çıkarmak ister. Elish öğretmenleri ona karşı çıkınca sorumluluğunu kullanarak teftişler yapar ve öğrencilere işe yarayabilecek gerçek ürünler meydana getirmeleri yönünde telkinlerde bulunur, yol gösterir. Böylece, öğrencilerin derse olan ilgilerini bir hayli artar. Baltacıoğlu, bu sistemin tüm ülkeye yayılmasının yararlı olacağına inanarak konferanslar verir, makale ve kitaplar yazar. Ayrıca, bu yeni sisteme uygun eliş öğretmenleri yetiştirilmesi gerektiğine de inanır. Baltacıoğlu, bu niyetle Maarif Bakanlığı'na yaptığı başvurular olumlu sonuçlanır, eliş öğretmen okulu yapılması için girişimler başlar fakat 1. Dünya Savaşı uzayınca gerçekleştirilemez.⁴¹

³⁹ Nebahat Göçeri, “Toplumsal Bir Kalkınma Modeli Olarak İsmail Hakkı BALTACIOĞLU'nun Din Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme”, *Ç.Ü İlahiyet Fakültesi Dergisi*, 3, Temmuz-Aralık 2003, 16.

⁴⁰ Baltacıoğlu, *Hayatım*, 69

⁴¹ Baltacıoğlu, *Hayatım*, 75

Baltacıoğlu, Dârümuallimîn'de hoca iken 1913 yılında Dârülfünun'da terbiye dersleri vermek üzere atanır. Onun Dârülfünun'a da getirmek istediği bazı yenilikler vardır. Bu yeniliklerden ilki resim alanındadır. Dârülfünun'da zaten bir resim öğretmeni olduğu için o, uygulama okulunun derslerine girer. Dârülfünun'daki resim öğretmeni görevinden ayrılınca Baltacıoğlu aynı yenilikleri öğretmen okuluna da getirir. Resim konusunda her fırsatta konferanslar verir, 1915 yılında Resmin Usûl-i Tedrîsi isimlik kitabını ve İlköğretim Müfredat Programı'nın resim ve elişi bölümlerini yazar.⁴²

Baltacıoğlu, öğretmen okulunda çalıştığı süre boyunca öğrencileri ile samimi bir ortam kurar ve güzel bir ilişki geliştirir. Kimi zaman kendisi de öğrenciler arasında yaptığı gözlemlerle yeni şeyler öğrenir. Müdür Satı Bey, görevden ayrılınca yerine gelen Kemal Bey gerçekleştirilen yeniliklerin devam edebilmesi için Baltacıoğlu'nu müdür muavini olarak atar. Baltacıoğlu, kendisine verilen bu yetkiden faydalanarak pek çok yenilik daha yapmak ister. Hem öğretmenlerin niteliklerini artırmak, hem de yeni eğitim-öğretim yöntemleri uygulamak ister. Baltacıoğlu öğrencilerini gerçek hayata hazırlamayı hedef olarak gören bir rapor hazırlayıp Maarif Bakanlığına sunar.⁴³

Yine O, öğrencilerin ders dışında da araştırma yapabilmeleri için ders saatlerinde düzenlemeler yapar. Öğrencileri; öğleden sonra kütüphane, laboratuvar, müze gibi yerlere gitmeleri için teşvik eder. Yaptığı yenilikler, diğer öğretmenlerin hoşuna gitmez ve onu pek çok olumsuz sözle itham ederler. Baltacıoğlu, Dârümuallimîn'de olduğu gibi 1914 yılından itibaren Dârümuallimat'ta da dersler verir. Bu kız öğretmen okuluna genç yaşta atanan ilk erkek öğretmen olur. Burada yaptığı çalışmalar erkek öğretmen okulundakinden çok farklı değildir ve maksadı da genelde aynıdır. Her iki okulda da öğrencilerin hayata olan bakış açılarını değiştirmeyi amaçlar. Bu okulda dinî konularda öğrencilerin bilgi seviyesini ölçmek maksatlı bir anket yapılır. Hem bu anket münasebeti ile hem de daha önce Dârümuallimîn'de yaptığı yenilikler sebebiyle Maarif Bakanlığı'na sık sık şikâyet edilir. Bu şikâyetlerin artması üzerine iki yılın sonunda, Bakanlık tarafından üniversiteye atanır.⁴⁴

⁴² Şen, *İ.H.Baltacıoğlu ve Kur'an Meali*, 39.

⁴³ Baltacıoğlu, *Hayatım*, 76

⁴⁴ Baltacıoğlu, *Hayatım*, 75

1.1.7. Şems'ül-Mekâtib'de Ders Nâzırlığı

Balkan Savaşları esnâsında, öğrenciliğinin bir kısmını da geçirdiği bu okula atanan Baltacıoğlu, bazı şartlarının kabul edilmesi durumunda fahri olarak ders verebileceğini söyler. Şartlarından birisi, okulun idarî ve ilmî yetkilerinin kendisinde olmasıdır, ikinci şartı öğretmenlerden alanında yeterli olmayanları uzaklaştırma yetkisinin de verilmesi ve üçüncü şartı ise ders programlarında yenilik yapabilme hakkının tanınmasıdır. Şartları kabul edilen Baltacıoğlu, Tâlim ve Terbiyede İnkılâp kitabının uygulamasını bu okulda yapar. Alanında bilgili ve tecrübeli öğretmenlerden bir ekip oluşturduktan sonra bu öğretmenleri kaynaştırmak için çeşitli faaliyetler yapar ve zaman zaman öğrencileri de bu faaliyetlerine dâhil eder. Ders kitaplarını yeterli bulmadığı için öğrencileri sık sık kütüphanelere gidip araştırma yapmaya yönlendirir.⁴⁵

Baltacıoğlu bu okulda “Sentetik Ders Levhâsı” dediği çeşitli gazete ve dergilerden kesilen yazıların asıldığı panolar yapar. Okulun bahçesine bir sahne kurar ve tiyatro aktivitelerini başlatır. Burada temsil edilmesi için pek çok piyes ve oyun yazar. Yazdığı piyesler öğrenciler tarafından velilere sergilenir. Bir piyes sunumunda öğrencilerinden birini doğaçlama oynamak üzere görevlendirir ve bu öğrenci çok başarılı bir temsil sergilemesi Baltacıoğlu'nda yeni bir tiyatro fikri doğurur. Baltacıoğlu, Avrupa'daki doğa okullarının başarılarını gördükten sonra Şems'ül- Mekâtib'i de bir açık hava okulu haline getirmek ister.⁴⁶

Bu niyet ile okul binası için Küçük Çamlıca'da bir köşk kiralar fakat Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine bina işgal altına alınır. Baltacıoğlu da buradaki görevinden ayrılır. Olumsuzluklara rağmen onun bu okulda gerçekleştirdiği yenilikler kısa sürede yayılır ve benimsenir.⁴⁷

1.1.8. Cumhuriyet Sonrası Yıllar

Baltacıoğlu Şems'ül Mekâtib'deki görevinden ayrıldıktan sonra; 1917'de Millî Tâlim ve Terbiye Cemiyeti'nin genel sekreterliği görevine getirilir ve aynı yıl, 1914 yılında kurulan İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Fakültesi'nde Terbiyevî İctimâiyat

⁴⁵ Altın, Hamza, “2.Meşrutiyetten Cumhuriyet İ.Hakkı Baltacıoğlu ve Eğitimci Kavramları ile ilgili düşünceleri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, “XXXIII- 55”, 219-251.

⁴⁶ Baltacıoğlu, *Hayatım*, 96

⁴⁷ Baltacıoğlu, *Hayatım*, 82

derslerini okutur. Daha sonra, Ziya Gökalp'ın tavsiyesiyle 1918 yılında Tedrîsat-ı Tâliye Müdürü Umûmiliği görevine getirilir. 1919 yılında da Tedrîsat-ı Âliye Müdür-i Umûmiliği ve Maârif Nezâreti Heyet-i Teftîşiye Müdür-i Umûmiliği görevlerini yapar. 1920-1923 yılları arasında Edebiyat Fakültesi'nde dekanlık yapar. Dârülfünun'da görevli iken Anadolu'ya gitmiş ve bu yolculuk, onun hayatında Türklerin milli değerleri, kişiliği hakkında bilgi sahibi olmasını sağlamıştır. Böylelikle, Baltacıoğlu kafasındaki aydın ile halk, köylü ile şehirli ayırımının kalktığını ve Türk halkının sonsuzluğuna inandığını belirtmiştir. Bu durum hayatının diğer kısmında savunacağı "Türke Doğru" tezinin ortaya çıkışı için bir yol gösterici olmuştur. 1923 yılında Dârülfünun emîni olarak seçilir ve Cumhuriyetin ilk rektörü olur. 1925 yılına kadar bu görevini sürdürür. Aynı zamanda Sanayi-i Nefise Mekteb-i Âlisi Bedayi Muallimliği, Maârif Vekâleti Müsteşarlığı, Sanayi-i Nefise Mekteb-i Âlisi'nde Resmin Usûl-i Tedrîsi muallimliği,⁴⁸ İlâhiyat Fakültesi'nde İçtimâî ve Dinî Ruhîyat Müderrisliği, İlâhiyat Fakültesi'nde İslâm Bediiyatı Müderrisliği ve Edebiyat Fakültesi'nde İçtimâiyat, Ahlâk müderrislikleri görevlerini de yapar.⁴⁹

1933 Yılındaki reformla Dârülfünun İstanbul Üniversitesi'ne çevrilirken doktorası olmayanlar kadro dışı bırakılır. Kadro dışı bırakılanlar arasında olan Baltacıoğlu, bir nevi kendi üniversitesini kendisi kurmak maksadı ile 1 Ocak 1934'de "Yeni Adam" dergisini çıkartmaya başlar ve ölene dek 46 yıl bu dergiyi çıkartır. 1942 yılına gelindiğinde dönemin Maarif Nazırı olan Hasan Ali Yücel onu Dil Tarih Coğrafya fakültesi felsefe bölümüne hoca olarak atar. O burada verdiği Pedagoji, Terbiye Tarihi ve Usûl-i Tedrîs dersleri ile okulun hem ilk öğretim üyesi, hem de kurucusu olur. Çalışmalarına siyasî alanda da devam etmek isteyen Baltacıoğlu, ilk olarak 1942 yılında Afyon'dan daha sonra ise, 1946 yılında memleketi Kırşehir'den milletvekili olur. 1950 yılında emekli olduktan sonra dergisini çıkarmaya devam eder, konferanslar verir ve dışarıdan üniversite derslerine girer. Baltacıoğlu, 01 Nisan 1978 tarihinde Ankara'da vefât etmiştir.⁵⁰

⁴⁸ Türkmen,Nalan, *Birinci Ulusal Mimarlık Döneminden Bir Örnek; Kadıköy Şehremaneti Binası*, Türk Dünyası Araştırmaları, 2009

⁴⁹ Şahin, 34.

⁵⁰ Baltacıoğlu, *Hayatım*, 83

1.2. ESERLERİ

1.2.1. Pedagojik Eserleri

- Mekâtib-i İbtidâiyye'de Hendesin, 1329 (1913)
- Coğrafyanın Usuli Tedrisi, İstanbul, 1330 (1914)
- Terbiye-i Avam, İstanbul, 1914, (2. Baskı. İstanbul, 1924)
- Eşya Derslerinin Usuli Tedrisi, 1914, (2. Baskı. İstanbul, 1920)
- İlmi Terbiye Konferansları, İstanbul, 1331 (1915)
- İzmir Konferansları, İzmir, 1331 (1915)
- Terbiye İlmi. İstanbul, 1332 (1916)
- El İşlerinin Usûl-i Tadrîsi. İstanbul, 1331 (1915), (2. Baskı. İstanbul, 1920)
- Resmin Usûl-i Tadrîsi. İstanbul, 1331 (1915), (2. Baskı. İstanbul, 1920)
- Mektep Temsillerinin Usûl-i Tadrîsi. İstanbul, 1331 (1915), (2. Baskı. İstanbul, 1920)
- Maârifte Bir Siyaset. İstanbul, 1335 (1919)
- Usuli Terbiye ve Tedris, İstanbul, 1336 (1920)
- Yazının Usuli Tadrîsi, İstanbul, 1336 (1920), (2. Baskı. İstanbul, 1924)
- Tek Öğretmenli Beş Sınıflı İlkokullar, İstanbul, 1923
- Terbiye Dersleri, İstanbul, 1923
- İçtimaiyat Noktai Nazarından Terbiye, İstanbul, 1923
- İlk Mekteplerin Müfredat Programı, 2. Baskı. İstanbul, 1927
- J. J. Rousseau'nun Terbiye Felsefesi, İstanbul, 1952, (2. Baskı. İstanbul, 1931)
- Türkiye'de Sanayi Nefise Tedrisatının Islah ve İnkişafına Dair Layiha, İstanbul;1926
- Umumi Pedegoji, İstanbul, 1930
- Mürebbilere, İstanbul, 1931.
- Terbiye, İstanbul, 1932
- Resim ve Terbiye. İstanbul, 1932
- Hususî Tadrîs Usûlleri. İstanbul, 1932
- İçtimai Mektep Nazariyeleri ve Prensipleri, İstanbul, 1932, (2. Baskı. Ankara, 1942)
- Tarih ve Terbiye, İstanbul, 1933
- Toplu Tedris, İstanbul, 1938
- İyi Çocuk, İstanbul, 1939
- Çocukların Terbiyesi, İstanbul, 1943, (2. Baskı. İstanbul, 1948)

Öğretmen, İstanbul, 1944
 Rüyamdaki Okullar, İstanbul, 1944
 Cinsel Eğitim, 1957, (yayınlanmadı)
 Adam Nasıl Yetişir Nasıl Yetiştirilir, Ankara, 1964
 Pedagojide İhtilal, İstanbul, 1964

1.2.2. Sosyolojik Eserleri

Tadil-i Huruf Meselesi (M. Şinasi ile beraber). 2. Risâle İstanbul, 1329-1331(1910-1912)
 Avrupa Bizi Nasıl Tanıyor? İstanbul, 1329 (1913)
 Ahlâksızlık. İstanbul, 1334 (1918)
 Sosyoloji, İstanbul, 1939
 Türk'e Doğru, İstanbul, 1942-1943 (2. Baskı. Ankara, 1972, 3. Baskı)
 Batıya Doğru, İstanbul, 1945
 Halkın Evi. Ankara, 1957
 Ziya Gökalp, İstanbul, 1966
 Kültürce Kalkınmanın Sosyal Şartları, İstanbul, 1967
 Din ve Hayat, İstanbul, 1334 (1918)
 Kur'an, Ankara, 1957 (Çeviri)
 Büyük Tefsir, 1. Kitap, Allah Nedir?, Ankara, 1961
 Sapıklar, İstanbul, 1938 (2. Baskı. Ankara, 1949).

1.2.3. Felsefi Eserleri

Kalbin Gözü, İstanbul, 1922, (2. Baskı. İstanbul, 1942)
 Felsefe, İstanbul, 1938

1.2.4. Sanat Konulu Eserleri

Demokrasi ve Sanat, İstanbul, 1931
 Sanat Estetik ve Yaratma, İstanbul, 1934
 Sanat, İstanbul, 1934
 Karagöz Tekniği ve Estetiği, İstanbul, 1942

Türklerde Yazı Sanatı, İstanbul, 1958
 Türk Sanat Gelenekleri, Ankara, 1965
 Türk Plastik Sanatları, Ankara, 1971
 Tiyatro, İstanbul, 1941

1.2.5. Edebî Eserleri

Batak, İstanbul, 1943-Roman
 Yalnızlar, İstanbul, 1946-Hikâyeler
 Andaval Palas, İstanbul, 1934 (2. Baskı. İstanbul, 1940)-Tiyatro
 Kütük, İstanbul, 1934-Tiyatro
 Ölüler, İstanbul, 1939-Tiyatro
 İnanmak, İstanbul, 1939-Tiyatro
 Akıl Taciri, İstanbul, 1940-Tiyatro
 Karagöz Ankara'da. İstanbul, 1940-Tiyatro
 Dolap Beygiri, İstanbul, 1940 (2. Baskı. Ankara, 1949) -Tiyatro
 Kafa Tamircisi, İstanbul 1940 (2. Baskı. İstanbul, 1946) -Tiyatro

1.2.6. Çocuk ve Gençlik Eserleri

Tekinsiz Ev, İstanbul,1934;
 Çomar'la Tomar, İstanbul,1934;
 Büyükanne, İstanbul,1934;
 Yaramazlar, İstanbul,1934;
 Ali ile Köpeği, İstanbul,1934;
 Palyaço, İstanbul,1934;
 Deli, İstanbul,1935;
 Haydutlar, İstanbul,1935;
 Yiğit Çocuk, İstanbul,1935;
 Hırsız, İstanbul,1935;
 Kurtlar, İstanbul,1935;
 Çoban, İstanbul,1935;
 Nonoş'la Tonoş, İstanbul,1935;

Casus, İstanbul,1936;
Değirmen, İstanbul,1938;
İki Serseri İstanbul,1938;
Arslan ile İnsan, İstanbul,1938;
Beyaz, İstanbul,1938;
İyi Ana, İstanbul,1939;
Azap, İstanbul,1939;
Ahmet, İstanbul,1939;
Çocuk Şiirleri, İstanbul,1939;
Kulyabanî, İstanbul,1939;
İnsanlık, İstanbul,1939;
Yaz Ünitesi, İstanbul,1940;
23 Nisan, İstanbul,1940;
İlkbahar Ünitesi, İstanbul,1940;
Kış Ünitesi, İstanbul,1940;
Sonbahar Ünitesi, İstanbul,1940;
Oğuz Masalı, İstanbul,1941;
Nasreddin Hoca, İstanbul,1941;
İzahlı Atasözleri, İstanbul,1941;
Yurdunu Bil, İstanbul,1941;
Türk Askeri Yurdun Hakkı, İstanbul,1941;
Bey Böğrek, İstanbul,1942;
Şen Bilmeceler, İstanbul,1943;
Masal İçinde Masal, İstanbul,1943;
Hikâyeli Atasözleri, İstanbul,1943;
Hayvanlar Beyi Kaplan, İstanbul,1944;
La Fonten Masalları, İstanbul,1944.

1.2.7. Biyografik Eseri

Atatürk; Yetişmesi, Kişiliği, Devrimleri. Erzurum, 1973

1.2.8. Otobiyografik Eseri

Hayatım. “Yeni Adam”, (Yayına Hazırlayan: Baltacıoğlu A. Y.), İstanbul 1998

1.2.9. Radyofonik Piyesleri

Ali'nin İçi, Susamış Gönüller,
Damdaki Elmas,
Gökten İnen Tanrılar,
Huy Canın Altındadır,
Tevekkül,
Gazal (Kastamonu lehçesi ile),
Yolcu (Adana lehçesi ile),
Yaşamak mı istersiniz Ölmek mi,
Kader,
Can Pazarı,
İnsanoğlu,
Hayvancuh (Kastamonu lehçesi ile),
Gama (Kastamonu lehçesi ile),
Beyinsiz,
Zehir Fişegi.

İKİNCİ BÖLÜM

İSMAYIL HAKKI BALTACIOĞLU'NDA TEMEL KAVRAMLAR

2.1. TOPLUM

Diyebiliriz ki günümüze kadar çok sayıda toplum ile ilgili tanımlar yapıla gelmiştir. Bu toplum tanımlarından anlaşılan şudur; Toplum olmak için insanların bir araya gelmesi yetmez. Aynı zamanda bu kişilerin birlikte çalışması, birbirlerini etkilemesi gerekir. Çünkü toplum sadece maddi, ekonomik ilişkilerden, sade bir toprak üzerinde yaşayan insanlardan oluşmaz. Aynı zamanda bu insanların arasında bulunan ve onların ortak malları sayılan fikirler ve hislerden oluşur.⁵¹ Düşünür Sorokin'e göre de toplum, manevi kültür ögesi olan anlamlar, değerler ve kurallar ile maddi kültür ögesi olan bio-fiziksel araçlar, toplumsal ilişkiler bütünüdür. O toplumu, bu unsurlara bağlamıştır.⁵²

Yine Göçerinin de belirttiği gibi “ ünlü düşünür Durkheim, toplumu on iki tane sosyal kurumdan ibaret bir birlik olarak kabul etmektedir. Bunlar ;din, dil, bilgi, sanat, hukuk, teknik, ekonomi, aile, devlet, eğitim, ve sosyal morfolojidir. Durkheim bunlardan sosyal morfolojiyi en geniş olgu kabul ederek diğer olguları bu kavram ile açıklamak ister. Durkheim'e göre bu olguların hemen hepsi aynı değerdedir.”⁵³ Aynı zamanda O, bu toplumsal kurumlara “sosyal olgu” der. Baltacıoğlu'na göre ise Gökalp te toplumu aşağı yukarı Durkheim gibi ele almaktadır. Baltacıoğlu, Gökalpten farklı olarak sosyal olguları farklı değerlendirir. Bunların bir bölümüne sosyal kuvvet, bir bölümüne sosyal kurum der. Bir bölümünü ise ne sosyal kuvvet nede sosyal kurum olarak değerlendirmeyip oluşmakta olan olgu ve idealler olarak ele alır.⁵⁴ Göçeriye göre “Onun yaptığı tasnife göre sosyal olgular üç katta yerleştirilebilir. Alt katta sosyal kuvvetler, orta katta sosyal kurumlar, üst katta ise idealler bulunur.”⁵⁵ O, din, dil, ve sanatı toplumu oluşturan en önemli unsur olan sosyal kuvvet olarak benimseyip onları

⁵¹ Erol Güngör, Türkiye'de Yabancı Kültür, “Türk Yurdu”, 2, 1968, 1-2

⁵² Emre Kongar, *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, 6.Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul 1995

⁵³ Göçeri, 12.

⁵⁴ Baltacıoğlu, *Kültürce Kalkınmanın Sosyal Şartları*, MEB Basımevi, İstanbul 1967, 16

⁵⁵ Baltacıoğlu, *Kültürce Kalkınmanın Sosyal Şartları*, 17

toplumu oluşturan yapının temeli sayar. Zira onları toplumun en önemli unsuru, var edici yapı taşları olarak görür. Hukuk, aile, devlet, teknik, ve ekonomiyi ise bu temel yapılardan oluşan, adeta bunlardan zuhur eden toplumsal kurumlar olarak görür. Ayrıca toplumsal kurumların varlığını oluşturup devam ettirebilmesi için bir vatan toprağına ihtiyaç olduğunun bilinmesini ister.⁵⁶

Bu bağlamda Baltacıoğlu bu üç kuvveti toplumlar için ana varlıklar olarak kabul etmektedir. Sosyal iş bölümünün ilerlemesiyle bu kuvvetlerin öteki sosyal kurumları doğuracağını düşünmektedir.⁵⁷ Bu teze göre, sosyal olguları da bu beş bölüme ayırıp sıraya koymaktadır:

1. Kuvvet olguları
2. Anatomi olguları
3. Görev olguları
4. Ülkü olguları
5. Genel olgular⁵⁸

Baltacıoğlu'na göre kuvvet olguları temeldedir. Bunlar din, dil, sanattır. Bunlar olmayınca diğerlerinin var olması mümkün değildir..⁵⁹ Ayrıca Baltacıoğlu, toplumsal kalkınma ile ilgili yaptığı çalışmalarda, kalkınmayı toplum kavramına bağlamıştır.⁶⁰ O, dört farklı toplum tipi görülebileceğini belirterek bunları şu şekilde sıralamıştır:

1. Kültürleri ve gelenekleri bir olan toplumlar.
2. Kültürleri farklı, gelenekleri bir olan toplumlar.
3. Kültürleri bir, gelenekleri farklı olan toplumlar.
4. Hem kültürleri hem de gelenekleri farklı olan toplumlar.⁶¹

Diyebiliriz ki bu dört toplum tipinden ilk ikisini ulus diğer ikisini ise ulus olarak görmemiştir.

Diğer yandan Baltacıoğlu'nun Din-Toplum ilişkisini şematik olarak aşağıdaki gibi gösterebiliriz:

⁵⁶ Baltacıoğlu, *Kültürce Kalkınmanın Sosyal Şartları*, 17

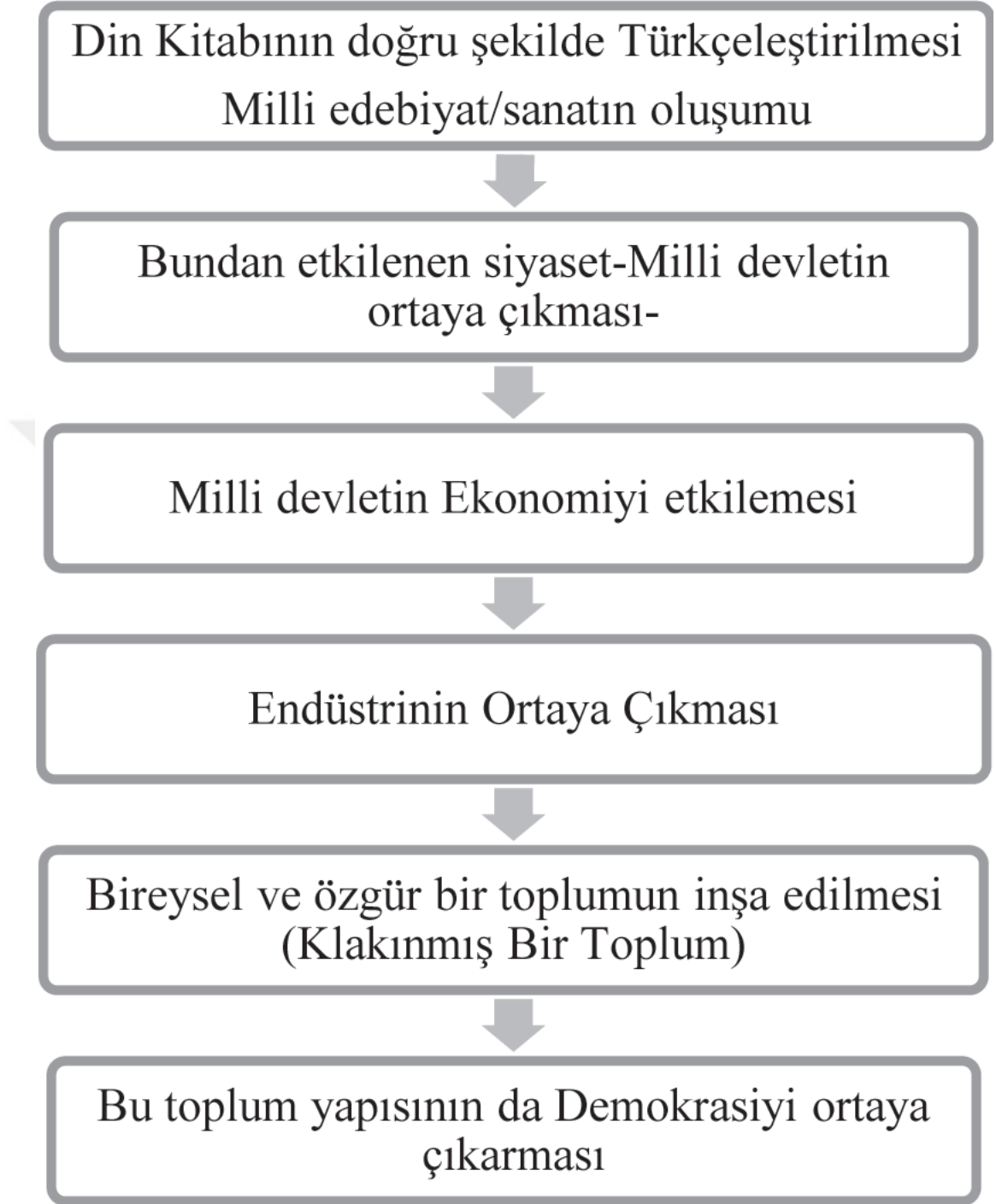
⁵⁷ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *Kültürce Kalkınmanın Sosyal Şartları*, 17

⁵⁸ Baltacıoğlu, *Kültürce Kalkınmanın Sosyal Şartları*, 17

⁵⁹ Baltacıoğlu, *Kültürce Kalkınmanın Sosyal Şartları*, 17

⁶⁰ Güllü, İsmail, *Durheimci bir Sosyolog: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun Din ve Toplum Görüşleri*, Ekev Akadem Dergisi, Yıl:19, Sayı:62

⁶¹ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *Türk Plastik Sanatları*, Meb Basımevi, Ankara 1971, 18.

Şekil 2.1. Baltacıoğlu'nda Din Toplum İlişkisi⁶²

⁶² Güllü, 68.

2.1.1. Kültür

Diyebiliriz ki kültür sözcüğü "Cultura"dan gelmektedir. Latince'de bakmak, ihtimam göstermek ve ekin, çiftçilik karşılığında kullanılır. Cultura sözcüğü 17. yüzyıla kadar Fransızca'da aynı anlamda kullanılmış, Voltaire'nin Culture sözcüğünü, insan zekasının oluşumu, gelişimi ve geliştirilmesi şeklinde kullanması ile sözcük Almancaya geçerek "Cultur" Alman dili sözlüğünde yer almıştır. İlk bilimsel kültür tanımı yapan İngiliz Antropologu Tylor'dur.⁶³ Tylor'a göre:“ Kültür yada uygarlık, bir toplumun üyesi olarak, insanoğlunun öğrendiği bilgi, sanat, gelenek-görenek ve benzeri yetenek beceri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütündür.”⁶⁴ Diğer yandan Tylor anladığımız kadarıyla kültür ve medeniyeti aynı anlamda kullanmıştır. Fakat Türk sosyologlarının kültürden anladıkları ve kültür tanımları tamamen bu anlayışlardan farklıdır.

Ünlü Türk sosyoloğu Gökalp'e göre Fransızca olan Culture sözcüğünün iki ayrı anlamı vardır. Bunlardan biri" ulusal kültür" (hars), diğeri " evrensel yetkinlik"(tezhip) tir. Harsla, kültürün karıştırılmaması için harsın kültür, tezhibin ise yetkinlik sözcükleriyle ifade edilmesi daha uygundur.⁶⁵Gökalp'e göre “ Kültür ile yetkinlik arasındaki ayrımlardan birincisi kültürün "demokratik", etkinliğin "aristokratik" olmasıdır. Bunun anlamı; kültür, halkın gelenekleri, alışkanlıkları, töreleri, sözlü yada yazılı edebiyatı, dili, dini, müziği, ahlakı ve estetiği ile ilgili ürünlerin toplamıdır. Yetkinlik ise, yüksek bir eğitim ile yetişmiş aydınlara özgüdür ve bu nedenle kültür demokratik, yetkinlik Aristokratiktir. Gökalp, kültür ile medeniyeti birbirinden ayırmış, yetkinlik diye verdiği kavramı medeniyet olarak kullanmıştır.”⁶⁶

Yine ünlü bilim adamı Zitaettin Fahri Fındıkoğlu, Gökalp'in etkisiyle 1915'ten 1930'a kadar hars kelimesini kültürün karşılığı olarak kullanmış ve 1930'dan sonra hars kelimesinin yanında kültür kelimesini de kullanmaya başlamıştır. Fındıkoğlu'nun kültür tanımı ferdi ve sosyal açıdan olmak üzere iki bağlamda değerlendirilebilir. "Ferdî açıdan yaptığı kültür tanımını Tylor'un bütüncül kültür tanımı bağlamında değerlendirebiliriz. Bu açıdan Fındıkoğlu'nun tanımı öğrenilen, okunan, işitilen şeylerin zihinde bıraktığı tortu olarak, kültürün dört temel unsuru olan "insan", "toplum",

⁶³ Bozkurt Güvenç, *İnsan ve Kültür*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999, 101

⁶⁴ Bozkurt, 101.

⁶⁵ Şahin, 35.

⁶⁶ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1978, 96.

"öğrenme süreci", ve "kültürel muhteva"yı kapsamakta olduğundan bütüncü bir tanım olarak değerlendirilebilir. Onun sosyal açıdan yaptığı kültür tanımı ise eserlerinin tamamı göz önünde bulundurularak değerlendirildiğinde daha çok dil, din, hukuk, ekonomi, siyaset, folklor, sanat gibi kültürel kurumları içine aldığından, Bozkurt Güvenç'in "yumuşak modeli" bağlamında değerlendirilebilir.⁶⁷ Bu açıdan diyebiliriz ki Fındıkoğlu'nun tanımı yeterince açıklık taşımamakla beraber, bir milletin ortaya koyduğu bütün eserleri kapsadığından yinede bütüncü bir nitelik taşımaktadır.

Ancak Baltacıoğlu, Gökalp'in kültür ve medeniyet tanımlarını eksik bulmakta, Çünkü bu tanımların kendi düşüncesindeki millet tanımını karşılayamadığını belirtmektedir. O doğru bir ulus tanımı yapabilmek için birazda asıl öğrenim gördüğü tabiat bilimleri sahasının etkisiyle Lamarck'ın evrim anlayışının etkisinde kalır. Evrim anlayışına göre; canlıların yaşamlarını sürdürebilmeleri değişen şartlara direnmek, değişen unsurlar yanında değişmeyen bir özü muhafaza etmekle mümkün olur. O yüzden bir toplumda kültür ve medeniyet tanımı yapılırken, değişen ve değişmeyen kültür unsurlarının tespit edilmesinin olmazsa olmaz önemde olduğuna inanır. Baltacıoğlu'na göre kültür "değer yargıları" anlamındadır ve kültürü oluşturan iki farklı yapı vardır. Bunlardan birisi sosyal tipten sosyal tipe değişen değer yargıları olan teknik (medeniyet), diğeri ise sosyal tipten sosyal tipe değişmeyen değer yargıları yani gelenektir ve bu onun toplumları oluşturan ilk öz dediği kültür unsurudur.”⁶⁸

Yine Baltacıoğlu'na göre aralarında gelenek birliği olmayan toplumlar, insan yığımindan başka bir şey değildir. Teknik geleneklerden sonra var olmuş ve toplumun akli, mantığıdır; gelenek ise, toplumun vicdanıdır.⁶⁹ Baltacıoğlu'nun bu kavramlar üzerinde bu kadar önemle durması boşuna değildir. Zira ona göre "milletlerin var olmaları da yok olup gitmeleri de gelenekleri ile olur. Milletlerin ilerlemeleri kendi öz benlikleriyle buluşmalarıyla başlar. Türkiye'nin kalkınamamasının temel sebebi özünden uzak düşmüş olmasıdır. Bu sebeple ülkemiz, milli şuuru, gelenek temelinde birlik ve bütünlüğü oluşturamadığı sürece ilerlemeyi sağlayamayacaktır.”⁷⁰

⁶⁷ Nevin Ergen Güngör, *Kültür Eğitim Dil Üzerine Görüşleri ile Ziyaettin Fahri Fındıkoğlu*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991, 50-51.

⁶⁸ Baltacıoğlu, *Kültürce Kalkınmanın Sosyal Şartları*, 13

⁶⁹ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, "Türkiye'nin Nüfusunu Çoğaltalım", *Yeni Adam*, 825, 1971, 11-12

⁷⁰ Baltacıoğlu, *Kültürce Kalkınmanın Sosyal Şartları*, 12

2.1.2. Gelenek

Baltacıoğlu diyebiliriz ki geleneği anane ile aynı anlamda kullanmış ve bunun muhafazakarlıktan farklı olduğunu belirterek, geleneği toplumun temeli olarak görmüştür. Milliyeti gelenek birliği olarak gören Baltacıoğlu, geleneği, "tarih boyunca aynı şekilde kalan, kültürün değişmeyen yanı" olarak görmüştür. Aynı zamanda gelenek ve görenek arasında da bir ayırım yapmıştır. Gelenekler toplumun, kabilenin, kavmin var olduğu günden bu yana vardır; var olduğu günden bu yana da değişmemişlerdir. Gelenek birliğini özellikle yansıtan unsurlar ise din, dil, ve sanattır. Baltacıoğlu geleneği dört madde halinde aşığıdaki şekilde tarif etmiştir:

1. Gelenek başka, töre yani örf (opinion, moeurs) başkadır. Bu iki şey birbirine karıştırılmamalıdır.
2. Gelenek bir milletin ta kabile çağından beri koynunda taşıdığı ve hiç değişmeyen veya hiç değişmez gibi olan değerlerdir. Türk milletinin dil mantığı, sentaksı, melodileri, mitleri, bazı töre kuralları gibi.
3. Gelenek zümre malı değil, halk malıdır. Gelenekler mesela aydın zümrede kalmasa bile halkta kalır. Osmanlı aydınları "tesettür" denilen İslami örtüyü aldıkları halde asıl Türk halkı almamıştı. Osmanlı aydınları Osmanlı musikisini, Divan edebiyatını, ve Rokoko mimarisini aldığı halde Türk halkı almamıştı. Bunlar gelenekler değil, İslam, Bizans, ve Avrupa örfleri ve töreleridir.
4. Töreler kabile, aşiret, hanlık, millet gibi sosyal tipler değiştikçe değişir. Fakat gelenekler sosyal, morfolojik tipler ve medeniyet soylarıyla birlikte değişmezler. Bugün dahi aşiret halinde yaşayan ve ortodoksluğu almış olan Yakut Türkleri'nin kalıpları ne ise bizimkisi de odur.⁷¹

Aynı zamanda gelenekler akla karşı değil, akıl dışı konulardır. Geleneklerin kökleri mitolojiye dayanır ve gelenekler bozulmadıkça milli soy da bozulmaz.⁷²

Kısacası Baltacıoğlu gelenekleri toplumların kökü olarak görmekte, ve gelenekleri olmayan toplumları insan yığınınına benzetmektedir. Millet sadece insan yığını anlamına gelmez; din, dil, sanat ve gelenekleri bir olanlar toplum oluşturabilir.⁷³

⁷¹ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *Türke Doğru*, İş Bankası Yayınları, 1972, 116, 386-387

⁷² İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *Halkevleri*, Ankara, 1941, 54-55.

2.1.3. Dil

Dil aynı kültür ve medeniyet gurubuna mensup insanlar arasında müşterek olan şuur müşareket veya mübadelesini temin eden söz, yazı, hareketten ibaret sembolik veya kolektif işaretler sistemidir.⁷⁴ Baltacıoğlu dili tıpkı fizik veya biyoloji gibi tabiat oluşlarından biri olarak görür. Tabiat oluşlarında görülen ana karakterlerin dil oluşunda da mevcut olduğunu düşünür ve dilin tabiat karakterlerini şöyle açıklar:

1. İnsan dili kendi varlığı dışında bulur. Dilin insan üzerindeki etkisi de dış oluş etkisidir. Dil oluşları tek insanların keyfi, zoru, isteği ile meydana gelen oluşlar değildir. Soluma, kımıldama, rüya görmek gibi dış oluşlardır. İnsanlar üzerinde fizik kuvvetler gibi dışarıdan baskı yapan varlıklardan biri de işte dilin bu dış varlığıdır.
2. Diller toplum içinde yaşayan insanların ağzından dökülen başıboş, gelişigüzel, söylenmiş sözler değildir. Diller ahlak kuralları, hukuk kanunları gibi zamanda, mekanda yerleşmiş, katılmış olan kolektif gerçekler, kurumlardır. Her dil konuşulurken, yazılırken henüz söz oluşundadır. Her dilin tek insan dilinin ayrılıklarına karşın, değişmeyen bir grameri, değişmeyen bir sentaksı, değişmeyen bir tadı vardır. Dilin biz insanlar arasında anlaşma aracı olması da bu yüzdendir.
3. Bütün sosyal oluşlarda bulunan direnme, karşı koyma, tepki yapma gücü dilde de vardır. Diller kendi geleneklerine karşı gelenlere tepki gösterirler. Dil geleneklerine uygun olmayan her söyleyiş, kamu vicdanı yönünden çekilme, irkilme, ve öğrenme ile karşılaşılır.⁷⁵

Baltacıoğlu, Bir dili konuşan insanlar arasında bu dili korumak için sanki önceden verilmiş bir karar olduğunu düşünür. Bu insanlar dilin ülküsüne uymayan değıştirmelere karşı koyarlar. Dilin idealine uygun olan yenilikler ise sevgi uyandırır. Yayılma sırrına erişirler. Baltacıoğlu'na göre dil bir toplumun kalkınması için gereken ikinci önemli unsurdur. Dilsiz kalkınma, reform, milliyet olmaz. Bunun nedeni milleti oluşturan temel unsur geleneklerdir. Gelenekler ise din, dil, ve sanattan oluşur. Böyle olunca millet için de, kalkınma içinde dil önemli bir konudur. Gelenekleri oluşturan bir unsur olan dil,

⁷³ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, "Kalkınma Ağacının Gövdesi", *Yeni Adam*, 803, 1965, 2-7.

⁷⁴ Baltacıoğlu, *Kültürce Kalkınmanın Sosyal Şartları*, 28.

⁷⁵ Baltacıoğlu, *Türk Plastik Sanatları*, 28.

sadece insanların anlaşması için bir araç değil, aynı zamanda insanlar arasında bir kaynaşma aracıdır.⁷⁶ Bunların haricinde diyebiliriz ki Baltacıoğlu açısından dil, bazı güzel sanatların oluşmasını da sağlamaktadır. Bunlara şiir, tiyatro, konuşma, mizah gibi sanat dallarını örnek olarak verebiliriz. Aynı zamanda O'nun açısından Eğer dil tekniği olmasaydı bunlardan hiç birisi olamazdı.

Dilin Türkçeleştirilmesi ve dilde halka doğru gidilmesi konusunda, Baltacıoğlu Gökalp'tan ayrılmıştır. Gökalp Osmanlı İmparatorluğu döneminde, bir saray çevresinde konuşulan ve resmi bir değere sahip olan Osmanlıca, bir de halk arasında konuşulan Türkçenin olduğundan söz eder. Halk arasında konuşulan Türkçe küçümsenmiş ve halka özgü bir argo zannedilmiştir. Oysa gerçek dilimiz Türkçedir. Osmanlıca, Türkçe, Arapça, Acemceden oluşan üç dilin dil bilgisini, sözdizimini, sözlüğünü birleştirmekle ortaya çıkmıştır. Ve yapay bir oluşumdur. Bu nedenle Türkçe kültürümüzün, Osmanlıca ise uygarlığımızın dilidir. Bu farklı iki dili yan yana yaşaması gibi iki farklı ölçüde yan yana yaşamıştır; bunlar Türkçe de kullanılan hece ölçüsü ile Osmanlıca dilinde kullanılan aruz ölçüsüdür.⁷⁷

Baltacıoğlunun Türk dili ile ilgili düşünceleri şöyledir: “Türk diline gelince bu dilin morfolojik özelliklerinden birkaçının üzerinde duracağım. Ben bu özellikleri üstünlük belgeleri olarak anlıyorum. Türk dilinin Fransız dili gibi açıklık dili olduğuna inanırım. Türkçe de içle dış arasındaki dayanışma, cümle kısalığı, parantez tedirginliği, tekrarlama eğilimli gibi özellikler bu dilin klasik bir dil yapısı taşıdığını gösterir. Ayrıca Türkçenin bir hitabet dili, gürlleme dili olduğuna inanırım. Anlaşıyor ki Türk dili yalnız bir akıl dili değil, hem de bir gönül dilidir. Türkçe yalnız şuur dünyasını değil, hem de vicdan dünyasının anlatmak için yaratılmıştır.”⁷⁸

Aynı zamanda Baltacıoğlu'na göre dilde halka doğru gitmek için, dildeki ruh ve zevk geleneklerine gidilmelidir. Dilin ruh ve zevk geleneklerinin kaynakları halk efsaneleri, halk masalları, Yunus Emre, Köroğlu, Şah İsmail, Aşık Kerem, Karacaoğlan gibi halk şairlerinin eserleri, Nasrettin hoca, Bektaşî, İncili Çavuş gibi halk fıkraçılarının eserleri ve Karagöz sohbet oyunu, meddah gibi halk temsilleri, bilmece, koşmalar, maniler, ilahiler ve atasözleridir. Dilde sadeleştirme, özleştirme yapmak

⁷⁶ Şahin, 55.

⁷⁷ Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, 27

⁷⁸ Baltacıoğlu, *Türk Plastik Sanatları*, 32

isteyen kişiler, dili ne kadar özleştirip sadeleştirirler de, eğer dilin ruh ve zevk yanını ihmal ederlerse, ortaya çıkaracakları yeni sözcüğü güzelleştiremezler.⁷⁹

2.1.4. Kalkınma

“Günün birinde aramızdan "Atatürk" adlı, o askerlik ve politika zekası çıktı. Kul köle olan Türk ülkesini kendi başına buyruk kıldı. Hilafeti kaldırdı, medreseleri kapattı, Latin harflerini koydu, kılığı değiştirdi, şapkayı giydirdi, Avrupalılaştırdı dedi. Darülfünunu üniversite, eminlerini rektör yaptı. Yine de bu ülkeyi istediği gibi kalkındıramadı. Tek partili rejimi attık, demokrasi rejimini kurduk. Çatışmalar atışmalar oldu, senler, benler çoğaldı. Övündük yerindik. Adsızlar adlandı, yurtsuzlar yurtlandı, yepyeni insanlar türedi, yine de kalkınamadık. Darulmualliminleri, öğretmen okulları, öğretmen okullarını köy enstitüleri, köy enstitülerini yine öğretmen okulları yaptık. Yinede kalkınamadık.”⁸⁰ Baltacıoğlu yukarıdaki ifadeler de belirtildiği üzere kalkınmanın sosyal şartları üzerine hep düşünmüş, kalkınmanın nasıl gerçekleşebileceği konusunda fikirler üreten bir düşünür olmuştur.

Baltacıoğlu toplumsal kalkınmanın öncelikle bir nüfus işi olduğunu düşünür. Bataklıkların kurduğu, hastalıkların bittiği, hastaneleri ile modern bir Türkiye'nin olabilmesi için ön şart nüfusun arttırılmasıdır. Baltacıoğlu, nüfusun özellikle iki unsuru üzerinde durmaktadır. Bunlar; miktar olarak artış ve yoğunluktur.⁸¹ Toplum içerisinde bulunan kişilerin sayısı, o toplumun ne kadar güçlü olduğunu gösteren unsurlardan biridir. Baltacıoğlu, bu savını ispatlamak için, şehirlerin oluşmasını, endüstrinin doğmasını, sosyal iş bölümünün artmasını, hatta demokrasi rejiminin yerleşmesini nüfusun arttırılmasına bağlamıştır. Türkiye'de acil olarak nüfusun arttırılması gerektiğini belirtmiştir.⁸² Düşünür Türkiye'de nüfusun yeterince artmama sebebini ise yeterince kalkınmamış olmaya bağlı olarak erken çocuk ölümlerine bağlamakta ve "Türkiye'de çocukların ölmesi, bilgisizlikten, tekniksizlikten, medeniyetsizlikten kaynaklanmaktadır" demektedir.⁸³ Bu amaçla Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşundan bu

⁷⁹ Baltacıoğlu, *Türke Doğru*, 73.

⁸⁰ Baltacıoğlu, *Kültürce Kalkınmanın Sosyal Şartları*, 1

⁸¹ Baltacıoğlu, *Kültürce Kalkınmanın Sosyal Şartları*, 3

⁸² Baltacıoğlu, *Kültürce Kalkınmanın Sosyal Şartları*, 3

⁸³ Şahin, 70.

yana ülke halkının sağlığını, özellikle hamile kadınları ve çocukları korumaya yönelik yasalar çıkarılmıştır.⁸⁴

Denilebilir ki kalkınma için nüfus önemli bir faktördür. Nüfus, sadece ülkede yaşayan insanların sayısını ifade etmez; aynı zamanda metre kareye düşen insan sayısı, insanların yaş grubu ve iş potansiyelini de içerir. Genç nüfus kalkınmada önemli bir faktördür ve genç nüfustan faydalanmanın yolu ise eğitimden geçmektedir. Bu nedenle Baltacıoğlu eğitim üzerine uzun yıllar çalışma yapmıştır.⁸⁵ Kısaca Baltacıoğlu, kalkınma için gerekli olan nüfusun ve nüfus yoğunluğunun tek başına hiçbir şey ifade etmediğini savunmuştur. Toplumu oluşturan insanlar arasında gelenek birliği yoksa, yani dil, din, sanat alanında birlik yoksa o zaman o toplum sadece bir yığındır; aralarında gelenek birliği olan insanlar varsa işte o zaman toplumsal kalkınmanın olacağına inanmaktadır.⁸⁶

Baltacıoğlu'na göre kalkınma ağacının kökü olan gelenek birliği sağlandıktan sonra, nüfus arttırılmalıdır. Gerekli nüfus yoğunluğu sağlandıktan sonra artık kalkınma ağacının dalları olan teknik ve tarımın geliştirilmesi gerekir. O toplumsal kalkınmanın gerçekleşmesi için ilk koşul olarak gördüğü gelenek birliğinde, dil, din ve sanattan söz edip, bu alanlarda başarıya ulaşmak için "Türk'e Doğru" bir yol izlenilmesi gerektiğini belirtir. Gelenek birliği sağlandıktan sonra nüfusun da arttırılması ile artık kalkınmayı sağlayacak unsurun , teknik yani medeniyet olduğunu savunur. Gelenek birliğini sağlamak için "Türk'e Doğru" bir yol izlenilmesine karşın, teknikte başarıya ulaşmak için "Batıya Doğru" bir yol izlenilmesi gerektiğini ifade eder.⁸⁷

Baltacıoğlu kısa vadede kalkınmış bir ülke hayalini " yirmi beş, otuz yıl içinde nüfusu kırk milyona varmış, bataklıklarını kurutmuş, bulaşıcı hastalıklardan kurtulmuş, yollarını, okullarını, hastanelerini yapmış, Batı anlayışıyla endüstrileşmiş, zengin, modern bir Türkiye görmek olanaklı mıdır."⁸⁸ ifadeleriyle dile getirmiştir. Eğer bu olanaklı ise bu nasıl gerçekleşecektir. İşte her şeyden önce düşünülmesi gereken meselemiz budur.

⁸⁴ Cahit Talas, *Türkiyenin Açıklamalı Sosyal Politikalar Tarihi*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1992, 87.

⁸⁵ Haldun Özen, "Kalkınmanın Yaratıcı Başlangıcı", *Yeni Adam*, 779, 1956, 4-5.

⁸⁶ Yaşar Faruk İnal, "Baltacıoğlu ile Bir Konuşma", *Karınca*, 486, 1993, 25-27.

⁸⁷ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *Batıya Doğru*, Sebat Basımevi, İstanbul 1945, 15.

⁸⁸ Baltacıoğlu, *Kültürce Kalkınmanın Sosyal Şartları*, 2

2.1.5. Sanat

Sanatın ne olduğu konusu çağlara, toplumlara, üzerinde durulan sanat alanına göre bazı değişiklikler göstermektedir. Sanat, insani bir faaliyettir ve insanı etkileyen her şey, sanatı da etkilemektedir. Sanat, sanatçıya bağlı bir ürün olarak sanatçının kişiliğinden ve orijinalliğinden de büyük ölçüde etkilenir. Ama bütün sanat eserleri kişilerde estetik bir zevk ve heyecan uyandırır; beğenilir, takdir edilirler. Gültekinin de belirttiği gibi “Sanat eserini diğer rastgele eserlerden ayıran unsurlar nelerdir? Bunların başında güzellik gelir. Güzelliğın yanı sıra bir sanat eserinde yüce olma, haz ve hoşaya gitme duygusu uyandırma, doğru ve iyi olma, faydalı olma, bir amaca hizmet etme, insanın orada kendi ruhundan, heyecanlarından bir şeyler bulması gibi özellikler de aranmaktadır.”⁸⁹

“Sanat insanın en yüce görevidir, Çünkü dünyayı anlamaya ve anlatmaya çalışan düşünce temrinidir” bu açıdan sanatçılar kendilerine ve insanlığa karşı sorumluluk yüklenmiş özel insanlardır. Onların insanı insana göstermek ve böylece dünyayı daha insanlaştırmak gibi bir görevi vardır. Bu görev verilmiş bir görev değildir, sanatçıyı sanatın dışındaki bir amaca yöneltecek bir görev değildir. Bu görev sanatın özü gereği kendiliğinden gerçekleşir. İyi sanat yada gerçek sanat insanı insana gösterir, İnsanı insan üstüne bilinçli kılar.”⁹⁰

Toplumların ilerlemesini, gelişmesini metaforik olarak ağaca benzeten ve bu ağacı “kalkınma ağacı” olarak nitelendiren Baltacıoğlu, bu ağacın dil, din ve sanat olmak üzere üç önemli unsuru olduğunu belirterek bu unsurların adete bu metaforik ağacın kökü olduğunu öne sürmüştür.⁹¹ Şenol'un belirttiği üzere Baltacıoğlu “Toplumların bu üç şeyle dirileceğini; bu üç şey olmazsa ve bu üç şeyin kökü sağlam olmazsa kalkınmanın olamayacağını belirtmiştir.” Dil, Din ve Sanat içtimai varlıklardır. Ve cemiyetler bu unsurlardan doğmuşlardır. Milletlerin var olmaları da yok olmalarıda bu üç varlık sahasıyla yakından ilgilidir. Sanatın konusu olan duygular, heyecanlar, hırlar, kaygılar, sevinçler, gibi manevi yaşayış halleri milletlerin iç dünyasını yansıtan birer ayna gibidir. Bütün bu manevi, duygusal, içsel halleri ifade etmek, onlara bir form ve

⁸⁹ Gültekin, Eser, Sanat Terimleri sözlüğü,

⁹⁰ Afşar Timuçin, *Estetik*, Bulut Yayınları, İstanbul 2013, 8.

⁹¹ H.Fırat Şenol, “İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu ve Felsefe”, *Kutadgu bilig Felsefe Araştırma Dergisi*, Sayı.18

biçim vermek, milletlere göre değiştiğinden sanatın da milletlere göre değişmesi, ait olduğu ve içinden çıktığı toplumun renklerini taşıması kaçınılmazdır.

Baltacıoğlu'na göre sanatçı görüp tasarladıklarından ziyade, düşündüklerini sanatsal yollarla ifade edebilen ve bir ideali olan insandır.⁹²

Baltacıoğlu'na göre bugünkü sanatı açıklamak için, bugünkü toplumu bilmek, anlamak gerekir. Çünkü bugünkü sanat, bugünkü toplumun eseridir. Çağdaş sanat eserine değer veren, o toplumun teknik bilgisi ve sahip olduğu gelenekleridir. Sanat eseri, içinde bulunduğu toplumun ve zamanın özelliklerinden etkilenir. Sanat eseri sadece tekniğin ürünü değildir ve olamazda. Bunun nedeni ise sanatçının içinde bulunduğu çağdan ve toplumun değerlerinden mutlaka etkilenmesi, ve teknik ne kadar uluslar arası olursa olsun, sanatın bir toplumda uygulanışının farklı olmasındandır.⁹³

Baltacıoğlu, sanatın ne olduğu anlayışını açıklarken klasik sanat anlayışlarını eleştirir ve onları bütüncül olmamakla suçlar. "Sanat deyince hatıra gelen tabiattır. Derler ki: Sanat tabiatın bir tetkikidir.; Sanat tabiatın bir taklididir; güzellik tabiattadır, tabiat en mahir üstattır. Tabiat en büyük mekteptir. Bu hükümler acaba ne dereceye kadar doğrudur. Sanat resim, mimarlık, raks, heykeltıraşlık gibi bölümlere ayrılmıştır. Bunlardan musikiyi nazarı itibara alalım. Bu sanatın tabiatla hiçbir münasebeti yoktur. Musiki eserini rüzgarın sesiyle yahut kuşların nağmesiyle izah etmek garip olur. Musiki eseri bilakis tabii olmayan seslerden tereküp eder. Bu itibarladır ki bir Bethoven, bir Wagner'in eseri tabiat dışarısında kalan mevzulardır.⁹⁴ Baltacıoğlu tabiatı hiç taklit etmeyen sanat kollarının varlığına inanır. Taklide dayanan sanat kollarının da mutlak ve daimi bir taklit ediş içinde olmadıklarını düşünür. Bu sanat dallarının taklit ettiklerinde bile tabiatın sadık bit tercümanı olmadıklarını düşünür.

Baltacıoğlu sanatın hayal ve gerçeklik boyutuyla ilgili olarak "Yoksa sanat tabiatla bir mevzuu ve medlulü olmayan bir yalan mıdır? Sanat yalan değil de bir hakikat ise bu nasıl bir hakikattir." Sanatkarın vaziyetinin tıpkı bir alimin vaziyeti gibi ciddi bir vaziyet olduğunu belirtir. " Sanatkar oynayan bir çocuk değil, çalışan bir adamdır. Sanatkarın faaliyeti şuarsuz, iradesiz, ve istikametsiz bir faaliyet değil, bilakis

⁹² H.Firat Şenol, "İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu ve Felsefe", *Kutadgu bilig Felsefe Araştırma Dergisi*, Sayı.18

⁹³ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *Demokrasi ve Sanat*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul 1934, 53-54.

⁹⁴ Baltacıoğlu, *Sanat*, 10.

alimin faaliyeti gibi istikameti, bir gayesi ve bir usulü olan şuurlu bir faaliyettir. Çünkü sanatkar maksadına varmak için nereye dönmesi gerektiğini bilir" diyerek sanat faaliyetinin tamamen hayale dayalı olmadığını bilinç, şuur, gaye gibi unsurları barındırdığını belirtir. Ancak sanatın gayesinin ilim ve fen gibi, tabiat üzerinde hakimliğimizi tatbik etmek olmadığını, akıl ve mantık ilkeleriyle tamamen özdeş olmadığı gibi tamamen de ayrılamayacağını belirtir. Şu halde sanat da diğer içtimai müesseseler gibi bir yaşayıştır. Fakat burada yaşanan hayat dini, ilmi, ahlaki, lisani hayatta olduğu gibi hayatın nispeten muayyen, en müteazzi kısımları değil, belki en gayri muayyen, en fevzai en seyyal münteşir kısımlarıdır. Onun için sanatın konusu "ben"dir. Sanat bu deruni benliğin görülmesidir. Şu halde dini, ahlaki, ailevi, milli ve insani bütün kıymetler sanatın konusunu oluşturur.⁹⁵

Baltacıoğlu sanat ve kalkınma arasında da bir ilişki olduğunu düşünür. Baltacıoğlu kalkınmayı sağlayacak olanların "yaratıcı kişiler" olduğuna inanmaktadır. Yaratıcı kişilerin yetişmesini sağlamak için, onlara imkan tanınması gerekmektedir. Türk eğitim sisteminde ise yaratıcılığı sağlayan ortam yoktur. Türkiye'de adam seçme göreneği vardır. Bu sistem içinde çocuklar ve gençler okutulur, imtihan yapılırlar ve adam seçilir. Daha sonrada ondan değerli eserler beklenir. Ama en baştan itibaren yaratıcılık ele alınmaz. Yaratıcı olanlara fırsat tanınmaz, yaratıcılar iş başına gelmez. Sanatın gelişebilmesi için öncelikle onu icra edebilecek kişilere iyi bir eğitim, daha sonrada fırsat tanınması gerekmektedir.⁹⁶ Baltacıoğlu'nun bu görüşünü incelediğimiz zaman bu yapının devam ettiğini, günümüzde de sanat eğitiminin yetersiz olduğunu yetenek ve ilgilere dayalı bir seçme anlayışının gelişmediğini görmek mümkündür.

Baltacıoğlu'na göre sanatta "tekçi" ve "toplumcu" olmak üzere iki farklı anlayış vardır. Sanat tekçi olduğu zaman değil, toplumcu olduğu zaman kuvvetlidir. Toplumcu olan sanat iyimser, tekçi olan sanat kötümserdir. Sanat toplumu birleştirmek gibi bir işleve de sahiptir. Eğer sanat tekleri birleştirmiyorsa, o zaman o sanat yetersizdir ve hatta hastadır. Çünkü sanatın ulusal görevi de vardır. Sanatın görevini yerine getirilebilmesi içinse sanatta Türk'e doğru gidilmesi gerekir.⁹⁷

Sonuç olarak Baltacıoğlu sanatın gayesini şu şekilde açıklamıştır:

⁹⁵ Baltacıoğlu, *Sanat*, 21

⁹⁶ Baltacıoğlu, *Kültürce Kalkınmanın Sosyal Şartları*, 21

⁹⁷ Baltacıoğlu, *Kültürce Kalkınmanın Sosyal Şartları*, 33

- 1- “Alelade şartlarda intifai bir mahluk olan insana ferdi, içtimai, bütün itibatlarının kökü olan deruni hayatı, güzel olanı idrak ettirmek.
- 2- Bu deruni hayatın keyfiyetlerini ve kıymetlerini harice yaymak, bu suretle cemiyetin ve ruhun eşya, madde üzerindeki saltanatını temin etmek.
- 3- Müşterek hayatları ve müşterek kıymetleri olan ve bu hayat ve kıymetleri şuurlu bir hale gelen insanlar arasında bin netice duygu ortaklık ve dayanışmasını temin etmek.”⁹⁸

2.1.6. Felsefe

İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun felsefe ile ilgili görüş ve düşüncelerinin sistematik bir bütünsellikle ele alınıp işlendiği belki de tek eseri, yani felsefeden ve felsefi düşünceden ne anladığına ilişkin en temel eser, onun 1938 yılında yayınladığı ve daha çok didaktik bir ders kitabı dili ile kaleme alındığı izlenimi veren *Felsefe* adlı kitabıdır. H.Fırat Şenol'un da belirttiği gibi “Bu kitabında çeşitli felsefe anlayışlarını özetleyen Baltacıoğlu, etkisinde kaldığı daha önce bildirilen Bergson'un felsefe yaklaşımını şöyle ifade etmiştir:“ Bergson felsefeyi insanın fizik ötesine ilişkin düşünsel bir çabası olarak kabul ediyor ve insan için metafizik alemle ilgili hakikati arama çabasının bir imkan olduğuna inanıyor.”⁹⁹ Baltacıoğlu, Bergson'un felsefi düşüncesinin kendine has, ve yaşadığı dönemin ihtiyaç duyduğu düşünsel açılımları en iyi ifade eden felsefe disiplini olduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁰ Felsefe denilince, “...ilmin verilerine dayanarak kainat ve tekâmül muammasını aydınlatabilecek ışığı saçan insan düşüncelerini, sistemli düşünceyi...” anladiğini bildiren Baltacıoğlu, felsefenin bireyin ve toplumların yaşamındaki rolünü temellendirmek üzere şu iki ana unsurdan yola çıkmıştır: H.Fırat Şenol'nda aktardığı gibi Baltacıoğluna göre;

1. “En ilkel insan bile, bilerek yahut bilmeyerek felsefe yapar;
2. Felsefenin gelişimiyle toplumlar ilerler, bilim ve felsefe etkinlikleri birbirini besleyerek gelişimi arttırır. Felsefenin ne olmadığı, ne olduğu, ne olabileceği, Baltacıoğlu tarafından, bilimle ayrımlar da gözetilerek, maddeler halinde şöyle ifade edilmiştir:

⁹⁸ Baltacıoğlu, *Sanat*, 22.

⁹⁹ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *Felsefe*, Sebat Basımevi, İstanbul 1938, 8.

¹⁰⁰ Şenol, H.Fırat, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu ve Felsefe, Kutlugu Bilig Felsefe Araştırma Dergisi, Sayı.18

1. Felsefenin konusu kuruntu, imgelem (hayal gücü) değil, gerçekliktir;
2. Gerçeğin parçalarını inceleyip bize tanıtan şey bilimdir. Bilimin amacı (ergesi) gerçekliği hesap edilebilen görünümler düzleminde açıklamaktır;
3. Felsefenin ereğiye gerçekliğin anlamını kavramak, gerçekliği oluşturan var olanları parça parça bir oluş olarak değil, bir bütün varlık olarak anlamaktır;
4. Felsefe, bilimin hazırladığı tüm bilgileri toplar, bu bilgileri gerçekliğin bütününe kavramak için kullanır; bunu yaparak, madde nedir, can nedir, toplum nedir, ruh nedir gibi sorulara yanıt arar;
5. Felsefe kendine düşen işi yapmak için sezgiye başvurur. Parçaları birleştirmek, zıtları uyumlu kılmak, gerçeği bir organizma gibi görmek, felsefenin araçlarıdır.¹⁰¹

Baltacıoğlu'nun kendi ifadeleriyle; "...Felsefe ilmin ne aynısı, ne de gayrisidir; belki ilim verilerini öğrendikten sonra bir ve bütün olan realitenin keşfi için zihnin yaptığı bir cehittir. Böyle anlaşıldığına göre felsefenin enfusî (subjectif) değil, âfâkî (objectif) olması gerekir ve felsefe bir soy ilim olur, dinamik bir ilim, keyfiyet ilmi, mutlak ilmi."¹⁰².Baltacıoğlu, gerçekliğin tekliği ve kuşatıcılığına dikkat çekmeye özen gösterdiği bu yaklaşım temelinde, Felsefenin bir bütün olarak varlığı, yani kendinde şeyi konu edinen bir bilgi sahası olduğunu iddia etmiştir. Felsefenin gerçekliği sezgi ile, anlayıp, hesap edip, analitik bir yaklaşımla kavradığı anlayışında olan Baltacıoğlu, hem 17.yy felsefesindeki Descartesçi rasyonel akıl anlayışıyla, hem de Bergsoncu sezgiyi esas alan anlayışla anlaşır gibi görünmektedir.

Aynı zamanda o, Bergson tarafından ileri sürülen ayrıma karşıt olarak akıl ve sezgiyi bilincin ayrılmaz parçaları olarak kabul eder. Bilinci temele alarak bilincin yokluğunda aklın da sezginin de anlamsız kalacağını belirtir.¹⁰³. Doğrudan Baltacıoğlu'nun kendi ifadeleriyle dile getirecek olursak: "...âlim yalnız bir mühendis değildir; onun artist tarafı da vardır; artist de yalnız bir hatsî kalmaya mahkûm değildir; onun aklî tarafı vardır"¹⁰⁴

¹⁰¹ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *Felsefe*, Sebat Basımevi, İstanbul 1938, 8

¹⁰² Baltacıoğlu, *Felsefe*, Sebat Basımevi, İstanbul 1938, 13-14.

¹⁰³ Şenol, 181-193.

¹⁰⁴ Baltacıoğlu, *Felsefe*, 12-13

Bu felsefe anlayışından hareket eden Baltacıoğlu, Filozof kimdir? sorusuna şu yanıtı vermiştir. Filozof denilen adam; bilimde olduğu gibi somut yaşam hakikatlerini eşyanın ve fiziğin hakikatini arayan kişi değildir. O hakikati bütünsel arayan, soyut düşünün teorik çabayı önceleyen kişidir. Bilimin de kuramsal bilgilerle iş gördüğünün bilincinde olan Baltacıoğlu, iki tür kuramsal bilgi arasında şu ayrımı gözetmiştir: Bilim adamlarının aradığı, bulunduğu bilgi daima durağandır ve itiraza kapalıdır. Halbu ki filozof bir, bütün, özgün, soyut ve subjektif bir bilgi ie çalışır. Bu metot farklılığına rağmen Baltacıoğlu, bilim insanların felsefe ile meşgul olmalarında bir beis görmez, hatta bunun faydasına inanır.”¹⁰⁵

Felsefenin ortaya çıkabilmesi ve filozof yetişebilmesi için özgür düşünce ortamını vazgeçilmez bir unsur olarak değerlendiren Baltacıoğlu, Özgür düşüncenin sağladığı böyle bir ortamda meydana getirilen bilginin sistemli, kendi içinde bütüncül olması gerektiğini savunmuş, bu anlamda ünlü Alman filozof Kant'ı örnek olarak sunmuştur.¹⁰⁶

Felsefeyi yalnızca bilim ile değil, sanat ile de ilişkilendiren Baltacıoğlu, filozofu da bir tür sanatçı olarak yorumlamıştır. Baltacıoğlu'na göre sanatçı nasıl imgeleri “yaratıyorsa”, filozof da kavramları “yaratır”.

2.1.6.1. Felsefenin İlgilendiği Başlıca Sorunlar

Baltacıoğlu'na göre, Felsefenin konusunu oluşturan asli unsurlar iki temel başlık şeklinde ele alınabilir:

1. Bilgi Sorunu
2. Varlık Sorunu.

Bu sorunların ele alınıp incelediği kısımlar “Felsefe”nin büyük bir bölümünü oluşturur. Baltacıoğlu, bilginin oluşumu, bilginin sınırları, bilginin iç ve dış gerçeklik karşısındaki durumu, nesnelliği, özneliği, gibi hususları felsefe adlı eserinde inceler. Bunun yanında bilimsel bilginin sağladığı bilginin özellikleri, sınanabilirliği, ve bizlere “şeylerin özüne ait hakikat” konusunda neler öğretebileceğini merakla inceler

¹⁰⁵ H.Fırat şenol, “İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu ve Felsefe”, *Kutadgu Bilig Felsefe Araştırma Dergisi*, Sayı: 18.

¹⁰⁶ Baltacıoğlu, *Felsefe*, 23

Aynı şekilde Baltacıoğlu, felsefi düşünüşü içerisinde varlık meselesini şu maddeler ışığında, ele alır;

1. Madde,
2. Yaşam,
3. Ruh,
4. Eylem ve
5. Allah

olmak üzere beş ana başlık altında ele alınan kavramlara ilişkin çeşitli sorularla bu kavramları inceler ve bütünlüklü bir yapı oluşturur¹⁰⁷. Bu başlıklardan ilk ikisi, Baltacıoğlu'nun 'kozmooloji' olarak da andığı alanlara ilişkin sorulardır; örneğin, 'görünür özellikleri dışında, zamanı ve mekanı aşan, daima kendi olarak kalan bir asıl gerçeklik, kendinde şey, asıl töz var mıdır?', 'madde nedir?' madde olmayan şey var mıdır?, 'yaşam maddenin şekil almış hali midir?', 'yaşam kurulmuş bir yapı mıdır, yoksa sürekli bir değişim midir?', 'töz, mutlak ya da şey olarak yaşam nedir?', bu kozmolojik nitelikli araştırmalarda yanıt aranan başlıca sorulardır¹⁰⁸.

Şenol'un belirttiğine göre "Baltacıoğlu, ruh söz konusu olduğunda, bu kez 'töz, mutlak ya da şey olarak ruh nedir?', 'madde ile ruh arasında nasıl bir ilişki vardır?' sorularına; eylem kapsamında 'töz, mutlak ya da şey olarak eylem nedir?', 'eylemlerimiz özgür müdür, belirlenmiş midir?', 'istenç nedir?', 'kader nedir?' sorularına; Allah söz konusu olduğunda ise, 'İlk yaratıcı neden olarak Allah nedir?' sorusuna dikkat çekmektedir. Sıralanan bu sorulara verilmiş olan yanıtlar, Baltacıoğlu'nun *Felsefe*'sinde, bir öğretiler dökümü üzerinden açıklanmıştır, denebilir."¹⁰⁹ Baltacıoğlu her felsefe sisteminin detaylarına inmeden, bu sistemleri ilgili oldukları ana felsefe sorunu altında ele almayı uygun görmüştür. Bu açıdan Baltacıoğlu, epistemoloji kapsamında dile getirilen sorulara cevap aramış olan disiplinleri, "...dogmatizm, septisizm, idealizm, rölativizm, fenomenizm, inneizm, ampirizm (asosyasyonizm, evölüsyonizm), pozitivism, olarak görmüştür. Baltacıoğlu, varlık sorunu kapsamındaki öğretileri de, madde kuramı, ruh kuramı, eylem kuramı ve Tanrı sorunu hakkında olmak üzere, beş farklı başlık altında listelemiştir. Bu listelemeye göre,

¹⁰⁷ Baltacıoğlu, *Felsefe*, 23

¹⁰⁸ Baltacıoğlu, *Felsefe*, 24

¹⁰⁹ Şenol, 181-193

madde kuramı hakkındaki öğretiler, “...hilozoizm, düalizm, idealizm, materyalizm, paralelizm, mekanizm, dinamizm, atomizm, monadizm...” iken, ruh kuramı hakkındaki öğretiler, “spiritüalizm, idealizm, paralelizm, materyalizm”, eylem kuramı hakkındaki öğretiler, “determinizm, fatalizm” ve son olarak bir yaratıcının varlığı, yokluğu, sorunu hakkındaki disiplinler, “spiritüalizm, panteizm, spinozizm...” olarak karşımıza çıkmaktadır.¹¹⁰

Buna göre felsefe tarihinin konusu zihin, madde, Tanrı, varlık konuları karşısında zaman zaman hacimli ve geniş, zaman zaman dar ve sınırlı imkanlarla akli, analizi ve sentezi kullanan, eleştirel bir bakışla insanı ve doğayı keşfetmeye çalışan filozofların içeriğini belirlediği bir tarihtir.... Felsefe sistemlerindeki bu tabiat ve mimari farkı bazen duygu hatası, bazen da teknik hatasından ileri geliyor. Eğer felsefi çalışma ilmî çalışma gibi organize edilebilseydi, doktrinler ve sistemler ortadan kalkar, yerine birbirini tamamlayan sentezler geçerdi.”¹¹¹

Yukarıda dile getirilen düşünceler dikkate alındığında, Baltacıoğlu'nun felsefe ve bilim arasındaki ayırma dikkat eden, ve bu ayrımı önemseyen, diğer yandan Bergson'un varlığı bir bütün olarak “mutlak” olarak kabul eden anlayışını benimsemiş olduğu ifade edilebilir. Baltacıoğlu felsefeden insanın ontolojik hikayesini açığa çıkarmasını, ve ona bütünü görme imkanı vermesini bekler. Bu anlamda insanın neden var olduk?, varlığımız neye evrilecek?, bizi bekleyen son nedir? suallerine cevap vermesini felsefeden bekler.

Aynı şekilde, önemli bir ipucu da, onun şu sözlerinde bulunabilir: “...Felsefî problemlerin halli bu kainatın bir parçası, isterseniz, sentezi olan insanın en büyük müşkülü olan ‘nereden geliyoruz, nereye gidiyoruz, biz neyiz?’ müşkülünün haline götürür.

Varlığı “mutlak” yani bir ve bütün olarak kavransak, durmadan değişip duran bu akış içerisinde varlık sorununu çözmüş ve sükuna ermiş olacağız. Fizik ötesini bilmek insan için en temel ihtiyaçlar gibi elzem bir ihtiyaçtır.¹¹² Görüldüğü gibi, felsefeye ait problemlerin çözümünün ancak diğer disiplinlerle kurulacak bir sentezle mümkün

¹¹⁰ Baltacıoğlu, *Felsefe*, 34

¹¹¹ Baltacıoğlu, *Felsefe*, 30-31

¹¹² Baltacıoğlu, *Felsefe*, 33

olduğunu ifade eder. Cumhuriyetin ilk yıllarında yükselen pozitivist akıma rağmen o, metafiziği dışlamaz, hatta gerekliliğine inanır.

Baltacıoğlu, *Felsefe*'de, bilgi sorununu,

1. Bilginin kökeni,
2. Bilginin değeri
3. Doğruluk (Hakikat) sorunu olmak üzere üç ana başlık altında incelemiştir.

Baltacıoğlu, bu ifade biçimini, bilginin oluşumu, değeri, ve içeriği konularında da devam ettirmiştir. Ontolojik konulara açıklama getirirken yukarıda değinilen kuramların verildiği gibi bir düzen içerisinde ilerleyen Baltacıoğlu, "Felsefe"de bu sorunları işlerken özellikle klasik filozofların çalıştıkları konuları işlemiş ve açıklamaya çalışmıştır. Gene Baltacıoğlu, varlık felsefesi ile ilgili olarak bu öğretileri tekçilik, ikicilik, ve çoğulculuk şeklinde ayırmış, bu yaklaşımları klasik filozoflar üzerinde ele alıp açıklamaya çalışmıştır.¹¹³

---

¹¹³ H.Fırat Şenol, "İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu ve Felsefe", *Kutadgu bilig Felsefe Araştırma Dergisi*, Sayı.18

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSMAYIL HAKKI BALTACIOĞLU'NUN DİN ANLAYIŞI

3.1. DİN HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Baltacıoğlu dini kerameti kendinden menkul bir olgu olarak ele almaz. Dini cemiyeti, Sosyal yaşamı vareden unsurlardan biri olarak görür. Ona göre cemiyeti oluşturan üç önemli öge vardır. Birincisi ve en önemlisi din unsurudur. Diğer unsurlar ise dil ve sanattır. Bunlar birbirini tamamlayarak içtimâî bütünü teşkil ederler.¹¹⁴ Denilebilir ki O'na göre din meselesi, her şeyden önce bir toplum meselesi, bir hayat meselesidir. Din cemiyetteki insanlara adanmışlık duygusu bahşeden, yaratıcının hoşnutluğunu elde etmek için çabada bulunma gücü veren bir olgudur.

Ona göre dinsiz cemiyet, cemiyetsiz din yoktur. Din daima var olmuştur. Dinin varlığı ne fertlerin ifadesinde, ne de mütefekkirlerin kararındadır. Onun kaynağı sırf hayattır. Din hayatî bir mefkûredir. Bir mefkûre ki maziden doğmuş, hâli doldurmuş, istikbale uzanmıştır. Dinin lüzumu inkâr edilse bile, din hissi yok edilemez. 'Ben dinsizim diyenler', dinini, Allah'ını tanımayanlar bile, dinsizliklerinde samimi kalamazlar. Çünkü dinin şuur altında yaşayan kökleri vardır.¹¹⁵

Toplumdaki huzurun ve birlikteliğin kaynağı olarak da dini gören Baltacıoğlu, dini çözümlenin ve buhranın bu yapıyı bozacağını söylemektedir. Çünkü din yıkılınca veya bozulunca halk ile aydın zümre arasındaki dayanışma da yıkılmakta ve bu iki tabakanın arası açılmaktadır. Neticede bunlar birbiriyle anlaşamaz ve yaşayamaz hale gelmektedir. Aynı ayrılık, aynı çöküş bütün sosyal meslekler, sosyal müesseseler arasında görülmektedir.¹¹⁶

Dine ve milliyete dair bazı görüşleri tenkit edilen Baltacıoğlu, milliyet ile dinin sınırlarını tayin ederken aşırılığa düşmüştür. Zira ona göre her millet Allah'ı kendi kafasıyla anlar ve Allah'ın yalnız kendisinin olduğunu düşünür. Bir dinin en temelli kanunlarını taşıyan kitabının bile toprağa inince mutlaklığından çok şey kaybettiğini vurgular. Buna da Kur'ân'daki evliliği örnek göstererek, Kur'ân'ın evlenme hususunda

¹¹⁴ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *Din ve Hayat*, sad. Abdullah Özbek, Esra yayınevi, İstanbul 1996, 12.

¹¹⁵ Baltacıoğlu, *Din ve Hayat*, 28

¹¹⁶ Şen, *İ.H.Baltacıoğlu ve Kur'an Meali*, 45.

eşitliği öğütlediği halde Arap örflerine uymayan bu esasın uzun zaman tatbik edilemediğini anlatır.¹¹⁷

Şu cümleler onun din ile milliyetin sınırlarını çizmede ne kadar zorlandığının başka bir kanıtıdır:

*“Türlere gelince, besbelli ki Türklerin Müslümanlık anlayışı ne Arabın, ne Acemin, ne de Afrikalı aşiretlerinki değildir. Din milli vicdanlara girerken ya düşüyor, ya yükseliyor. Türkler Müslümanlığı basmakalıp bir din olarak almamışlar, onu kendi kültür ve medeniyet süzgecinden geçirmişlerdir. Türk mimarları, Türk hattatları, Türk mutasavvıfları, Türk şairleri, Türk hatipleri ve Türk tarikat pirleri bu dini Türkleştirerek ululaştırmışlardır”.*¹¹⁸

Baltacıoğlu, kendi zamanındaki dinî anlayışı, ahlakı, edebiyatı ve sanatı sorgulayan bir tavır sergilemiştir. Ona göre zamanla bu değerler oldukça aşınmış ve yozlaşmıştır. Bu durumu şu ifadelerle açıkça eleştirmiştir:

*Dini öyle bir anlayışımız var ki maznun ve mahkûm! Garpçuların nazarında terakkiye engel, büyüklerimizin kafasında bir muamma, küçüklerimizin kalbinde bir düğüm! Korkutan, öldüren, tehdidini intikamını hep bildiren, fakat sevilmeyen, menfi bir anlayış! Dinin öyle ters bir belirtisi ki ikrara, itiraza dair olan her hareketi boğuyor, kalbe isyana dair olan her feryadı susturuyor, ilmi, ahlakı, hukuku, sanatı avuçları içine almış, sıkıyor, kımıldatmıyor.*¹¹⁹

Dinin duygu alanına seslendiği ve bireyin dünyasını şekillendiren bir mahiyet arz ettiği görüşünü savunan Baltacıoğlu, bu nedenle insanların inançlarına saygı gösterilmesi, onların yerilmemesi ve küçük görülmemesi taraftardır. Bu konuda sosyoloji ilminin verilerinden de faydalanıp, dinin insan varlığında ve onun ruh sağlığının korunmasında birinci planda yer aldığını söyler.¹²⁰ Bu noktada taassuba ve softalık taslayanlara karşı çıkar. Çünkü ona göre temelde insan yaşayışına uygun olarak, Tanrının gerçek buyrukları yerine, delilsiz inançlara dayanan din softasının çıkarıcı uydurmalarıyla karışan yüce dinsel inançlar, sağlıklı bir toplumun oluşumunda çoğu kez yararlı değil zararlı olabilmektedir. Din softasının engelleyici kusurları

¹¹⁷ Baltacıoğlu, *Din ve Hayat*, 28

¹¹⁸ Baltacıoğlu, *Kalbin Gözü*, 12

¹¹⁹ İ. Kolçak, *H. Baltacıoğlu, Hayatı, Eserleri, Tezleri, Felsefesi*, Ege Üniv. Yayınevi, İzmir 1968, 19.

¹²⁰ Şen, *İ.H. Baltacıoğlu ve Kur'an Meali*, 62.

olduğunu belirtir. Bunu da Tanrı buyruklarını bildiren büyük peygamberlere rağmen, yanlış savunmasında, yalan söylemesinde, bilmediğini bilir göstermesinde ve alfabetizleri kişisel çıkarları için aldatmasında görür.¹²¹

Dini daha ziyade şahsi bir yaşayış ve dinginlik alanı olarak kabul eden Baltacıoğlu ebeveynlerinin dini yaşayışını örnek olarak gösterir. Özellikle babasındaki dini yaşayışın onun ruhunda doğruluk, iyilik ve güzellik ideallerinin bir soy ifadesi olduğunu anlatır. Hatta bu tecrübenin estetik yönünün ahlakî yönüne üstün olduğu söyler. Buradan yola çıkarak Ramazan ayının, babasının ve kendisinin gözünde güzel mimari eserleri görmek, güzel ses dinlemek için bir vesile olduğunu söyler. Bundan dolayı her akşam İstanbul'un bir semtine, bazen Cihangir'den Fatih'e bazen de Unkapanı'na, Ayasofya'ya, Sultanahmet'e kadar koştuklarını ifade eder. Buralarda kubbelere, Râkım yazılarına, mahyalara baktıklarını, aynı zamanda camilerin yapı tekniğine, teknik mucizelerine hayretle baktıklarını ifade eder. O akşam camide okunan veya Râkım yazısıyla taşa oyulan bir âyetin tefsirini tartıştıklarını, babasıyla beraber sık sık Mevlevî tekkelerine gittiklerini de belirtir.¹²²

Ona göre dînî tecrübe şu üç niteliği haizdir:

*İlk olarak dini tecrübe bir an için olsun bütün ferdiyetinden, yani yemek, içmek, uyumak, şehvetlenmek arzularından ve tutkularından kurtulmaktır. İkinci olarak sonsuzluk, zamansızlık, mekânsızlık, mükemmellik, güzellik, iyilik ve doğruluk vasıflarını taşıyan bir kavramla doğrudan doğruya münasebette bulunmaktır. Son olarak ise gelip geçici olan hiçbir şeye değer vermemek, ebediyet ve beka sırrına varanları tanımak, bir kemâl, bekâ ve mutlak kültürü olarak tezahür eder.*¹²³

Baltacıoğlu'na göre insan dünyaya gelirken din duygusuyla beraber gelir. Doğa kişiye, mevcut olmayan bir duyguyu vermez, zaten mevcut olan bir duyguyu geliştirir. Bu yönden semavi dinlerin en gelişmiş ve son şekli olan İslamiyet, insanın kafasında mevcut bulunan din duygusuyla bir uygunluk gösterir.¹²⁴

Kalkınma konusunda onun ilkin din konusuna eğildiğini ve Müslümanlığı ulusal

¹²¹ Kolçak, 19.

¹²² Kolçak, 20

¹²³ Kolçak, 43.

¹²⁴ Altın, Hamza, 2. *Meşrutiyetten Cumhuriyet İ.Hakkı Baltacıoğlu ve Eğitimci Kavramları ile İlgili Düşünceleri, Tarih Araştırmaları Dergisi*, "XXXIII- 55", 219-251 pp

bir dine dönüştürmek için önerilerini sıraladığını görmekteyiz. Bu konuda Batı tarihinden de örnekler veren yazara göre işe Kur'ân'ın bir an önce Türkçeye çevrilmesiyle, bir Türk-İslam İlahiyat Fakültesi kurulmasıyla başlanmalıdır. Kaçmazoğluna göre de “Baltacıoğlu, Türk'e özgü, onun öz benliğini, duygularını harekete geçirecek yani anladığı dilde ibadet edebileceği bir din için reform önermektedir.¹²⁵ Birçok platformda değişik vesilelerle bu fikrinin arkasında durmuş, bu düşünceyi hayata geçirmek için çalışmalar yapmaktan geri durmamıştır.”

Toplumsal kalkınma için devamlı çalışmalar yapan Baltacıoğlu, ölümüne kadar bu çalışmalarını sürdürmüştür. Hatta 1977'deki en son konferansının konusunu da bu oluşturmuştur. Ona göre kalkınmanın üç unsuru vardır ki biri de dindir.¹²⁶

Din konusunda yenilikçi fikirlere sahip olduğunu daha önce de belirttiğimiz Baltacıoğlu, devamlı bir şekilde dinin yeniden anlaşılması gerektiği üzerinde durmuştur. Bunun yolunun da Kur'ân'ı yeniden tercüme etmekten geçtiğini ifade etmektedir. Bir sözünde bu durumu şöyle belirtir:

*Dini yok saymak ve gerici güçlerin tekeline bırakmak değil, reforme etmek gerekir. Bu reformun temeli Kur'ân'ın Türkçeye çevrilmesi ve Türk halkının dinini aracısız anlamasını sağlamaktır. Türk halkı Allah'ın dediklerini aracısız ve doğru anladığında, softaların elinden kurtularak ulusal benliğine kavuşacaktır.*¹²⁷

Dinle laikliğin uzlaşması gerektiğini belirten Baltacıoğlu, sosyolojik olarak ele aldığı din konusunu Durkheim'in bakış açısı ile değerlendirir; “İnsan değil miyiz, bir dinimiz olacak, ileri, geri bir dinimiz olacak. İstese de istemesek de, inansak da inanmasak da. Toplum olarak dilimiz, sanatımız gibi dinimizi de öğrenmemiz gerekir.”¹²⁸ diyen Baltacıoğlu, bir ulusun aydınlarının, bilginlerinin yapacağı en büyük işin dinin, dilin, sanatın ne olduğunu doğru olarak halka anlatması olduğuna inanmaktadır. Ona göre ancak böylelikle dinsizlik, katıcılık, gericilik denilen din hastalıkları ile savaşmak mümkün olur. Anormal olanın dinin kendisinin olmadığını, din yaşayışının anormal olan bazı şekillerinin olduğunu söyler ve din ile bilimin çatışmayacağını ifade eder. Bu çatışmanın

¹²⁵ H. Bayram Kaçmazoğlu, “Bir Halk Adamı Olarak Aydının Portresi: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu”, *Doğu-Batı Dergisi*, 2001, S.16, 211.

¹²⁶ Hamza Altın, “2.Meşrutiyetten Cumhuriyet İ.Hakkı Baltacıoğlu ve Eğitimci Kavramları ile ilgili düşünceleri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, “XXXIII- 55”, 219-251.

¹²⁷ Şen, İ.H.Baltacıoğlu ve Kur'an Meali, 62

¹²⁸ Baltacıoğlu, *Büyük Tefsir: Allah Nedir?*, 14.

sadece yarım aydınlarda mevcut olduğunu, taassup denilen hastalığın da sadece onlarda var olduğunu belirtir.¹²⁹

Göçeriye göre Baltacıoğlu'nun yapmak istediği şey, “Batı tipi bir kalkınma modelini Türkiye’ye uygulamaktır. Çünkü ona göre Batıdaki kalkınma din, dil ve sanat reformundan sonra gerçekleşmiştir. Bu din reformunda da İncil’in ana dillere çevrilmesi ve milliyetçiğin önemli ölçüde rolü vardır. İşte buradan hareketle Kur’ân’ın Türkçeye çevrilmesi işine sıkıya sıkıya sarılmış ve bunun için elinden gelen çabayı göstermiştir. Hâlbuki Batının gelişmesinde asıl etken, emperyalizm ve İslam dünyasının ilmî, teknik gelişmelere ayak uyduramamasıdır. Baltacıoğlu, bu hususa hiç değinmemiş bundan dolayı dinde reform yapmak ve Kur’ân’ı Türkçeye çevirmekle her şeyin düzlüğe çıkacağı gibi bir yanılsa düşmekten kurtulamamıştır.”

Baltacıoğlu'na göre din olgusu iki şekilde ele alınıp incelenebilir. Birinci yaklaşımda din, bir araştırma, inceleme, akıl süzgecinden geçirme şeklinde ele alınır ve bir sosyal kurum olarak inceleme konusu yapılır. İkinci yaklaşımda ise din bir iman ve yaşama biçimi olarak ele alınır. Dinin manevi ve deruni yönü de incelenir. Bunlardan birincisi toplumbilimcilerin, bilim adamlarının, ikincisi ise dine inanan ve onu yaşamaya çalışan kişinin tutacağı yoldur. Bu halde din aşağıdaki şekilde bilim tarafından ele alınabilir:

- a. Din içtimai bir oluş, toplumsal bir müessese olarak din sosyolojisi tarafından, objektif olarak ele alınıp incelenebilir.
- b. Din tek tek bireylerin öz yaşamında ve bilinç dünyasında yarattığı etkiler bakımından din psikolojisi eliyle araştırılabilir.
- c. Din, tüm dış etkiler dışarıda bırakılmak suretiyle, tamamen dinin bizatihi kendisi olarak incelenebilir.¹³⁰

Burada dinin şekli yani görünüşü değil, ruhu yani manası ale alınır. Buna din metafiziği denir.¹³¹ Bu tasnif onun metafiziği kabulüyle, Durkheimden farklılaşarak, dini toplum kökenli değil, vahye dayalı, nakil olarak gördüğünü ispatlar.

Neredeyse bütün insanların düşünmeden, analiz sentez yapmadan kendi manevi dünyalarında varlığını hissettikleri bir dini hissiyat vardır. Bu yaşayışın akıl ve mantıkla

¹²⁹ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, “Din Softaları, Bilim Softaları”, *Türk Düşüncesi*, S.1, 1953, 17–18.

¹³⁰ Baltacıoğlu, *Türk Plastik Sanatları*, 18

¹³¹ Baltacıoğlu, *Kültürce Kalkınmanın Sosyal Şartları*, 23-24.

doğrudan doğruya bir ilgi ve ilintisi yoktur. Bu yaşantı içsel olup sırf ve mistik bir gerçek ifade etmektedir.

Nitekim Baltacıoğlu buradan hareketle kendisi dini tanımlamaya ve anlamaya çalışmaktadır. Baltacıoğlu, *Sosyoloji* (1939) isimli kitabında dini, Durkheim gibi “*kutsal şeylere ait ve münakaşası asla caiz olmayan inançları taşıyan ve bu inançlara bağlı olan ve değiştirilmesi asla caiz olmayan ayinleri yapan insanların vücuda getirdiği manevi birlik*” olarak tanımlamaktadır. Bu tanımlamada din bakımından “*kutsal olan*” ve “*kutsal olmayan*” ayrımı yapılmaktadır. Baltacıoğlu, kutsalın meydana geldiği toplumsal sahanın sadece, iman, inanç ve ibadetle sınırlı kalmayıp yaşamın bütünü etkilediğini belirtir. Bu açıdan din bireylerin ve toplumun yaşamında son derece kuvvetli etkilere sahip olup, tüm sosyal yaşamda etkileri hissedilen en etkili güçtür.¹³²

Göçerinin belirttiği gibi “Durkheim’in din tanımında yer alan “kutsal” islamın din anlayışından farklı olarak Tanrısal kökenli değil toplumsal kökenlidir. Durkheim, bir toplumsal olayın nedenini başka bir toplumsal olay olarak ele alır. Bu nedenle “kutsal” kavramını ilahi kökenli olarak görmez. Baltacıoğlu sonraki yıllarda Durkheimden farklı olarak, İslamın ilahi kaynaklı “kutsal” anlayışını benimser. İslamın hak ve gerçek din , Kur'anın son ve tahrif edilmemiş ilahi kelim, Hz. Muhammedi son ve hak peygamber olarak görür. Bu açıdan Durheimin din düşüncesinden ayrılır.”¹³³

3.1.1. Dinin Milliyeti Yaratması

Baltacıoğlu, milliyetin din ile münasebeti var mıdır, yok mudur? sorusunu şu şekilde cevaplandırır. "Sosyologlar toplum denilen varlığı, dil, ahlak, hukuk, din, sanat, teknik gibi kurumların tümü olarak düşünürler. Hem de bu kurumları birbirinden ayrı, birbirine katılmaz, kapalı birlikler olarak düşünmeye kendilerini zorlarlar. Bu düşünüş, bu zorlayış bilim yapma isteğinden ileri gelmektedir. Çünkü bilim yapmak bir bakıma gerçeği parçalamak demektir. Bu durumda olanların arasında, *din başka milliyet başka* demekle, milliyeti dinin dışında aramakla kalmayıp, dinliliği milliliğe karşı olarak düşünöenler de vardır. Doğrusu nedir?. Milliyeti böyle anlayanlar kalkınma işinin

¹³² Baltacıoğlu, *Pedagojide İhtilal*, 108.

¹³³ Göçeri, Nebahat, *Toplumsal Bir Kalkınma Modeli olarak İ.Hakkı Baltacıoğlu'nun Din Eğitimi Anlayışı*, Çukorova Üniversitesi İlahiyat Fak.

yalnızca milliyet işi olduğunu, bunun din ile, din kalkınması ile alakasız olduğunu sanırlar. Halbuki dinsiz yalnız milliyet değil toplum bile olunamıyor."¹³⁴

Baltacıoğlu'nun toplumu var eden içtimai kuvvetler olarak kabul ettiği din, dil ve sanat aynı zamanda milliyeti de varlığa getirirler. Baltacıoğlu bu izaha getirilecek itirazları hesaba katarak çeşitli açıklamalar yapar. Bu itirazlardan biri, aynı değer, inanç, yaşama biçimi ve ritüeller vaaz eden din, bu temel prensipleri benimseyenleri “ümme” çatısı altında birleştirir. Bunlar aynı inancı benimser, aynı şekilde ibadet ederler. Bu durumda din birleştirici iken, milliyet fikri ayırıcı bir rol ifa ediyor görünmektedir. Peki bu durumda nasıl olur da din, kendisinden farklı sonuçlar doğuran milliyeti oluşturur?¹³⁵ sorusu sorulabilir. O, bu soruyu şu cevabı verir. İnsanların çoğu dini sadece kendi üzerine dönük bir yapı zannederler, oysa gerçek bundan farklıdır..

Dinin toplumsal yönü ile ilgilenenler, dinin bireyin yaşamındaki tekil etkilerle, ruhta ve bilinçaltında meydana getirdiği akislerle ilgilenmezler.¹³⁶

Göçeriye göre: “Baltacıoğlu, dinin milliyeti yaratan en önemli unsur olduğunda ısrar eder. Ona göre toplumsal kurumlar bir diğerinden ayrı ve birbiriyle ilgisiz değildir. Bu sebeple dini milliyetten, milliyeti dinden ayrı olarak düşünenler toplumsal kalkınmanın sadece milliyet ile olabileceğine inanırlar. Ona göre ise milliyetsiz kalkınma olmaz, dinsiz kalkınma ise hiçbir zaman olmaz. Din olmadan sadece milliyet değil toplumlar bile var olamaz. Zira ona göre millet biyolojik bir gerçek, milliyet ise sosyal bir gerçektir ve bu ayırım ona göre önemlidir. Diğer taraftan dinin sadece sosyolojik bir varlığı yoktur. Din aynı zamanda insan ruhunda derin etkiler yapan bir kuvvettir.”¹³⁷

Toplumlar din anlayışlarının akislerini yaşamlarının tüm sahalarında görürler. Dinin asli kaynağı bir olmasına rağmen, milletler onu yaşamlarına kültürlerinin de etkisiyle farklılaştırarak katarlar. Bu sebeplerle farklı coğrafyalarda, Türk, Acem, Arap, Boşnak gibi milletlerin dini anlayışları aynı değildir. Buradan anlaşılacağı üzere dinsel kavramlara, inanışlara, mana ve ruh veren şey; milli kültür ve ruhtur.¹³⁸ Baltacıoğlu'nun

¹³⁴ Baltacıoğlu, *Türk Plastik Sanatları*, 20

¹³⁵ Baltacıoğlu, *Kültürce Kalkınmanın Sosyal Şartları*, 99.

¹³⁶ Baltacıoğlu, *Kültürce Kalkınmanın Sosyal Şartları*, 99.

¹³⁷ Nebahat Göçeri, *Toplumsal Bir Kalkınma Modeli olarak İ.Hakkı Baltacıoğlu'nun Din Eğitimi Anlayışı*, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fak.

¹³⁸ Baltacıoğlu, *Din ve Hayat*, 12.

bu fikirlerinin geliştiği dönemin şartlarını incelersek, onu bu düşüncelere götüren nedenleri daha iyi anlamış oluruz.

Osmanlının yıkılışından sonra kurulan Cumhuriyet, fikri esasını Milliyetçiliğın belirlediği, Türk ulusçuluğu anlayışıyla önce bir Türk ulusu yaratmayı hedefledi. Ortak bir tarihsel geçmişe, dile ve kültüre sahip insanların oluşturacağı ulusal bilinç ve birliğin, ümmet şuurundan daha kuşatıcı ve bir arada tutucu olduğu düşünöldü. Gökalp, ümmet birliğinden ayrılmadan ulus birliğinin oluşamayacağını düşünüyordu, ve bunda genel olarak haklıydı. Baltacıoğlu ise, millet şuurunun temelinde de dini alıyor, asıl olanın ulus tarafından dinin anlaşılın ve yaşanan şeklidir diyordu. Ama bu düşünsel devinimlere rağmen ortada henüz ulus diyebileceğimiz vir varlık da yoktu.

Aslında millet olma şuurı modern zamanlarda ortaya çıkan bir bilinçtir. Özellikle Fransız ihtilali bu bilincin oluşmasında çok etkilidir.¹³⁹ Türklerin İslamla birlikte, ona kendi yorum ve yaşayışlarını katarak milletleştini düşünöen Baltacıoğlu, ümmet ve ulus kavramlarının, ilişkili anlaşılması hususunda Gökalp'ten ayrılır. Anlaşılın o, Gökalp'ten ayrılırken sosyal bir gerçeklik olan milliyet olgusunu dini anlamayı ve yaşamayı farklılaştıran bir olgu olarak hesaba katmaktadır.

Ona göre milletler aynı dine inansalarda farklı dindarlık anlayışına sahiptirler. Esasen din ideal bir varlık olarak, her ulusa nüans farklılıkları şeklinde de olsa farklı güç ve ilham verir .¹⁴⁰Bu amaçla dinin asli kaynaklarında görölen sapmalar bir reformla düzeltilmeli, Çünkü böyle bir reform hareketi onun çok önem verdiği milli kişiliği oluşturacaktır.

3.1.2. Din Kalkınma İlişkisi

Baltacıoğlu "ömrümün on iki yılını niçin Kur'anı çevirmek için harcamışım? Çünkü inanıyordum, dinsiz kalkınma olmayacağına inanıyordum. Dinin yalnız bir vicdan işi olduğuna değil, dinsiz toplum varlığı, karma yaşayışı olmayacağına da inanıyordum. Bendeki bu inanç, kulaktan dolma, basma kalıp, herhangi bir inanç

¹³⁹ Göçeri, 16.

¹⁴⁰ Baltacıoğlu, *Kültürce Kalkınmanın Sosyal Şartları*, 98.

değildir. Ömrüm boyunca yaptığım araştırmaların, denemelerin var ettiği bir inançtır.”¹⁴¹

İnanmak insan tabiatının en temel ihtiyacıdır, diyen Baltacıoğlu, toplumsal kalkınmasını sağlamış toplumlara bakıldığında bunların kalkınma aşamasını gerçekleştirmeden önce kutsal kitapları anlayacakları dile çevirdikleri gerçeğine dikkat çekmiştir. Avrupa'da Luther, Hıristiyan'ların din kitabı olan İncil'i ana dillerine çevirmiştir. Böylece ana dilleri yazı dilleri haline gelmiştir. Bu edebiyatı, edebiyat da politikayı etkilemiştir. Böylece ulusal devlet ortaya çıkmıştır. Batıda gerçekleşen Rönesans ve Reform hareketleri sonrasında toplumsal kalkınma sağlanmıştır. Türkiye'de toplumsal kalkınma gerçekleştirilmek isteniyorsa, o zaman ilk yapılacak işlerden birisi dinde reformdur.¹⁴²

Dinde reform yapılmazsa din, bilimlerle çatışacaktır. Hıristiyanlığın tıp haricinde bütün bilimlerle birçok tartışmaya girdiği bilinmektedir. Bilimle din arasındaki tartışmalar ortaçağın sonuna kadar devam etmiştir. Buna örnek olarak Katolik kilisesinin "Kilise kan dökmekten nefret eder" görüşünü verebiliriz. Katolik Kilisesi, bu kurala uygun olarak, kadavra üzerinde tıbbi çalışmalar yapılmasını engellemiş ve yine aynı mantıkla, cerrahi ameliyatlar yasaklanmış, bu meslek horlanmıştı. Kilisenin öne sürdüğü Havva'nın Adem'in kaburga kemiğinden yaratıldığı için, erkeklerin bir kaburga kemiğinin eksik olduğu fikri, daha sonra çürütülünce kilise ayaklanmıştı. Bütün bunlar nedeniyle, Rönesans ve Reform hareketleri¹⁴³ bu fikirlere karşı çıkmak için ortaya çıkmıştır. Batının kalkınması ancak bu aşamalardan geçerek gerçekleşmiştir. Baltacıoğlu'nun bu fikirlerini Ülgener ve Gökalp de desteklemiştir. Sabri F. Ülgener'e göre;

“Batıda din ve devlet, merkezi krallıkların kurulduğu dönemde kesin olarak ayrılmış ve devlet daha egemen duruma geçmiştir. Osmanlı- Türk devletinde ise İslami kurallar siyasi ve idari kurallara yirminci yüzyıla kadar üstün olmuştur.”¹⁴⁴Bunun değiştirilmesi kalkınmanın ve çağdaşlaşmanın ilk koşuludur. Gökalp de buna benzer bir düşünce ile, toplumun millet haline gelebilmesi için ümmetten çıkması gerektiğini ifade

¹⁴¹ Baltacıoğlu, *Hayatım*, 7

¹⁴² İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, “Ulu Kur'anı Herkesin Anlayacağı Bir Dille Türkçeye Çevirdim Basılıyor”, *Yeni Adam*, 756, 1

¹⁴³ Orhan Türkoğlu, *Bilimsel Değerlendirme ve Araştırma Metodolojisi*, MEB Yayınevi, İstanbul .1995

¹⁴⁴ F. Sabri Ülgener, *Zihniyet ve Din*, Der Yayınları, İstanbul , 1981

etmiştir.¹⁴⁵ Baltacıoğlu bu görüşü ile o güne kadar ki kalkınma anlayışlarından farklı bir yaklaşım ortaya atmıştır. O, toplumsal kalkınmanın sağlanabilmesi için Türkiye'deki din anlayışının değişmesi gerektiğini savunur. Din konusunda, o güne kadar yapılan çalışmaların ve o çalışmaları yapan bilim adamlarının nesnel olmadığını belirtmiştir. Ona göre din, toplumda doğmuş, toplumda yaşamış, toplum içinde buhranlar yaşamıştır. Dinsiz toplum, toplumsuz din yoktur. Din hep vardı ve hep var olacaktır. Dinin varlığı kişilere bağlı değildir. Din hayati bir aşamadır, dinin önemi inkar edilse bile onun hissi inkar edilemez.¹⁴⁶

Baltacıoğlu'na göre din tek başına bir şey ifade etmez. Din milliyet ile birlikte ele alınmalıdır. Çünkü din kişiliği olmadan, milliyet kişiliği olmaz. Milliyet kişiliği olmadan da din kişiliği olmaz. Bir toplum bir dini benimserken onu, kendine uygunsu alır, ama uygun değilse almaz. Türklerinde Müslümanlığı kabul etmesi bu nedenle olmuştur.¹⁴⁷ Dini toplumsal yaşamda önemli kabul edenlerin yanı sıra 1950'li yıllarda bu görüşe karşı çıkanlarda olmuştur. Din konusunda Tanzimat'tan Atatürk dönemine kadar hiçbir şey yapılmamıştır. Atatürk döneminde, din anlayışında radikal adımlar atılmıştır. Atatürk, hilafetin kaldırılması, ezanın Türkçe okutulması, türbelerin kapatılması ve okullarda din derslerinin kaldırılması gibi toplumu karanlığa boğan birtakım unsurlardan koparmıştır.¹⁴⁸ Yapılan bu değişikliklerin amacı şunlardır:

1. lke içerisinde, halkı bilgilendirmek adı altında, toplumu karanlığa srkleyenlerin etkisini ortadan kaldırmak.
2. Halkı softaların elinden kurtarmak ve dini politikadan ayırmak.
3. Allah'la kul arasına girmemek.
4. Dini bir vicdan işi haline getirmek.

Atatürk döneminde softalığın kaldırılması yönünde yapılan çalışmalar tam bir sonuç vermemiş ve Türkiye'de din yaşamı şimdiye kadar, tam anlamıyla ele alınıp üzerinde çalışılmamıştır. Dinin tam olarak ele alınmaması, bu konuda yöntemsiz

¹⁴⁵ H. Ziya Ülken, *Türkiyede ağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, İstanbul 1966.

¹⁴⁶ Baltacıoğlu, *Kültürce Kalkınmanın Sosyal şartları*, 96.

¹⁴⁷ şahin, 51.

¹⁴⁸ şahin, 52.

kalinması ile toplumda, dinsizlik, softalık, gericilik, ahlaksızlık ve vicdansızlığın ortaya çıkmasına zemin hazırlanmış olur.¹⁴⁹

Baltacıoğlu'na göre dinsiz kalkınma olmaz; çünkü dinsiz millet, toplum olmaz. Dinsiz kalkınmanın olabileceğini düşünenler, milletin de dinsiz olabileceğini düşünürler. Baltacıoğlu, bunun çok yanlış olduğunu ispatlamak için en ilkel toplumlardan olan Avustralya'nın iki klanlı totemci toplumlarında bile yalnız dil, din, ve sanat olduğuna işaret etmiştir. Bu üç kuvvetin toplumların yaratıcı kuvvetleri olduğunu ve bir toplumun dininin o toplumun ahlakından, felsefesinden, mimiklerinden ayrı değil, onlarla iç içe olduğunu belirtmiştir.¹⁵⁰

Din üzerinde tarafsızlıkla durulması gereken bir konudur. Din alanında söylenecek her şey dikkatlice seçilmeli ve doğruluğundan emin olunmalıdır. Eğer herhangi bir araştırma yapmadan, içinden geldiği şekilde, kulaktan dolma bilgilerle din adına açıklamalar yapılırsa, o zaman o toplum içinde din doğru olarak anlaşılabilir; din toplumu kalkındıracak bir unsur olacağına onu engellemek için çalışan bir yapı haline dönüşür. Yanlış bilgiye sahip kişiler, toplumun kalkınmasını da engeller.¹⁵¹

Din adamı tarafsız olmalı ve oruç, zekat gibi unsurları ile topluluğu insanın egosundan kurtarıp, insanı korku, karamsarlık, usanç gibi duygulardan arındırarak, tapacağı ideale yakınlaştırmak olan görevini yerine getirmelidir. Ülkemizde hem dinin hem de dinin görevinin yanlış anlaşıldığına inanan Baltacıoğlu, Sosyal kalkınmanın sağlanması için dinde bir reforma ihtiyaç olduğunu belirtmiştir. Dinde reform ise Kuran'ın doğru ve Türk dil geleneklerine uygun olarak çevrilmesidir.¹⁵²

3.1.3. Din-Bilim İlişkisi

Batıda toplumunda ortaya çıkan Sosyoloji ilmi, büyük ve heterojen bir yapısı olan Osmanlı İmparatorluğundan Cumhuriyet'e geçiş yaşayan Türk toplumunun geçirdiği düşünsel ve siyasal buhran nedeniyle sosyolojik prensipler ışığında, buna benzer kırılmaları daha önce yaşamış olan batı toplumu incelenmiştir; Bu çabalar aynı zamanda Sosyolojiyi yakından takip etme, hatta çevirilerle dönüştürme gayretlerine

¹⁴⁹ H. Bayram, Kaçmazoğlu, *Türk Sosyoloji Tarihi Üzerine Araştırmalar*, Birey Yayıncılık, İstanbul 1999.

¹⁵⁰ Baltacıoğlu, *Kültürce Kalkınmanın Sosyal Şartları*, 99.

¹⁵¹ Şahin, 53.

¹⁵² İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *Kur'anın Ana Dilimize Çevrilmesi Nedir*, İlahiyat Fakültesi, 367, 32-45

dönüşmüştür. Elbette Türk toplumunun kendine has özellikleri nedeniyle Sosyoloji, batıdaki yapısından farklı olarak Türkiyede farklı bir ilerleme içinde olmuştur. Elbette ki Türk toplumunun nevi şahsına münhasır özellikleri nedeniyle, kendine has sorunları olması, bu sorunlara özel çözüm çabaları ve izah tarzları gerektirmektedir.¹⁵³ Baykan Sezer (1939-2002), o devrin bilim ve metot anlayışlarına yönelttiği tenkitlerle, sosyolojinin ele alıp işlediği konular ve ürettiği bilginin batı kaynaklı olduğunu, dolayısıyla ortaya koyduğu kalıpların Türk toplum yapısına uymadığını izah eder.¹⁵⁴ Osmanlı'nın yıkılma dönemi ve Cumhuriyetin ilk kuruluş yıllarında, bütün toplumsal sorunların pozitivismi esas alarak çözüme çalışılması, toplumların yapısal farklılıklarından dolayı sorunlara yol açmıştır. Bu dönem Türk sosyologlarının neredeyse tamamında egemen bakış açısı pozitivism olmuştur.¹⁵⁵

Baltacıoğlu, seküler-laik bilgi paradigmasına bağlı olarak, bilimin dinden bağımsız bir bilgi oluşturma sistematiğine sahip olduğunu, bilimin olgulara ve aşyaya bilimsel, deneysel yöntemleri kullanarak yaklaştığını, bilim ve dinin yöntemleri arasında bir zıtlık olsa da bilim ve dinin çatışmadığını iddia eder.¹⁵⁶ Baltacıoğlu Comte'nin üç hal yarasını benimser ve bilginin sonuçta pozitif aşamaya yani bilime ulaştığına inanır. Bu anlamda çağdaş bilim ile din arasında değişken bir ilişkinin varlığını dile getiren Baltacıoğlu, her bilimsel ilerleme ve keşif karşısında dinin olumlu, olumsuz, veya nötr, tutumlar takındığını, bu durumun hep süreceğini, ilerleme için de bu durumun gerekli olduğunu söyler.

Batı dünyasından özellikle de Fransız sosyoloji çevrelerinden yapılan çevirilerle şekillenen Türk sosyologlarının düşünsel yapısı, Gökalp ve öğrencilerinde de bariz şekilde görülür.¹⁵⁷ Aynı etki Baltacıoğlunda da belirgin olarak fark edilir. Aynı zamanda sosyoloji dışında felsefe, sanat, özellikle de eğitim sahasında eserler veren Baltacıoğlu bu etkiyi sosyoloji dışındaki diğer alanlar da yaymıştır. Ona göre bilimin amacı olgusal gerçekleri tanıtlamak, daha sonra bunları sınıflandırmak, en son olarakda tüm koşullarda geçerli olan bilimsel yasalara ulaşmaktır.¹⁵⁸

¹⁵³ Baykan Sezer, *Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları*, Sümer Kitabevi, İstanbul 1988.

¹⁵⁴ Sezer, 120.

¹⁵⁵ E. Yıldırım, "Türk Sosyolojisinde Pozitivism: Bilginin Sosyolojik Tasarımı (1908-1945)", *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 7, 2004, 107-130.

¹⁵⁶ Yıldırım, "Türk Sosyolojisinde Pozitivism: Bilginin Sosyolojik Tasarımı (1908-1945)", 119-121.

¹⁵⁷ İ. H. Baltacıoğlu, *Sosyoloji*, Halk Kitapları, İstanbul 1939, 12

¹⁵⁸ İ. H. Baltacıoğlu, "Türkiye'de Din Anlayışı", *Din Yolu Dergisi*, 1, 1956.

Onun bilim ve din ilişkisi bağlamında önemini belirttiği bir başka husus modern zamanlarda daha da yaygınlaşan din bilim çatışmasıdır. Ziya Gökalp gibi o da İslam dininin modern bilim ile herhangi bir çekişme içerisinde olmadığını düşünür.¹⁵⁹ Aslında İslam ile bilim arasında gerçekte var olmayan ama “yarı aydın” diye tarif ettiği ve bir tür düşünsel hastalık olan taassup sahibi insanlara ait bir nitelik olduğunu belirtir.¹⁶⁰

Metot olarak objektifliği benimseyen, asli kaynaklarından anlaşılacak şartı ile çağdaş bilim ile din arasında bir çelişki görmeyen Baltacıoğlu, dinin batılılaşma, çağdaşlaşma, ve modernleşmeye engel olmadığını düşünür. Eğitimi yönü belirgin olan Baltacıoğlu, sanatın çeşitli dallarıyla da ilgilenmiştir. Hatta Özcan’a göre “Baltacıoğlu, sosyolojiyi temel bir disiplin olarak görmemekte, felsefeyi, metafiziği yardıma çağırmaktadır.”¹⁶¹

Yaşadığı dönemin birçok aydınında da görüldüğü üzere, Baltacıoğlu'nda da seküler-laik ve pozitivist etki belirgindir. Aynı zamanda gelenekçi bir yönü de vardır. Çoğunlukla çağın düşünsel paradigmasına uygun düşünceler geliştirmiştir. Fakat onu çağdaşlarından ayıran en önemli öge, toplumsal kalkınma ve ilerlemede dinin önemli bir fonsiyon icra edeceğine olan sarsılmaz inancıdır.¹⁶²

Sosyolog kimliği olmasına rağmen Baltacıoğlu, saha çalışması yapmamış, Sosyolojinin düşünsel yönüne ağırlık vermiştir.¹⁶³ Durkheim sosyolojisi yanında anlayıcı sosyoloji ekolünden Weber'in semayenin oluşumu, kapitalizmin doğuşu ve bunun dinsel inançlarla olan bağı konularında yaptığı açıklamalar, Baltacıoğlu'nun din, bilim, sermaye konularındaki anlayışlarında birtakım farklılıklar oluşturduğu söylenebilir.

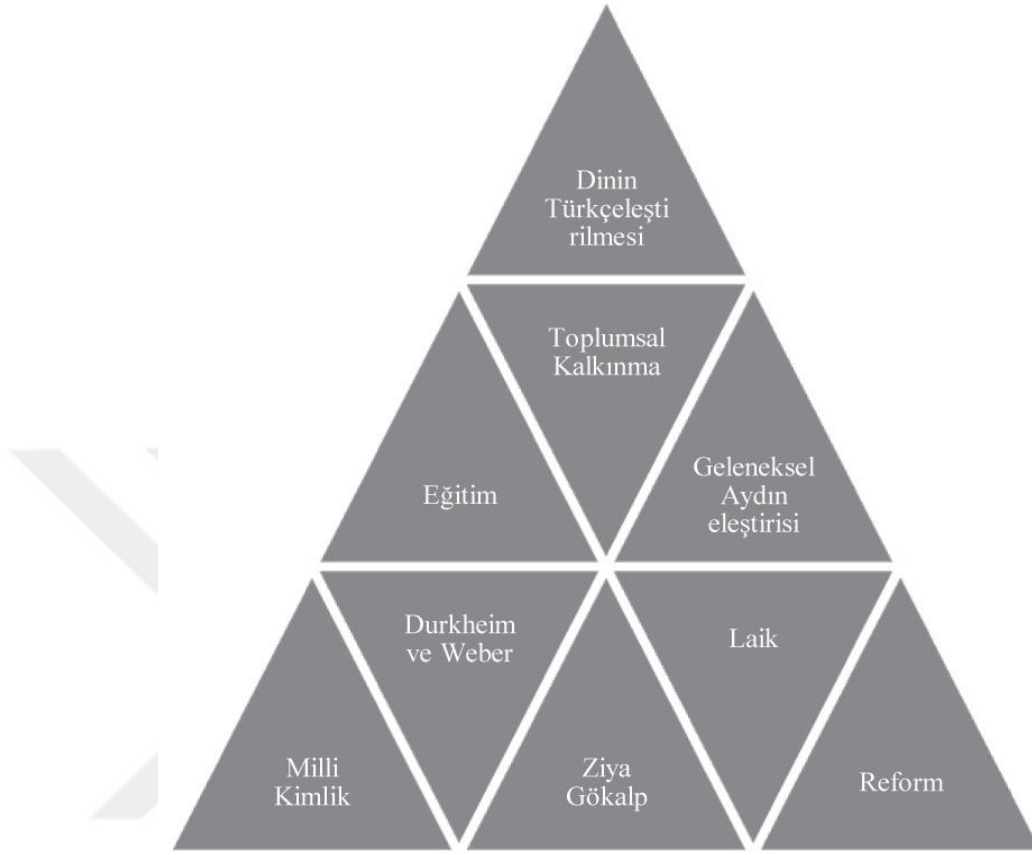
¹⁵⁹ Ü. Günay, “Ziya Gökalp ve Din Sosyolojisi”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3, Sayı, 1989, 223-238.

¹⁶⁰ Baltacıoğlu, “Din Softaları, Bilim Softaları”, 12.

¹⁶¹ U. Özcan, “İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun Eklektik Reformizmi”, *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 10, 2013, 155-178.

¹⁶² Şerif Mardin, *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*, İletişim Yayınları, İstanbul 1990.

¹⁶³ Kaçmazoğlu, *Türk Sosyoloji Tarihi Üzerine Araştırmalar*, 72.

Şekil 3.1. Baltacıoğlu'nun Ana Düşünce Piramidi

3.1.4. Dini Ritüeller ve Toplumsal İşlevi

Güllüye göre “Cumhuriyetin kuruluşundan hemen sonra başlayan ve hararetli tartışmalara sahne olan dinde reform ve dinin Türkçeleştirilmesi tartışmaları bağlamında, Gökalp’in izinden giden Baltacıoğlu’nun, ibadetlerin Türkçe yapılması ve camilerin modernize edilmesi ile ilgili görüşleri en çok tartışılan görüşleri arasında yer almaktadır.”¹⁶⁴ Bu hususta Cündioğlu şunu belirtir: “Baltacıoğlu'nun, içinde bütün cevapların hülâsasını bulacağımız şu ifadesidir: ... Hülâsa İslam Dini'ni Türkleştirmek lâzımdır!”¹⁶⁵. Milli dil şuuru sayesinde gene milli olan bir din şuuru ortaya çıkacak, ve bu dil şuuru sayesinde dinin zihinsel işleyişi milli bir karakter kazanacaktır.¹⁶⁶

¹⁶⁴ İ.Hakkı Baltacıoğlu, “*Dine Doğru*”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Sayı, 6, s.12

¹⁶⁵ Düccane Cündioğlu, *Türkçe Kur'an ve Cumhuriyet İdeolojisi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1998.

¹⁶⁶ E.Yıldırım, *Değişen Din Anlayışının Sosyolojisi*, Bilge Yayınları, İstanbul 1999.

Durkheim'den alınan 'toplumsal şuur', dini anlamları da içerecek şekilde ulusal/milli şuur kavramına bürünerek sosyal fonksiyonunu devam ettirecektir.

Durkheim 'in ilkel toplumları gözleyerek dini ritüelleri incelemesi ve ritüellerin ifa ettikleri fonksiyonları betimlemesi kısmen Baltacıoğlu ve Ziya Gökalp'te de görülmektedir. Baltacıoğlu bu anlamda namaz ibadeti ve mevlevi ayinlerinin ritüel yönü üzerinde çok durmuş ve bunu özellikle tiyatro eserlerinde kullanmıştır.

Namaz ibadeti gibi mevlevi semaları da Baltacıoğlu'nun ritüel analizlerinden biridir. Mevlevi sema törenlerinde dervişlerin uyum içerisinde hareket etmelerini sağlayan, düzeni koruyan 'meydancı dede'nin ayin sırasında üstlendiği rolü ritüelleştirmektedir (ritualizasyon): "Nitekim 'meydancı dede' en ufak bir düzensizlik istidadı sezince, hemen falso yapmak üzere olan dervişin yanına yaklaşır, onun ve herkesin işitebileceği kadar yüksek ses çıkaracak derecede ayağını semahanenin cilalı döşemesine vurur."¹⁶⁷ Ve bu sayede ibadetin aslına uygun bir şekilde yerine getirilmesini sağlar.¹⁶⁸ Ancak, Pekman, "Baltacıoğlu'nun namaz ve Mevlevi ayinlerini ritüelleştirerek tiyatronun kaynakları arasına sokmasını, seküler bir yaklaşım olarak görür ve tiyatronun içine İslami kimliği sokmak olarak değerlendirmez."¹⁶⁹

İbadet ve ritüellerdeki sembollere dayalı, hareket unsurlarının, bu ibadete katılanlar veya temaşa edenler üzerine meydana getirdiği bütünlük, birlik, uyum duygusu, ruhsal ve estetik açıdan alınan haz, onun önemle üzerinde durduğu bir husustur.

Gökalp de aynı şekilde bayramlar, cumalar, mevlitler gibi içerisinde çeşitli ritüeller barındıran ibadetlerin toplumsal birlik ve beraberliğe katkı sunacağını düşünür.¹⁷⁰ Baltacıoğlu, toplumsal birlik, ortak heyecan kavramlarının toplumlara diri tutmada önemli olduğunu düşünür.

Baltacıoğlu, hac ibadetini toplumsal bütünleşmeye, birlik, beraberlik, ve bütünlük içinde hareket etme ve yaşamaya götüren ve bu duyguları pekiştiren bir ibadet olarak

¹⁶⁷ Baltacıoğlu, *Tiyatro*, 27.

¹⁶⁸ Y. Pekman, "Türk Tiyatrosunda Çağdaş Bir Kuramcı: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu", *Tiyatro ve Eleştirme*, 3. Sayı, 2003, 59-76.

¹⁶⁹ Pekman, 70.

¹⁷⁰ Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, 46

görür.¹⁷¹ Bütün bu ibadetler ferdin bireysellikten kurtulup “içtimai” bir varlık kazanmasını sağlamaya dönüktür.

Coğrafyanın, tarihin şahitlik ettiği bütün insan toplumlarında din sadece bireysel bir anlam arama çabası olarak değil, bir sosyal kurum olarak var olmuştur. Dini olmayan insan topluluğu hiç görülmemiştir. Marxsızmi esas alan ve dinsizliği devrimin bir unsuru olarak gören Komünist Sovyetlerde bilen din var olmuştur. Dil, ahlak, hukuk, sanat gibi din de toplum kaynaklı bir kurumdur.

Sanat bizi arındırır. Ve duygusal bir coşkunluğa eriştirir. Bir kitabın okunması, bir müziğin dinlenmesi, bir resmin müşahade edilmesi bizi başkalaştırır. İç dünyamıza güven, huzur, ve kuvvet katar. Dini ritüellerdeki sembollerin vucuda getirdiği duygusal yoğunluk ve cezbe hali gibi sanat da bireyin manevi aleminde oluşuracağı etkiyle fonksiyonunu ifa etmektedir. Bu açıdan Baltacıoğlu, sanat ve dini birbirini ruhsal haz ve heyecanla besleyen iki kurum şeklinde ele alarak işlevsel açıdan bir kategoride değerlendirmektedir.¹⁷²

Baltacıoğlu, dini sosyal bir gerçeklik olarak ele alır. Özellikle toplumsal işlevleri üzerinde durur. Dinin sosyolojik ve psikolojik yönünü, millileşme, uluslaşmaya olan katkısını önemle inceler.¹⁷³ Organizmacı bir yaklaşımla sosyal kurumların işlevlerini tespit ederek, tıpkı canlılarda olduğu gibi, toplumsal kurumlarda da her bileşenin kendi görevini yaparak, diğer yapıları tamamladığını ve bütünlüklü bir yapı oluşturduğunu belirtir

Baltacıoğlu din ve ahlakı mutlak şekilde birbirinden ayırmasa da din ile ahlakı birbirinden ayıran o dönemin ahlak anlayışını Kılıç, ‘dünyevi bir ahlak inşa etme çabası’ şeklinde ifade ederek sonraki yıllarda Türk toplumunda ahlaki alanda ciddi problemlerin doğmasına yol açtığı şeklinde eleştirir.¹⁷⁴ Bu noktada Baltacıoğlu’din kültürünü gelecek nesillere, sağlıklı bir eğitim öğretim yolu ile devlet tarafından verilmesi gerektiğinin altını önemle çizer. Dini ritüellerdeki sembollerin meydana getirdiği coşku ve heyecan gibi sanat da bireyin iç dünyasında meydana getireceği hareketlenme ile işlevini yerine getirmektedir.

¹⁷¹ Gökalp, *Dinin İçtimai Hizmetleri II, Makaleler VIII*, 56-60.

¹⁷² Güllü, 217-219.

¹⁷³ Baltacıoğlu, *Demokrasi ve Sanat*, 45.

¹⁷⁴ F. A. Kılıç, “Türkiye’de Ahlakî Değerlerin Yozlaşma Süreci”, *Eğitime Bakış Dergisi, Eğitim-Bir-Sen*, 7, 2011, 46-51.

Dinin görevi topluluğu tek insanın egoizmasından anlaşılmayan kelimeler kullanılması gibi benzer eleştiriler getirilmiştir.¹⁷⁵ O dönem din eğitimi ve dini hayata ilişkin yapılan parçalı reformlar Aktay tarafından ‘İslami bilimlerin doğasındaki iktidar iradesinin İlahiyat disiplini adı altında bir nevi hizaya sokma’ olarak yorumlanmaktadır: “Cumhuriyet’in kurucu momentlerinde potansiyel olarak mevcut olan ve her an patlak verebilecek muhalefet oluşumlarını kontrol altında tutabilmek ve hatta gerektiğinde böylesi hareketlere karşı kullanılabilir bir kadronun teşekkülünü sağlamak beklentisiyle kurulup yaygınlaşıyordu.”¹⁷⁶

Baltacıoğlu, din ile diğer toplumsal kurumlar arasında bir karşılaştırma yapmak sureti ile dinin diğer toplumsal kurumları etkileyen/yönlendiren başat bir kurum olduğunun altını çizer: “Sosyal kurumlar arasında bir kısmı yalnız kendileridir. Mesela, ahlak ahlaktır, hukuk hukuktur, teknik tekniktir. Ancak din, dil, sanat hiç böyle değildir. Bunlar kendileri ile birlikte başka kurumları da taşırlar. Hele din o, gerçek âleminin tanıdığı en zengin, kurumdur. Sosyologların, pedagogların, öğretmenlerin, anaların, babaların, hükümet adamlarının göz önünden kaçırmamaları gereken gerçek şudur: din dediğimiz sırlı yaşayış bütün öteki toplum kurumlarını var etmekle kalmamış, onları var ettikten sonra onların kaynağı, yaratıcı özü olarak da onların içinde kalmıştır. Toplumun dini ahlakından, hukukundan, dilinden, bilgisinden, sanatından, varlık felsefesinden apayrı bir varlık değildir; Bütün bu görgülerin sonu şuna varıyor: din kişiliği olmadan milli kişilik olamıyor”¹⁷⁷

3.1.5. Din Eğitimi Anlayışı

Baltacıoğlu'nun sosyal kurumlar arasında dine çok değer verdiğini öncelikle ifade edelim. Yazar bunun sebebini sadece inançlı bir insan olduğuna bağlamaz. Özellikle sosyolojiyle uğraşan biri olarak, dinin topluluk yaşayışında çok büyük bir görevi olduğunu görmüş ve inanmış insan olduğu için böyle düşünmektedir. Ama düzgün ve

¹⁷⁵ E. Şen, “Cumhuriyet Dönemi Kur’ân Tercümelere Bağlamında Bir Meâl ve Bir Mütercim: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu (1886-1978) ve Kur’ân Çevirisi (Eleştirel Bir Yaklaşım)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6, (28), 2013, 348-368.

¹⁷⁶ Yasin Aktay, *Türk Dinin Sosyolojik İmkânı*, İletişim Yayınları, İstanbul 1999.

¹⁷⁷ Baltacıoğlu, “Dine Doğru”, 57.

düzenli bir toplum için dinin kendi alanında hür olmasına dikkat edilmelidir.¹⁷⁸ Çünkü inançların törenler, ahlak, hukuk, dil oluşuyla açıklamaktadır.¹⁷⁹

Dine gereken önem verilmelidir. Bu hususta Hıristiyanları örnek almalıyız. Pazar günü olduğunda Londra büyük bir Protestan kilisesine dönüşüyor' . Dindarlıkla laik anlayış arasında zıtlık görmeyen İsmail Hakkı, din-siyaset ilişkisi konusunda laik düşünceyi tercih etmektedir. Bu konuda şöyle diyor: "İnananlar ,din işiyle dünya işini birbiriyle karıştırmazlar. Onlar için din yaşayışı kul ile Allah arasında olan bir yaşayıştır. Onlar başkalarının inançlarını çekişme konusu yapmazlar, bu inançlara saldırmazlar.¹⁸⁰ Fakat dinin faaliyet alanlarına müdahale edilmemeli ve türlü sanat değerleriyle sıkı ilişkisi yok sayılmamalıdır. Dinin insanın bütün benliğini birden sardığını, insanda en insan olanı çalıştıran bir şuur olduğu bilinmelidir.¹⁸¹

Dinsiz insanlığın olacağını düşünmek pek mümkün olmamaktadır.¹⁸² İnsan davranışlarıyla ilgili olması sebebiyle "Ahlaki davranışın temeli din değil, ahlak içgüdüsüdür" diyen Ferdinand Buisson'a karşı öne sürdüğü görüşlerini öneminden dolayı burada vermek istiyoruz. Ona göre ahlaki davranışlarımızı ilişkileri yönünden dinden soyutlayamayız. Çünkü ahlakı bir içgüdü olarak görmek yanlıştır. Zira sonradan kazanılan bir davranışın içgüdü olması imkansızdır. Ayrıca dini, içerdiği ahlaki kurallarıyla insanın ahlaklı olmasına yardımcı olduğu inkar edilemez. Hatta toplumların en azametli devirlerini yaşadıkları zamanlarda, dinlerine en çok bağlı oldukları zamanlar olduğunu görmekteyiz. O halde "din eğitimi" ihmal edilmemelidir. Bu şüphe bile götürmez bir durumdur. Üzerinde düşünmemiz gereken husus, bu eğitimin hangi düşünceye göre verilmesidir. Dogmatik anlayışta olanlara göre mi, yoksa dini asli kaynaklarına uygun anlayan ve bir aracı sınıf tanımayan aydınlara göre mi?¹⁸³ Baltacıoğlu din yaşayışımız, din eğitimimiz ve din politikamızda pek çok sakarlıklarımız olduğunu söylüyor. Yarım aydınlara her şeyden önce dinin ne olup olmadığını doğru ve "bilimli" olarak öğrenmelerini tavsiye ediyor. Yarım aydınlara topluluk yaşayış dışında bir dini yaşayış var olduğunu zannederek dini hiç

¹⁷⁸ İ. Hakkı Baltacıoğlu, "Kur'an Felsefesi Üzerine Bir İnceleme", *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 1, 1953, 4.

¹⁷⁹ İ. Hakkı Baltacıoğlu, "Dinsiz Milliyetçilik", *Yeni Adam*, Sayı: 870, 1974, 1.

¹⁸⁰ İ. Hakkı Baltacıoğlu, "Yeni Adam, Din Milliyet Anlayışı", *Yeni Adam*, Sayı: 1971, 4.

¹⁸¹ Abas Çelik, *Baltacıoğlu ve Din Eğitimimiz*, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Yayınları, Erzurum 1998.

¹⁸² Baltacıoğlu, *Türkiye'de Din Anlayışı*, 4.

¹⁸³ Baltacıoğlu, "Dine Doğru", 58.

bilmediklerini gösterdiklerini söylüyor. Topluluk yaşayışı dışında bir din yaşayışını kabul eden bu aydınlar, dinin benimsenip benimsenmeyeceğini insan iradesine bırakıyorlar. Bu anlayış yanlış ve gerçeğe uygun değildir. Gerçek, nerede topluluk varsa orada din yaşayışının da var olduğudur.

Din yaşayışı, Bütün topluluk yaşayışını ahlakı, dili ve sanatı sarmıştır. Din dil, ahlak, sanat felsefe gibi milli varlığın milli değerlerin özüdür. Milli kimlik dini kimliğin oluşumu ile başlar. Onunla kemale erer, onunla en ulvi ve en mutlak varlığına ulaşır. Fakat Avrupa taklitçisi sözde aydına bu yargıların doğru olduğuna inandırmak mümkün olamamaktır. Çünkü bunlar bir türlü değişme kabul edememektedirler. Biz bunları bir tarafa bırakarak, gerçek aydınlara düşen görevleri tespate çalışalım. Yapılacak ilk iş hiçbir bilimsel incelemeye dayanmayan, kulaktan dolma, yalan yanlış düşüncelerin yerine din gerçeğine uygun, doğru düşünceleri koymak olacaktır.¹⁸⁴ Din kültürümüzdeki düşkünlüğümüzün sebebi, din konusundaki aydınlatma işini gerçek din bilginleri ve felsefecileri yerine bilgiden, görgüden, yaratıcılıktan yoksun softa kafalıların yapmasıdır. Bunların verecekleri din kültürü kalıplıktan, gerilikten ve düşkünlükten başka bir şey olamaz.

Baltacıoğlu konu ile ilgili olarak Ziya Gökalp ile kendisi arasında geçen bir konuşmayı aktarmaktadır. Gökalp bir gün ona: "Eğer biz münevverler din meselesine vaazı yed edemeyecek olursak, saftlalar vaazı yed ederler." demiştir. İsmail Hakkı sonraki zamanlarda yaşadıklarının hep bu sözü doğruladığını söylemektedir. Ona göre gerçek şudur: Okullarda isteğe bağlı ya da, zorunlu din dersleri konulmasına, bir ilahiyat fakültesi açılmasına, hatta radyolarda Kur'an okutup vaaz verdirilmesine rağmen - din işleri denilemez ama- din probleminde henüz el atılmamıştır. Aydınlarla burada düşen görev, gerçekleri bilim ışığı altında aydınlatmak olacaktır.¹⁸⁵ Baltacıoğlu, Osmanlı devrinden başlatarak eğitimimizi dört döneme ayırıyor:

3.1.5.1. Medrese ve Mahalle Mektebi Devri

Her iki eğitim kurumunun en belirgin özellikleri dini oluşlarıdır. Bunlar din terbiyesi vermek için açılmışlardır. Eğitim ve öğretimin mayası din ile yoğrulmuştur.

¹⁸⁴ İ. Hakkı Baltacıoğlu, "Türkiye Dinle Kalkınacaktır", *Türk Düşüncesi*, Sayı: 25, 1 Ocak 1957, 5,7; Baltacıoğlu, "Türkiye Dinle Kalkınacaktır". Sayı: 4/7, 1 Mart 1957, 1.

¹⁸⁵ Baltacıoğlu, *Türk Plastik Sanatları*, 23.

Ahlaki terbiyede korku esastır. Öğretim metodu ezbercilik ve çıkarımcılık (istintaç) tır. Bu okullarda tetkik ve teşhise, tümevarım (istikra) ve buluşçuluğa (istikşaf) dayanan hiçbir terbiye ve öğretim metoduna rastlanmaz. Her şey ezbere, her şey dini veya ananevi bir dayanaktan bir cümleden çıkarılmak için gayret edilir. Bu müesseselerde eğitim ve öğretimin her şeyini belirleyen etken, orta çağ zihniyetidir.¹⁸⁶ Meşrutiyet döneminde Şeyhülislam Hayri Efendi'nin yaptığı ise medreseleri mekteplere benzetmekten başka bir şey değildir.¹⁸⁷

3.1.5.2. Rüşdiye ve İdadiye Devri

19. yüzyılda başlayan bu dönemin en önemli özelliği dinilikten dünyeviliğe doğru gidiştir. Bu dönemin başlangıcının rüştiyelerin açılması ile olduğu kabul edilir. Maarifin gösterdiği manzara ne medreseler ve mahalle mekteplerinde olduğu gibi ne tamamıyla dini ve uhrevi, ne de sonraki dönemlerin mektepleri gibi dünyevidir. Bu devre değişme ve . gelişme dönemi denebilir. Bu zamandaki bütün müesseselerde gayesizlik hakimdir. Çocukların fikri ve ahlaki terbiyesi bir yandan dini .geleneklerin tesirinde, bir yandan da maarifin ilhamları altında sarsılır. Eğitim ve öğretim metotlarında geçerli olan eskiliktir. Medrese sisteminin bütün gelenekleri ve alışkanlıkları bunlarda vardır. Diğer taraftan aynı kurumlar Avrupa eğitim sisteminin garip ve beceriksiz bir taklitçisidir. Bu devrin biraz daha gelişmiş eğitim kurumu idadilerdir. İdadiler, rüştiyelere göre şekil ve yapı bakımından çok değişmiş ve çok yenileşmiştir. Fakat ruh ve mayaları yine eski mahalle mektepleri ve medreselerdir. İdadilerin de eğitim ve öğretimi taklitten, gelenekten kurtulamamıştır. Rüştiyeler gibi idadileri de gayesizlik canlandıramamıştır. İsmail Hakkı'nın üzerinde söz ettiği bu okullar Tanzimat öncesi dönemle, Tanzimat ve II .Abdülhamit dönemlerini içine alır. O, özellikle eğitimde yeni bazı adımların atılmaya çalışıldığı Tanzimat Ve II . Abdülhamit dönemlerinin genel bir değerlendirmesini yaparak şöyle diyor : Tanzimat'ın koyu muhafazakarlığı din işlerinde büsbütün göze çarpmaktadır. Bu devirde din eğitimine, din işlerinin yönetimine karşı en ufak bir kımıldama bile görülememiştir. II . Abdülhamit dönemlerini "İstibdat Devri" olarak

¹⁸⁶ İ. Hakkı Baltacıoğlu, *İzmir Konferansları*, Milli Kütüphane Neşriyatı, İzmir 1911, 3,4.

¹⁸⁷İ,Hakkı Baltacıoğlu, "Dinsiz Kalkınma Olabiliyor mu?". *Din Yolu*, Sayı, 15 Nisan 1965, 2; Baltacıoğlu. "Dinsiz Kalkınma Olabiliyor mu?", *Yeni Adam*, sayı: 49, 1972, 4, 20.

kabul eden Baltacıoğlu, dönemin, Tanzimat anlayışından farklı bir şey getirmediğini söylüyor.¹⁸⁸

3.1.5.3. Yeni Mektepler Devri

Eğitim tarihimizin en canlı ve hareketli dönemi, Meşrutiyetten sonra açılan mekteplerle başlamıştır. Bu okulların ruhunda inkılap ve Osmanlılık fikri yatmaktadır. Zaten adı geçen okullar bu iki fikrin bir sonucu durumundadırlar. Yine de istenilene ulaşıldığına inanmayan Baltacıoğlu, bu okulların bir yandan eski iptidai ve rüştiyelerin, diğer taraftan idadilerin gelişme ve ilerlemesinden başka bir şey olmadığını söylemektedir. Dönemin en önemli özelliğini hayat ve öğretimde yaptığı ilerlemede görmektedir. Mektepte öğrencinin Özel ve insani haklarının kabulü, sadece bu dönemin ortaya çıkardığı bir durumdur. Yeni okullar bir yandan idari inkılabın "hürriyet, adalet, müsavet, ittihad-ı anasır, Osmanlılık" fikirleri tesirinde, bir yandan da Meşrutiyetle beraber memlekette yapılan "psikoloji" hareketlerinden, " ilm-i terbiye, ilm-i tedris" neşriyatından mülhem olmuştur. Bu dönem eğitim sisteminin ulaşmak istediği esas gaye ne dini, ne de yan dünyevidir. Sadece dünyevi ve Osmani'dir. Devrin eğitim hareketini idare edenler bu alandaki ıslahatı bir " ilm-i ruh" yahut "usül-ü tedris ve terbiye" meselesi olarak kabul etmişlerdir. Bu devrin teşkilatı da gerçekte Osmanlılık ülküsüne aşlanmış garp eğitimi taslağından ibarettir.¹⁸⁹

İstanbul'daki Darülmüallimin ve Tatbikat Mektebi yeni okulların temsilcisi olarak yaşamıştır.¹⁹⁰ Baltacıoğlu'nun eğitimcilik hayatının başladığı yıllar da bu tarihlerdir. Bu yıllardaki gayelerini şöyle ifade etmektedir: " Her ne pahasına olursa olsun gençlikte değer ve teknik inkılabını kabul eden zihniyet yaratmak, Darülmüallimat'ta ancak bir iki yıl süren kısa hocalık zamanımda da bunu yapmaktan geri durmadım. Dinde, ahlakta, hukukta, sanatta, terbiyede; eski, sürünen, fosil adına ne varsa hepsini yıktım."¹⁹¹ Fakat bütün bunlara rağmen bu devir istenildiği ölçüde verimli olamamıştır. Bunun sorumlusu

¹⁸⁸ Baltacıoğlu, *İzmir Konferansları*, 4.

¹⁸⁹ Baltacıoğlu, *Pedagojide İhtilal*, 22.

¹⁹⁰ Baltacıoğlu, *İzmir Konferansları*, s. 4,5.

¹⁹¹ Necmeettin Tozlu, *İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun Eğitim Sistemi*, M.E.B. Yayınları, Araştırma İnceleme Dizisi: 4, İstanbul 1989, 4.

Gökalp'in sosyolojisidir. Çünkü bu sosyoloji sosyal kurumlar olan din, dil, ahlak, hukuk, sanat "Ve diğerlerini birbirine denk görme gibi bir yanlışlığa saplanmıştır."¹⁹²

3.1.5.4. Hal-ı Hazır Devir

Bu Dönemde eğitim hayatı seviyesiz ve sarsak bir durum almıştır. Bunun böyle olmasının başlıca sebepleri şunlardır: Geçici de olsa Osmanlılık idealinin iflas etmesi, Taklidi yahut psikoloji teşebbüsleri ve teşkilatlanmaların başarıya ulaşamaması, Toplumun kurum ve okulunu yönlendirecek kuvvetli bir ideal meydana getirilememesidir. Okullar açılmış, açılanlar kapatılmış ve kapatılanlar tekrar açılmıştır. Bilimsel ve istatistiksel görüşlere dayanmadan kurumların sayıları arttırılmıştır. Okullarda din dersi ile terbiye arasında kopukluklar oluşturulmuştur. Kız okullarındaki eğitim, yirminci yüzyıl hürriyet fikirleri ile bizdeki kadın istibdadı arasında kalmıştır. İhtilalci medreseler ıslah etmeden müspet ilim ve felsefe eğitimini kabul etmişlerdir. Baltacıoğlu'nun Cumhuriyet dönemiyle ilgili görüşlerini, bilhassa din eğitimi açısından, bundan sonraki . bölümlerde göreceğiz. Fakat dönemle ilgili genel görüşlerini göstermesi açısından birkaç mesele üzerinde de duracağız. Ona göre Cumhuriyetin ilk yıllarında özellikle din eğitimi açısından laiklik adına bazı yanlış uygulamalar vardır. Cumhuriyet din kişiliğini milliyet kişiliğinde apayrı bir kişilik gibi düşündüğünden din derslerine karşı sert tavır takınmıştır. Fakat daha sonra ki yıllarda, bu tutumdan vazgeçilerek ilkin ilkokullara isteğe bağlı olarak din dersleri konulmuştur.¹⁹³ Bu tutum daha sonraki yıllarda din dersleri, dolayısıyla din eğitimi lehine dönüşecektir.

3.1.5.5. Dine Yaklaşım Tarzı ve Din Eğitiminde Gaye

Baltacıoğlu, Türkiye'de din konusunu ele almak isteyenlere yapacakları ilk iş olarak, hiçbir bilimsel incelemeye dayanmayan, kulaktan dolma, yalan yanlış düşünceleri kafalarından söküp atmak, bunların yerine din gerçeğine uygun, doğru düşünceleri koymayı tavsiye etmektedir.¹⁹⁴ Din Eğitimi din kitabında birer inanç olarak yer almış olan konuları ne pahasına olursa olsun pozitif gerçeklere döndürmek gibi bir gayrete düşmemelidir. Ondan beklenen din kitabımızda inanç konusu olan bilgileri,

¹⁹² Baltacıoğlu, "Aydınlar Din Gerçeğini Ne Zaman Göreceksiniz?". 257.

¹⁹³ Baltacıoğlu, "Türkiye'de Din Anlayışı", 2

¹⁹⁴ Baltacıoğlu, "Türkiye'de Din Anlayışı", 2. 3.

inanç konusu olarak olduğu gibi öğretmektir: Din işinin bir öğretme ve öğrenme işi olmadan önce bir ilim, bir bilim ve bir felsefe konusu olduğu gerçeğinden hareket edilmelidir. Çünkü bilginin, bilimin, felsefenin bulunmadığı yerde eğitim ve öğretim kalıplaşmış yargıların, törlere etkisinden kurtulamaz.¹⁹⁵

İsmail Hakkı, din eğitim için bazı kurallara uyma mecburiyetinin olduğuna inanmaktadır ki onlar da şunlardır:

1. Din eğitimini sadece inananlar verebilir. Çünkü din canlı bir varlıktır, duygudur. Duyguların en köklüsüdür. Sınırsızla ilgilidir. O halde . din eğitimi düşünceyle değil, ancak telkin yoluyla geçebilir.

2. Dini bir bilgi olarak görmeden önce onun duyguyla daha alakalı olduğunu görmek lazamdır. Din bir gönül işi olduğundan dinli insan kişiliğinin temelinde insan vardır. Halbuki bilgiyi kazanma inananlar için de geçerlidir.¹⁹⁶ Din eğitimi ile ilgili olarak yukarıdaki meseleler üzerinde çalışması gerekirken, Tanzimat'tan beridir daha sathi konularla uğraşmıştır. Uğraşılan konular şunlardır: İlk ve ortaokullarda din dersleri denen kitapları okutmak, bu okullar için din dersleri programları yapmak yerine bu okullar için kitap yazmak ya da yazdırmak. Din eğitimini din kültürünün verilmesi ve din kişiliğinin oluşturulması olarak gören yazar, ilk iş olarak din kültürü üzerinde durulmasını istemektedir. Dinin içtimai ve bütünsel varlığını doğru anlamayı din eğitiminin en önde gelen gayesi olması gerektiğini söylemektedir.¹⁹⁷ Dinin görevi sadece öğretmek değil, hakikatle ruhsal temas sağlamak olacaktır. Dinin bir diğer görevi de irade gücünü artırmaktır.¹⁹⁸

Böyle bir anlayışla dini öğretecekler, Okullarda ilgili öğretmenler, camilerde vaiz ve imam hatipler olacaktır. Bunlar bu işi yaparken İslam Dini'ni olduğu gibi doğru öğretmeyi bir görev olarak algılamalıdır.¹⁹⁹ Din eğitiminden beklenen ahlaklı, faziletli, diğer insanlarla beraber olmayı seven, cesaretli, karakteri sağlam insan yetiştirmede çaba sarf etmektir. Din eğitiminin sadece bilgi aktarılması gibi görülmesi doğru değildir. Çünkü din kişiliğine sahip insan dini yalnız aklıyla, bilgileriyle ve

¹⁹⁵ İ. Hakkı Baltacıoğlu, "Din Pedagojisinin Ödevi" *Din Yolu*, 1956, 3.

¹⁹⁶ İ. Hakkı Baltacıoğlu, "Gerçek Din Kültürü Böyle Verilmez", *Emekli Öğretmenler Dergisi*, Sayı: 4/4H,5

¹⁹⁷ İ. Hakkı Baltacıoğlu, "Gerçek.-Din Kültürü", *Yeni Adam*, Sayı: 793, 1967, 2; Baltacıoğlu, "Gerçek Din Kültürü", *Türk Yurdu*, Sayı: 288, Eylül

¹⁹⁸ İ. Hakkı Baltacıoğlu, "Yeni Adam'ın Din ve Milliyet Anlayışı". *Yeni Adam*, Sayı: 848, 4.

¹⁹⁹ Baltacıoğlu, "Gerçek Din Kültürü", 2,4.

gönlüyle değil; davranışlarıyla da yaşayan insandır. Dinli olmayan bir toplumdan istenilen seviyede bir din eğitimi vermesi beklenemez. Türkiye'de bu anlaşılamamıştır. Anlaşılamayınca da din deyince hatıra ilk gelen okul, kitap ve derstir. Halbuki din eğitimi vermenin ilk şartı, toplumda normal bir din yaşayışının olmasına bağlıdır. Eğer toplumda bu yaşayış yoksa, okulda verilecek din eğitimi ne olursa olsun, okulda yetişenlerle toplum arasında çatışmalara yol açacaktır²⁰⁰.

Eğitimde çevre denilince ilk akla gelecek kurum şüphesiz ailedir. Baltacıoğlu da din eğitimi açısından ailenin önemini takdir etmektedir. Din terbiyesi aile hayatının ve sosyal durumun bir sonucudur. Ana- babanın hükmi, ilmi ve kast i tutumlarının bu terbiye üzerinde önemli etkisi vardır. O, çocukların dinli ya da dinsiz olmasında her çevreden önce ailenin etkili olacağı görüşündedir.²⁰¹ Aile dinli bir toplumda bulunuyor, fakat dini küçümsüyor ve ona karşı ilgisiz davranıyorsa bu durum çocuk üzerinde yıkıcı tesir yapar. Onların . bocalamasına ve bilinç altlarının sarsılmasına yol açar. Normal aile dinini yaşayan ailedir. Dini bilgilerden haberdar olmayan, hatta Kuran'ın tercümesini bir kere olsun okumamış ana-babaların çocuklarının kişilik kazanması oldukça zordur.²⁰² Aile büyüklerinin dini bilmeleri de yetmez . Ana- babalar çocuğa yalnız inançları ezberletmemeli, onları uygulama fırsatı da vermelidir. ibadet yaptırılmalı, açları doyurmalı . . . vs. Ancak o zaman İslam kişiliği kazandırılabilir.

3.1.6. Din Eğitimi ve Okul

Din eğitiminin örgün olarak yapıldığı yer okuldur. Bir eğitimci olarak yazarın okullarda din eğitimi konusu üzerinde durmasından daha normal bir şey olmayacağını da burada peşinen ifade etmek lazımdır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Baltacıoğlu'nun sistemli bir şekilde okullarda din eğitimi konusunda fikir ileri sürdüğü söylenemez. Fakat bu onun ilgili hususlarda hiçbir şey söylemediği anlamına da gelmez. Baltacıoğlu konu ile alakalı fikirlerini gördüğü lüzumlu durumlarda açıklamayı tercih etmiştir denebilir. Okulda din eğitimi problemleri onun ilgi alanı dışında kalamazdı. Bu problemlerin belli başlıları şunlardır: Laik bir sistemde din eğitiminin durumu nasıl olacaktır? Din dersleri ile diğer dersler arasında nasıl bir ilişki kurulacaktır? Din

²⁰⁰ Baltacıoğlu, "Gerçek Din Kültürü", 4.

²⁰¹ İ.Hakkı Baltacıoğlu, *Terbiye İlmi*, Matbaa-ı Orhaniye, İstanbul 1332, 205.

²⁰² Baltacıoğlu, *Pedagojide İhtilal*, 105, 106 .

öğretimi verecek öğretmenler nasıl yetiştirilecektir? Din dersi kitapları ne şekilde hazırlanacaklardır? Kur'an-ı Kerim'in din öğretimindeki yeri ne olacaktır?.

Ona göre Türk toplumunda anlaşılamayan kavramlardan biri hatta en önemlisi "laiklik" kavramıdır. Bu konudaki görüşlerini kendi ifadesi ile aktarmanın daha iyi olacaktır. Şöyle diyor: "Günün birinde laiklik diye ne adını kolayca söyleyebildiğimiz, ne de imlasını doğruca yazabildiğimiz bir prensibi ortaya atıyoruz". Laikliğin anlaşılmasında bu kadarıyla da kalmamaktadır. Din ile devlet birbirinden ayrılırken okullardan da din dersleri kaldırılacaktır. Ama bakıldı ki doğru olmadı. Bu sefer seçmeli olarak tekrar konuldu. Bu da yetmedi daha sonra zorunlu hale getirildi. Fakat din gibi insan aklının, insan vicdanının tanıyabileceği en derin, en köklü bir gerçeğin düşünülmesi, yönetilmesi işini sağduyu ya da yalnız bazı kulaktan dolma bilgilerle başarmak öyle sanıldığı gibi kolay olmadı.²⁰³ Yazar laiklik tartışmasının başladığı 1930'lu yıllarda cumhuriyet okullarının laik (ladini) olması görüşündedir. Laik mekteplerde eski anlayış üzere din eğitimi yapılmayacaktır. Din öğretimi " bütün ilim harsını ve zeka kuvvetini birden kavrayacak bir "felsefe tedrisatına" dönüştürülecektir. Zaten din okulda öğrenilmez. Çünkü o bir ders olarak anlaşılacaktır.

Eski mekteplerde böyle anlaşıldığından bu dersler hep olumsuz etki yaptılar. Okullarda din konusu olarak ruhi, içtimai ve metafizik yönleri ile olursa buna bir söz söylenemez. Bu derslerin öğreticileri de din hocaları değil, ilim adamları olması gerekecektir.²⁰⁴ Baltacıoğlu, bununla da yetinmeyerek cumhuriyet okullarından din derslerinin kaldırılmasının "din aleyhinde bir hareket" olarak algılanmamasını bile söylemektedir. Çünkü Cumhuriyet dünyevi bir rejim olduğundan, onun okullarında din derslerinin olması doğru olmayacaktır. Dini bir hükümet ve genel öğretim problemi yapmak uygun değildir. Bu eğitimi bir "cemaat ve aile mesleği tedrisatı" şeklinde bırakmak en gerçekçi yol olacaktır. Çocuk inanç esaslarını serbestçe öğrenecek fırsata sahip olmalıdır. Ama bunun yeri okul değil : Aile, toplum veya mabetlerdir.²⁰⁵

Yazar 1950'li yıllarda da aynı görüşlerini korumaktadır. "Dinli ve laik bir insan olarak okullarda din derslerinin bulunmasına karşıyım diyor." Bu görüşünü de şu sözleriyle destekliyor: Okullarda din dersleri ile beraber, laiklikle ilgili derslerin de

²⁰³ İ. Hakkı Baltacıoğlu, "Türkiye Dinle Nasıl Kalkınacaktır?", *Türk Düşüncesi*, VII(4/37), 1 Mart 1957, 1, 2; Baltacıoğlu, "Türkiye Dinle Kalkınacaktır", *Türk Düşüncesi*, VI(2/35), 1 Ocak 1957, 3-8

²⁰⁴ İ. Hakkı Baltacıoğlu, *Terbiye*, Suhulet Kütüphanesi, İstanbul 1932, 225,226.

²⁰⁵ Baltacıoğlu, *Terbiye*, 226.

olmasının istenmesi, var olan ahlak bozukluğunun sebebini din eğitiminin eksikliğine bağlanmasındandır. Halbuki ahlaksızlığın asıl sebebi toplum yaşayışının zayıflamasıdır. Din inanç, ahlak ve eylem işi olduğundan inanan insanın ahlaksız olması mümkün olacağı gibi, inanmayan insanın ahlaklı olması da mümkündür. Ayrıca Türkiye tek dinli, tek mezhepli bir ülke de değildir. Özellikle Sünni anlayışa ters mezheplerin ve bunlara inananların sayısı öyle sanıldığı kadar az da değildir. Üstelik okulun sadece öğretime dayanan din dersleriyle din eğitimi vermesi de beklenmemelidir. Din eğitiminin zaman ve mekana göre değişmeyecek prensipleri vardır. Okuldan bu beklenemez. Baltacıoğlu'na göre din eğitiminin prensipleri şunlardır:

1. Din eğitiminin ereği, dinli insanın gerçek kişiliğinin yoğunlaşmasıdır.
2. Dinli insan kişiliği, dinli insanların yaşadığı gerçek bir çevrede verilebilir.
3. Dinli insan kişiliği dinli çevrede dinli hayatı yaşayarak edinilebilir.
4. Din eğitimi dinli insanın gerçek kişiliğini sağlamalıdır.
5. Din eğitimi bir başlatma ve alıştırmadır.²⁰⁶

Din eğitiminin ailelerin isteğine bırakılmasına da karşı çıkan yazar, konu ile ilgili olarak şunları diyor:" Din dersleri ailelerin istemesi esas alınarak okutulamaz. Böyle yapılırsa genel düşünüş ile kişi kanaati birbirine karıştırılmış olur. Halbuki umumun fikri şahsın zararına olabilir.²⁰⁷ Baltacıoğlu okullarda okutulan din dersleri üzerinde de durmuştur. Ona göre öğretimde kitabın öğretmen kadar önem arz ettiği gerçeğinden hareket edilmelidir. o zaman din dersi kitaplarının konu, üslup, şekil, ve basımlarının dinin mukadderatı ile yakından ilgili olduğu bilinmelidir. Din dersi kitapları bu yönleriyle incelendiğinde pek olumlu sonuçlar alınamayacağı ortadadır. Bu kitapların ilmi bir kitap gibi doğru, edebi bir kitap gibi güzel, milli bir destan gibi canlı, bir sanat eseri kadar yüksek olması istenir. Sonuçta buna ulaşıldığını söylemek ise imkansızdır. Halbuki bir din kitabını herkes severek okumalı, okudukça doymalı, doydukça Allah'a olan imanı artmalıdır.²⁰⁸

Baltacıoğlu yazılan din dersi kitaplarının bu vasıflarda olması bir yana bir çok yanlışlarla dolu olduğunu söylemektedir. Bu yanlışları şu şekilde sıralamaktadır:

²⁰⁶ Abas Çelik, *Baltacıoğlu ve Din Eğitimiz*, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Yayınları, Erzurum 1998.

²⁰⁷ İ. Hakkı, Baltacıoğlu, "Din ve Okul", *Yeni Adam*, Sayı: 674, 1950, 5; İ. Hakkı Baltacıoğlu. "Din ve Okul". *Ulus Gazetesi*, 27 Ekim 1950, 2.

²⁰⁸ Baltacıoğlu, *Din ve Hayat*, 45,56.

1. Din dersi kitaplarında rahmet yerine zahmet, sevap yerine azap ve sevgi yerine korku var.
2. Kullanılan dil, çirkin, yırtıcı ve bozuk.
3. Verilen bilgilerde yanlışlıklar var. Baltacıoğlu bilhassa bu yanlışlıklar üzerinde durmaktadır. Mesela : Bu kitaplarda meleklerle iman, Kur'an-ı Kerimde anlatıldığı gibi değil de Ayasofya kubbesinin dört yanındaki melek resimlerine dayanmaktadır. Kur'an ayetlerine uymayan hüküm ve yazılara yer verilmektedir.
4. Kitaplar gereksiz bilgilerle şişirilmiştir. Bunu yapmak için yazılar arasında

lüzumundan fazla boşluklar bırakılmış, tarihi bilgilere ve ahlaki konulara gereğinden fazla yer verilmiştir.²⁰⁹ Din dersi kitaplarında bu yanlışlıkların olmasının sebebi din bilgisinin sağlam ve bütün olmamasındandır. Kaliteli bir din dersi kitabının olmaması doğru bir din eğitiminin yapılmasına da engeldir. Din konusunu bir öğrenme ve öğretme unsuru olarak görmeden önce bir ilim, bilim ve felsefi düşünüş işi olarak görmek gerekir. Bunun böyle yapıldığı pek söylenemez. bu durumda eğitim ve öğretim gelenekçilikten kurtulamıyor. Halbuki bundan kurtuluşun yolu dini tarih, psikoloji, sosyoloji, metafizik, sanat tarihi hatta estetik konusu olarak işlenmesidir"

3.1.7. Yaygın Din Eğitimi

Baltacıoğlu halkı dini bakımdan eğitmede Diyanet İşleri Başkanlığı'na Önemli görevler düştüğünü kabul ve takdir etmektedir. Fakat bu bugünkü şekliyle sadece imam hatiplik işlerini tanzim eden bir kuruluş olmadan öteye gidemeyeceğine de dikkat çekmektedir. Çünkü bu dairenin şu andaki durumu dışarıdaki yetkili kişilerle ilişki kurmaya uygun değildir. Bunu gerçekleştirebilmesi kendi bünyesinde bir bilim kurumunun olmasına bağlıdır. Diyanet İşleri hiçbir zaman bu yapıya kavuşamamıştır.²¹⁰ Bu kuruluşun bilim çevresiyle ilişki kurmaya durumu uygun olmadığı gibi, halkla ilişki kurabileceği yer olan camideki durumu da pek iyi değildir. Bir kere camiler eski kalabalık cemaatlerini kaybetmişlerdir. Buraların sadece ihtiyarlar tarafından

²⁰⁹ İ. Hakkı Baltacıoğlu, "Kur'an Nasıl Bir Gerçektir?", *Türk Düşüncesi*, sayı: 17, 1 Nisan 1955, 27,32.

²¹⁰ Altın, Hamza, 2. *Meşrutiyetten Cumhuriyet İ.Hakkı Baltacıoğlu ve Eğitimci Kavramları ile ilgili düşünceleri*, Tarih Araştırmaları Dergisi, "XXXIII- 55", 219-251 pp

doldurulduğu görülmektedir. Ama yine de din eğitiminde halkla temasa geçilecek en uygun ortam camidir.

Hutbeler din eğitiminde ilk akla gelen vasıttır. Yazara göre de hutbeler halk eğitimi için çok önemi haizdir. O bu konuda : “Hitabetin ilahi ve cihanşümül numunesi olan hutbeler halk için çok müessir olabilir diyor.” Fakat sadece hutbelerin Türkçeleştirilmesi buna yetmeyecektir. Böyle düşünmek bile yanlıştır. Bazıları tarafından bu değişikliğin bir inkılap olarak değerlendirilmesi, sadece Türkçeleşme aşamasını geçemeyecek hutbeler için doğru değildir. Bu konuda bir inkılaptan söz edilecekse onların hayatileştirilmesi, millileştirilmesi düşünülmelidir. Yeni hutbeler ilim, ahlak, kanun, şiir, felsefe, teslimiyet, ve vicdan hutbesi olmalıdır. "Sivri külahlı, süslü kapılı, afif hücreleri, oymalı satıldı birer şiir ve sanat kürsüsü" ne benzettiği minberlerin bu gösterişe uygun hatiplerle doldurulmasını istemektedir. Hatiplerin: "Ey millet ! Ey Cemaat ! Hak, Hayat, kanun, adalet, şiir, sanat, saadet ve selameti. .. " diye bağırdukları günü heyecanla beklediğini söylemektedir. Hatta bu konuşmalar sadece minberlere has kalmayacak kürsülere de inecektir. O zaman bu semavi konular daha halka indirilmiş olacaktır.²¹¹

Baltacıoğlu aynı hutbelerle vaizler kanalıyla halkın hayatına, yaralarına, çıbanlarına dokunmasını istemektedir. Bu öyle olmalıdır ki Allah'ın huzurunda duran bu teslimkar ve mütevekkil millet, hatip ve vaiz sayesinde dirilmeyi gerçekleştire bilsin.²¹² Halkı dini yönden eğitmenin bir yolu da konferanslardır. Din ve bilim adamlarından oluşacak bir heyet meydana getirilmesini istemektedir. Bu heyet bütün yurdu dolaşarak Kur'an, milliyet ve çalışma konularında konferanslar vereceklerdir. Bu işi sanat ve hitabet gücü yüksek tek kişinin de yapması mümkündür. Her ne şekilde olursa olsun kesin faydasına inanmaktadır. Konferanslar imam, hatip ve vaiz. gibi din adamlarına da verdirilebilir. Konferanslar yoluyla din ve milliyet, din ,ve ahlak, din ve bilim, din ve demokrasi konulan halkın içine sindirilecektir. Bu sonucun dünyanın hiçbir yerinde yakalanması mümkün değildir. Bunların elde edilmesinin en önemli şartı konferansçıda bazı özelliklerin bulunmasına bağlıdır. Bu vasıflar şunlardır :

1. 1. Konferansçının halk hatibi halka söyleyebilir, dinletebilir bir hatip, bir sanatkar olması.

²¹¹ İ. Hakkı Baltacıoğlu, “Din Pedagojisi”, *Yeni Adam*, Sayı: 622, 1949, 2.

²¹² Çelik, “İ.Hakkı, Baltacıoğlu ve Din Eğitimiz”, 26

2. Bilgin olması, din konularında teville hiç kaçmaması, yalnız doğru tefsir yapması.
3. Kur'an konularından dışarı çıkmaması, şahsi içtihatlarla kalkışmaması.
4. Herkesin anlayabileceği bir dille Türkçenin dehasına uygun olan kısa cümlelerle konuşması.²¹³

Baltacıoğlu, konferansçının kişiliğinin çok önemli olduğunu söyleyerek, bu konunun ihmal edilmemesini istemektedir. Halkın din eğitimi için radyo programlarının da önemli olduğunu belirterek, bu husus ile ilgili tavsiyeler de yapmaktadır. Ona göre radyo programlarının yapılışı ve sunuluşu özel şartlar içermektedir. Bir kere programın sunucusunun sesi radyofonik, hazırlanan dini metin, dinlenir ve anlaşılır olmalıdır. Konuşmacı hareketlerinde yapmacık davranmamalıdır. Yapılan yayınlardaki belli başlı yanlışlıkları şu şekilde tespit etmiştir. Bu yanlışlıklar bu programların dinleyenlerinin az olmasının sebebidir. Başarısızlığın sebebi ise, radyo adamlarının bu işin psikanalizini bilmemesinden kaynaklanmaktadır.²¹⁴

İsmail Hakkı dini yayınlara da dikkat çekmiştir. Yayınlar dindeki kalkınmanın topyekun olması için gereklidir. Din edebiyatı, din psikolojisi, din sosyolojisi, ve din pedagojisi ile alakalı yayınların korunması ve desteklenmesini istemektedir. Halbuki din eğitiminde yayın ihmal edilemez önem arz etmektedir. Yayınların içinde dergilerin ayrı bir yeri olduğuna işaret ederek, şimdiye kadar çıkarılanların hep şekilci ve dogmatik olduklarını söyler. Bu dergiler öz din kültürü verecek yerde irticai, en aşağı muhafazakarlığı, ve durgunculuğu sindirmektedirler: Baltacıoğlu, dergilerin böyle olmaması için uğraşacağı konularla ilgili olarak şu tavsiyeleri yapmaktadır:

1. Kuran'ın bir uyarıcı ve öğüt kitabı oluşu,
2. Kuran'ın yanlışsız oluşu ve mucizelerinin açıklanması,
3. Öldükten sonra dirilme
4. Kuran'ın akla ve kalbe hitap edişi,
5. Kuran, inanç, kanun ve hüküm gibi temel konular,
6. Kuran'ın zamanla değişebilecek yönleri,
7. Namazın genişçe açıklaması,

²¹³ Baltacıoğlu, *Kültürce Kalkınmanın Sosyal Şartları*, 107.

²¹⁴ Baltacıoğlu, *Kültürce Kalkınmanın Sosyal Şartları*, 108.

8. Hz. Peygamberin soyunun Türklüğe dayandırılması,
9. Alevilik, Kızılbaşlık, Tahtacılık, Bektaşilik mezhep ve tarikatların gerçek açıklanması,
10. Dinin toplum için önemi, gibi konular üzerinde durulmalıdır.²¹⁵

Yazar eğitimde yararlanılmak üzere Kuran'ın menkıbevi tarafına dikkat çekmektedir. Bu kitapta menkıbelere çok yer verilmesi, kendinin aliminden cahiline herkese hitap ettiğini gösteren açık işaretidir; Gerçekten de menkıbelerin bilhassa çocuk ve okumamış halk kesimleri iyi bir telkin vasıtası olarak görülmelidir. Kuran'da bulunan peygamber menkıbelerinin çocuk ve halk edebiyatına kazandırılması zaruri bir ihtiyaç olarak algılanmalıdır. Fakat bunlar yapılırken ürünlerin milli dile ve Kuran ayetlerine uygunluk göstermesine özen gösterilmelidir.²¹⁶

Daha önce de üzerinde kısaca durulduğu gibi, Baltacıoğlu din eğitimindeki tutarsızlığın temelinde dini bilimsel olarak bilmeyişimizin yattığını söylüyor. Bu eksikliğin giderilmesi için bir "Din Kongresi"nin toplanmasını istiyor. Bu kongreye katılacaklar: Ömrünü manevi ilimlere vakfetmiş insanlar olacaktır. Katılanların yaş, siyaset, cinsiyet, kariyer farklılıkları önemli sayılmayacaktır. Katılımda esas olan bilim kapasitesine sahip olmaktır. Bu kişilere hiçbir baskı yapmadan bir araya gelip, konuyu görüşme ve tartışma fırsatı tanımak problemi çözmeye yetecektir. İşte o zaman dinin ne olduğu gerçek olarak anlaşılacaktır. Ama ilkin bir Kur'an tercümesine sahip olmak gerekecektir.²¹⁷

Baltacıoğlu bu konuda iyimser bir tavır takınmayı gerektirecek bir çalışmanın olmadığına inanıyor. Eğer olsaydı din anlayışı konusunda aydın-halk uyumsuzluğu ortadan kalkardı. Kuran tercümesi demek İslam Dinini bütün gerçekleriyle, olduğu gibi ortaya koymak, bunları halka sindirmek ve kamu şuuruna mal ettirmektir. Yapılanlar sadece tercüme aşamasında kalmayacak, Kur'an felsefesine doğru giden çalışmalara kapı açması gerekecektir.²¹⁸ Bu kongrelerin yapılma sebepleri ise şunlar olmalıdır:

1. Gerçek değerleri meydana çıkarmak ve seçkinleştirmek.
2. Yeni istek ve idealleri şuurlandırmak, şuur alanına sokmak.

²¹⁵ Baltacıoğlu, *Din ve Hayat*, 36

²¹⁶ İ. Hakkı Baltacıoğlu, "Din Pedagojisi", *Yeni Adam*, Sayı: 622, 1949, 2.

²¹⁷ Çelik, "İ.Hakkı, Baltacıoğlu ve Din Eğitimiz", 26.

²¹⁸ Çelik, "İ.Hakkı, Baltacıoğlu ve Din Eğitimiz", 28.

3. Diriltme ve kalkındırma organı olmak ²¹⁹

Baltacıoğlu, dini kültürün temel belirleyici unsurlarından biri olarak kabul eder. Dinin ve kültürün karşılıklı etkileşimine vurgu yapar. Her milletin kültürel yapısı dini kavrayış ve yaşayışına etki eder. Bazen din kültürel unsurlardaki geriliğe bağlı olarak toplumsal gerilemelere yol açabilir. Bu sosyal geriliklerden kurtulmanın yolu, kültürel ilerlemeyi sağlamak, eğitimin dönüştürücü gücünden faydalanıp, verilecek sağlıklı bir din eğitimi sayesinde ilerlemeyi gerçekleştirmek olanaklı olacaktır.²²⁰

Sonuç olarak Baltacıoğluna göre yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti için "Yeni Adam" tipine ihtiyaç vardır. Yeni adamı yaratacak olan sanatkar toplumdur. Yeni adamın özellikleri, yeni toplumun çizgilerinden ve renklerinden oluşacaktır. Yeni toplum, din ile bilimin kaynaştığı, ilerlemeci, kalkınmış bir toplum olacaktır ve din bireysel ve sosyal kalkınmanın en önemli itici gücü olacaktır.

3.1.8. Baltacıoğlu'nun Kur'ana Bakışı

Kur'ân, insana dünyada doğru ve düzgün bir hayat yasaması için Allah tarafından gönderilmiş ilh bir yol haritasıdır. Bu yol haritasına uyabilmek için onu iyice anlamak ve hayata tatbik etmek gerekmektedir. Onu anlamanın n şartı da Kur'ân'ın kavram dünyasını tanımaktır. Kur'ân'ı okuyanlar bu kavramları asgar düzeyde bilmek durumundadırlar. Özellikle Kur'ân'ı açıklamak ve yorumlamak konumunda bulunanlar için bu durum daha bir önem arz etmektedir.

Bizim bu bölümdeki asıl konumuz, Kur'ân'ı Türkçeye çevirmeye çalışmış olan İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun Kur'ân hakkındaki görüşlerini ana hatlarıyla belirtmek olacaktır. Zira onun Kur'ân'a yüklediği anlamları bilirsek, yaptığı tercümenin temel özellikleri kendiliğinden karsımıza çıkacağı gibi birbirinden farklı üç devri birden yaşamış olan bir Türk aydınınının Kur'ân üzerindeki düşüncelerinin gelişimi de ortaya çıkacaktır.

Her şeyden önce onun Kur'ân hakkındaki belli başlı düşüncelerini ifade eden ve birkaç maddeden oluşan bir sistematik bakış açısı vardır. Bu maddeleri onun Kur'ân ayetlerini belli ilkeler ışığında tasnif ettiği ve açıklamaya çalıştığı 'Büyük Tefsir: Allah

²¹⁹ Baltacıoğlu, *Türk Plastik Sanatları*, 13.

²²⁰ Göçeri, 24.

Nedir?’ isimli çalışmasında görebilmekteyiz. Ona göre Kur’ân’ın özellikleri şunlardır: *“Kur’ân’da hiçbir düşünce, hiçbir bilim yanlısı olmadığı gibi Kur’ân doğrunun kendisidir. Kur’ân’da sözü edilen tabiat olayları pozitif bilimlerin verileriyle uygunluk gösterir. O bütün insanlar için bildirilmiştir, bütün insanlara söylemektedir. Allah Kur’ân’la bildirmek istediklerini apaçık olarak bildirmiştir. Yine Kur’ân insanları uyarmak için bildirilmiştir ve okunacak bir öğüt kitabıdır. Kur’ân’daki mucizeler tabiatüstü olaylardır. Ona göre Kur’ân yalnız akla değil, hem akla hem de gönüle söyler.”*²²¹

Baltacıoğlu, yaşadığı devirde yaşanan büyük sosyal değişimlerin de etkisiyle din anlayışında buhranlar yaşandığını düşünmektedir. Bunda haksız da değildir. Çünkü büyük bir dönüşüm ve değişim yaşayan İslam dünyası son derece hareketlidir. Aynı şekilde bu hareketlilik fikirlerde ve inançlarda da yaşanmaktadır. Anadolu coğrafyası da bu durumdan nasibini almıştır. İşte bu duruma çözüm bulmak için çareler düşünen Baltacıoğlu, mevcut dini ve fikrî buhranın çözümü için içtihadı sarılmak gerektiğini belirtmektedir. Ama bu içtihat ne Kitaba tamamen bağlı kalıp çağın getirdiği sorunları hesaba katmamış olanların içtihadı, ne de hayatı Kur’ân’dan çıkarıp onun sadece teorik yönünü esas alanların içtihadıdır. Ona göre içtihad, hayatın olağan akışı ile birlikte zuhur eden yeni durumlara, Kur’anı referans alarak hayatı kitabın umdeleri ile buluşturma gayretidir, ve daima yeniliğe açık olmalıdır.²²²

Kur’ân’ın araştırmacı bir ruh kazandırdığına inanan Baltacıoğlu, Kur’ân’ın indiği ilk dönemde kur’anın akla ve tefekküre verdiği önemin doğru anlaşıldığını, bunun sonucu olarak ilmi seviyesi yüksek insanlar ve yüksek bir medeniyetin oluştuğunu belirtir. Ancak günümüzde İslam’ın ruhunun kaybedildiğini buna bağlı olarak da Kur’ân’ın yeterince anlaşılmadığını ifade eder.²²³ Kur’ân’ın da bir felsefesi olduğunu ancak bunun araştırılmadığı veya üzerinde durulmadığı konusu üzerinde duran Baltacıoğlu, hayatının sonlarına doğru bu işe kendisini adanmış, *“Türkçe sözlük ve Kur’ân tercümeleleri gibi, Kur’ân felsefesi de benim hayatımda çok geç ve güç olarak, elli*

²²¹ Baltacıoğlu, *Büyük Tefsir: Allah Nedir?*, 20.

²²² Baltacıoğlu, *Din ve Hayat*, 35.

²²³ Şen, *İ.H.Baltacıoğlu ve Kur'an Meali*, 70.

yasından sonra, yakaladığım dört elle sarıldığım çetin düşüncelerdir.” diyerek bu konudaki düşüncesini dile getirmiştir.²²⁴

Ona göre, şimdiye kadar dilimize Kur’ân’ın grameri ve düz manayı esas alan çevirileri ve tefsirleri yapılmıştır, fakat felsefi bir anlayışla Kur’ân incelemesi yapılmamıştır. Bunun zor bir iş olduğunu, bu nedenle yetenekli kimselerin bu işle uğraşmasını istemiştir. Baltacıoğlu, Kur’ân felsefesinin ise Allah, varlık, insan, yaşama, iyilik, doğruluk, güzellik, sonsuzluk gibi konularda Kur’ân metnine uygun olan karşılıkları vereceğini ifade etmiştir.²²⁵

Baltacıoğlu, Kur’ân felsefesinin amacını da şöyle belirtir: *“Şöyle ki, her dinin olduğu gibi, Müslümanlığın da kendine özgü gerçekleri vardır. Bu gerçekler bilim gerçeklerinin ne tıpkısı, ne de aykırısıdır, belki onların aykırısıdır. Kur’ân felsefesinin amacı, işte din gerçekleri dediğimiz bu gerçeklere ulaşmaktır.”* Böylece Kur’ân’ın kendisine özgü gerçekleri olduğu hep göz önünde tutulacaktır.²²⁶ Bazı aydınların pozitif bilimler metoduyla Kur’ân’ın felsefesini yapmaya çalıştığını ama bunun son derece yanlış olduğunu vurgulayan Baltacıoğlu, Kur’ân felsefesindeki asıl amacın Kur’ân’da işaret edilen mutlak hakikatlere ulaşmak, bunları idrak etmek olduğunu söyler. Bunun da ayetleri birer birer yorumlayarak, somut aklın dışındaki akla uygun olduğunu göstermekle olamayacağını ifade eder.

Pozitif bilimlerde kullandığımız Kartezyen mantığını Kur’ân’a uygulamak istediğimizde, Tanrı buyruğunun gözümüze anlaşılmaz, akıl ermez bir karşıtlar, karışıklıklar yığını olarak görüneceğini anlatır. Kur’ân’ı parça kabul etmez bir bütün şeklinde gören Baltacıoğlu, bundan dolayı Kur’ân gibi insanlığa, gönül kulağına söyleyen bir Tanrı buyruğunu kavrayacak olan akıl, soyut akıl değil, sağduyu, içgüdü, gönül, sezgi soyundan, canlı bir akıl olmalıdır demiştir.

Baltacıoğlu, bu çerçevede mantığın akıl ve duygu mantığı olmak üzere iki olduğunu ileri sürer. Akıl mantığının Kur’ân’ı anlamada yetersiz kalacağını, bunun yanında duygu mantığının da Kur’ân’ı doğru şekilde anlamak için akıl mantığının yanında bulunması gerektiğini ifade eder. Bundan da Kur’ân’ın ölmez gerçeklerinin,

²²⁴ İ. H. Baltacıoğlu, “Kur’ân Felsefesi”, *Yeni Adam Dergisi*, S.694, 1951, 2.

²²⁵ İ. H. Baltacıoğlu, “Kur’ân Felsefesi Üzerine İnceleme”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.1, Ankara 1953, 2.

²²⁶ Baltacıoğlu, *Din ve Hayat*, 19

kuru akılla değil, canlı akıl yani ‘artistik akıl, filozofik akıl’ adını verebileceğimiz akılla ancak anlaşılabilceği sonucuna varmıştır.²²⁷

Baltacıoğlu, ‘Kur’ân nedir?’ sorusuna Kur’ân’ın değişik özelliklerine değinerek su cevapları verir: “*Kur’ân düşünener için bir düşünce anıtı, içi olanlar için bir coşkunluk ırmağı, yapıcılar için bir erk (kudret) kaynağıdır. Böyle olması da tabiidir. Çünkü Kur’ân medeniyet kesimleri birbirine eşit olamayan, düşünüş, anlayış bakımından ayrı olan türlü ırklara, türlü kültür ve geleneklere bağlı milyonlarca insanın kutsal kitabıdır, yüzlerce yıldan beri de varlığından, gönülleri birleştirci gücünden hiçbir şey kaybetmeyerek, bugüne dek ayakta duran ulu bir din kitabıdır. Dinsiz, dinsizliğini kendine yolak edinmiş insanlar bile Kur’ân’da sosyal yönden birtakım gerçeklerin var olduğunu kabul edeceklerdir. Bu insanlar bile bu ulu din kitabının ona inananların hayatında yüksek bir görevi olduğunu düşünmek isteyeceklerdir.*”²²⁸

Baltacıoğlu, zaman zaman ictihadın önemine vurgu yapmış, ictihadın Kur’ân ve hayat birlikteliği içerisinde anlaşılması gerektiğini vurgulamıştır. Müçtehidin bir elini Kur’ân’a, diğer elini hayata koyarak hükmünü vermesinin hakikate uygun olacağını belirtmiştir.

²²⁷ İ.H. Baltacıoğlu, “Kur’ân Çevirmeleri Neden Yanlışlarla Doludur”, *Yeni Adam Dergisi*, S.758, 1957, 1.

²²⁸ İ. H. Baltacıoğlu, “Kur’ân Felsefesi Üzerine İnceleme”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.1, Ankara, 1953,

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İSMAYIL HAKKI BALTACIOĞLU'NUN MİLLET ANLAYIŞI

4.1. BALTACIOĞLU'NDA MİLLİYET FİKRİ

Baltacıoğlu'na göre insan, içerisinde yaşadığı milletin fikirlerinden, inançlarından, telkin ve tesirlerinden mutlaka etkilenir. İnsanın kişiliği, içerisinde yaşadığı milletin değerleri ile yoğrularak gelişir. Eğer fertler şahsiyetlerini var eden bu değerlerden, milletlerinin inanç ve telkinlerinden şüpheye düşerlerse, ayrıca bu şüphe toplumda yaygınlık kazanırsa, o milletin kendi milletlerine ve değerlerine yabancılaşmaya başlarlar. Baltacıoğlu milletimizin bu tehlikeyi yaşadığına işaret ederek fertlerin söz konusu değerleri yeni baştan sindirmesi gerektiği tezini savunur.²²⁹

Baltacıoğlu'na göre bir milletin işlerine karışmak yetkisini kendilerinde bulanların ilk çözeceği, çözmek zorunda olduğu problem şudur: Millet nedir, ne değildir.? Bu soruya doğru, yanlış bir cevap vermek olabilir. Fakat millet için yaptığımız işler de bu doğruya, eğriye göre doğru veya eğri olmaktan kurtulamaz. Millet problemi içinde üç nokta, fakat iki karanlık bağ vardır. Noktalar; geçmiş, bugün ve gelecektir. İki karanlık bağ ise geçmişi bugüne bağlayan bağ, ve bugünü geleceğe bağlayan bağdır.²³⁰

Millet fikri tarih fikri, oluş fikri, evrim fikridir. Değişmeyen millet yaşayamaz. Millet hayatında durmak, ölmekle birdir. Her kim ki milleti için dursun, değişmesin der; o yaşamasın ölsün demiş olur. Milliyetçiliğin bu bakımdan, evrimcilik olduğunda hiç şüphe yoktur. Millet Fikri de temel soy, karakter, geçmiş, fikridir. Geçmişsiz, tarihsiz, belleksiz millet olmaz. Bir millet ne kadar değişirse değişsin yine de onu geçmişine bağlayan şeyler vardır. Geçmişinden kopmuş bir millet ister istemez soysuzlaşır. Şimdi bir çıkmaza girmiş gibi oluyoruz. Yani diyoruz ki; millet geçmiştir. Yine diyoruz ki, millet gelecektir. Öyleyse nasıl oluyor da millet birbirinden farklı iki şey olabiliyor. İki şey var: birincisi geçmişçilik tezi, ikincisi geleceksizlik antitezi. Ancak bunun bir de

²²⁹ Baltacıoğlu, *Türke Doğru*, 23.

²³⁰ Baltacıoğlu, *Türke Doğru*, 383.

sentezi olabilir. Bence bu sentez şudur; geçmişten kopmayarak, geleceğe sarmak. fakat Arkasını tarihe dayayarak ileriye atılmak.²³¹

Baltacıoğlu geçmişten ilham alarak geleceği şekillendirme anlayışına sıcak bakarak şöyle der: "Türk milletine bakıyorum; dini, dili, ahlakı, hukuku, sanatı, yemekleri değişiyor. Fakat bunlarda hiç değişmeyen veya pek az değişen birtakım şeyler var; dilinin mantığı, melodileri, hayat felsefesi gibi. İşte bunlara değişmeyen şeyler anlamında gelenekler diyoruz."²³² Gelenekler değişmeyen, değişmediği için bugünü düne bağlayan ve yine bugünü geleceğe bağlayacak olan bağlardır. Eğer bunları koparacak olursak millet dediğimiz oluş durur ve millet dediğimiz can tükenir.²³³

Baltacıoğlu milleti bir gelenek birliği olarak düşünür. Gelenekleri çok iyi tanımak, yıkmamak, bozmamak gerektiğini söyleyerek geleneklere adeta bir kutsiyet atfeder. Baltacıoğlu, "çok iyi anlamamız gerekir ki geleneksiz tek millet yoktur. Bir millet politik sebeplerle gelenek düşmanı kesilebilir, Fakat o millet ve devlet pratikte kendi egemenliği altında olan milletlerin geleneklerini yıkıyor da onların yerine kendi dil, vicdan, ve geleneklerini koyuyorsa, o millet bir emperyalistten başka bir şey değildir. Baltacıoğlu'na göre biz, her şeyden evvel bir millet, yani törel ve orijinal bir kültür soyu olduğumuza inanmalıyız. Neden özel bir soy oluyoruz? Çünkü geleneklerimiz vardır ve bu gelenekler başka hiçbir milletinki değildir."²³⁴

Millet (Nation), Milliyet (Nationalite) kelimeleri de yalnız söz değil, hem de terimdir. Sosyoloji terimleridir. Bu iki kelime sosyoloji ilminin iyi aydınlatmak zorunda olduğu hem karanlık hem de pek önemli terimlerdir. Milliyet gerçeğinin en karmaşık gerçeklerden biri olduğuna şüphe yoktur. Böyle olduğu için onun şimdiye kadar objektif, bilimli, denilebilecek bir tarifi yapılamamıştır. Ernest Renan milletin bir psikolojik birlik olduğunu söyler. Bunun böyle olduğunu biliyoruz. Ancak, şimdiye kadar bilinmeyen şey, psikolojik bir birlik olan milletin nasıl bir psikolojik birlik olduğudur. Yani milleti meydana getiren bu psikolojik amiller nelerdir.²³⁵

Emile Durkheim okulundan olan Ziya Gökalp milliyet gerçeğini var eden amillerin din ile dil birliği olduğunu ileri sürmüştür. Daha sonraki yazılarında ise bu

²³¹ Baltacıoğlu, *Türke Doğru*, 384.

²³² Baltacıoğlu, *Türke Doğru*, 383.

²³³ Baltacıoğlu, *Türke Doğru*, 38.

²³⁴ Baltacıoğlu, *Türke Doğru*, 385.

²³⁵ Baltacıoğlu, *Türk Plastik Sanatları*, 15.

amillerin kültür birliği olduğunu ifade etmiştir. Gökalp'in "Kültür Birliği" sözüyle ne düşündüğünü anlayabilmek için kültür kelimesine verdiği anlamı göz önünde bulundurmak gerekir. Gökalp'a göre kültür bir toplumun vicdanında yaşayan değer hükümlerinin tümüdür, din, dil, ahlak, sanat gibi değer hükümleridir. Medeniyet de toplumun aklında yaşayan gerçek hükümlerinin, teknik kurallarının tümüdür. Gökalp'a göre dini, dili bir olan toplumlar bir millettir. Bu değerleri ayrı toplumlar da ayrı millettir. Baltacıoğluna göre ise, yakın tarihe kadar aralarında din, devlet birliği bulunmasına karşın aralarında milliyet ayrılığı olan iki millet vardır. İngiliz milleti ile İrlanda milleti. Ayrıca bugün İngiliz milletinden ayrı olarak bir Amerikan milleti vardır.²³⁶ Bu millet temeli olan İngiliz milletinden ne ırkça ne de kültürce ayrı bir millet değildir. Bir ırktan bir kültürden gelen Ruslarla Lehliler de buna örnek olarak gösterilebilir. Şimdi artık milliyeti, milleti gelenek dediğimiz kalıcı, ayırıcı gerçeğe objektif olarak tanımlayabiliriz. "Millet aralarında gelenek birliği olan fertlerin meydana getirdiği içli bir varlıktır." Milliyeti bir gelenek birliği olarak anladıktan sonra zıt görülen olayları açıklamak elimizde olacaktır.²³⁷

Kendi kültürünü, geleneklerini eksiğiyle ve noksaniyle da olsa savunan, onların gelecek nesillere mutlaka aktarılması gerektiğini, bunun en azından Müslüman Türk çocuklarına şahsiyet kazandırması açısından gerekli olduğunu belirten Baltacıoğlu, yılbaşı münasebetiyle yazmış olduğu bir yazıda şunları söyler: *"Ben Türk'üm; Türk kaldıkça evliyalarım kızmak şeytanlarımı beğenmek benim hakkımdır. Ben Türk'üm, Türk kaldıkça en miskin bir Türk evliyasını en acar bir Hıristiyan azizine deyişmem; çünkü benimdir. Ben Türk'üm; Türk kaldıkça şeytanlarımın en büyük lanetleri azizlerin en büyük şefkatlerinden yeğdir, çünkü bendendir. Ben Türk'üm; benim kafamda Noel Baba şarapçı suratlı bir papazdan başka bir şey değildir, bana yabancıdır. Ben Türk'üm; Noel Baba'nın bebekleri benim meleklerim, cinlerim değildir. Ben Türk'üm; Noel Baba'nın örfleri benim örflerim değildir. Türk! Çocuğuna Noel Baba denilen korkunç yanlışı öğreteceğine, evliyalar denen iyi yalanı öğret."*²³⁸ İfadeleriyle milleti var eden değişmez değerler

²³⁶ Baltacıoğlu, *Türk Plastik Sanatları*, 15.

²³⁶ Baltacıoğlu, *Türk Plastik Sanatları*, 16.

²³⁷ Baltacıoğlu, *Türk Plastik Sanatları*, 17.

²³⁸ İ.Hakkı, Baltacıoğlu, "Noel", *Yeni Adam*, 1978, S.921, 37.

olarak gördüğü geleneklere bağlılığın önemini belirtir. Ve gelecek nesillere geleneklere bağlılığı önemle tavsiye eder.

4.2. MİLLİ KİŞİLİĞİN OLUŞMASI

Baltacıoğlu'na göre eğitime düşen en önemli görev, milletlerin doğuşuyla beraber oluşan milli kültürü yetiştirmekte olan nesillere aktararak, kültürün devamını sağlamak, diğer yandan çağın oluşturduğu teknik bilgiyi edinip onu kullanabilecek kuşaklar yetiştirmektir.²³⁹ Milli kişilğin oluşması için dini kimlik ve kişilğin oluşması şarttır. Çünkü dinsel kişilik diğer tüm kişiliklerin özüdür. Bu yüzden “din eğitiminin amacı (kişiye) din kültürünün verilmesi, onda dini kişiliğin yaratılmasıdır.”²⁴⁰ Gene Baltacıoğlu'na göre ülkemizde sürdürülen eğitim politikaları sonucu maalesef kişilikler zarar görmekte ve bütünselliğini yitirmektedir. Bunun en önemli nedeni, dinsel kişilik ile milli kişilik arasında bir farklılık görülmesidir. Baltacıoğlu bu ayrıklığı kabul etmez. Ona göre: kişilik bir bütündür ve asla parçalanma kabul etmez.

Baltacıoğlu'na göre “*millî kişilik dinî kişilikten bağımsız değildir. Millî kişilik din, dil ve sanat kişiliğinden oluşmaktadır.*” Dinin toplum yaşamındaki pozitif fonksiyonları dinsel kişiliğin geliştirilmesinde muhakkak ele alınmalıdır. Aynı şekilde Baltacıoğlu, sosyoloji ve psikoloji ile uğraşanların şahsiyet oluşturma alanında yeterince verimli olmadıklarını düşünür. Bunun sonucu olarakta yetiştirmekte olan nesil objektiflik fikrinden uzak kalmıştır.²⁴¹ Göçerinin de belirttiği gibi “Ona göre eğitimin hareket noktası insanın psikolojisi olmayıp sosyal kişiliği olmalıdır. Eğitim problemleri biyo-sosyoloji ile değil, sosyo-psikoloji ile açıklanmalı ve eğitim sosyal gerçeklik fikrinden hareket etmelidir.”²⁴²

Fakat Baltacıoğlu'nun bütün sosyal sorunları sadece sosyoloji ile açıklamaya çalışması, diğer disiplinlerden yeterince faydalanmaması, insanın psikolojik varlığını eksik görmekle sonuçlanabilir. Sonuçta sosyolojiyi temele alarak “cemiyetin istediği adam” yetiştirmeyi düşüncesinin odağı yapmaktadır. Ona göre milletler ihtiyaç duydukları insan tipini yetiştirirler. Bu açıdan milletlerin beklentileri ve ihtiyaçları

²³⁹ Baltacıoğlu, *Pedagojide İhtilal*, 83.

²⁴⁰ Baltacıoğlu, *Ziya Gökalp*, 194

²⁴¹ Baltacıoğlu, *İçtimai Mektep*, s. 6.

²⁴² Göçeri, 23.

farklıdır. Baltacıoğlu'nda ilerleme ve kalkınmanın esası eğitimidir. Eğitimde ise dil, din, ve sanat muhakkak işe koşulmalı, ve kültürel ilerlemede belirleyici güç olarak kullanılmalıdır. Böylece hissedilen ve yaşanan din, sanat ve dil eğitimi toplumsal kalkınmayı sağlayacaktır..

Baltacıoğlu, kişiliğin temel biçimlerinden biri olarak gördüğü milli kişiliğin, toplum için, toplum tarafından yetiştirilmesini istedikten sonra, bu kişiliğe sahip fertlerin cemiyet için neler ortaya koyabileceğini de saptar. Ona göre yapılması gereken en temel iş, dinsel kişilik oluşturarak, kalkınma ve ilerleme sağlamış toplumların başarılarını analiz ederek, bunun bir benzerinin ülkemizde de yapılması için yoğun çaba harcamaktır.²⁴³

4.3. MİLLİ KİMLİK AİLE VE DİN İLİŞKİSİ

Durkheim ve Ziya Gökalp'in sosyolojik düşüncelerini ana hatlarıyla benimsemiş olan Baltacıoğlu için aile kurumu, ve kurum içindeki aile fertleri arasındaki ilişkiler son derece önemlidir.²⁴⁴ Emile Durkheim tarafından 1897 yılında yayınlanan İntihar – Toplum bilimsel İnceleme- (Le Suicide-Etude Sociologique) adlı eserinde Durkheim, aile, bireyleri arasında karşılıklı sevgi, saygı, dayanışma bağları ile bir arada duran bir somut yapı değildir, aynı zamanda soyt ve kişileri aşan, bir anlamda toplumun temelini oluşturan bir yapıdır diyerek, ailenin fert ve toplum arasında ifa ettiği bağı vurgular.²⁴⁵ Bu anlamda aile, ikili bir görev ifa eder. bir yandan ferde bakan yönüyle bir psikolojik tatmin sağlar, diğer yönüyle toplumun oluşturduğu değer ve normları bireye aktararak topluma hizmet etmiş olur. Aynı zamanda çocuk kişiliğinin oluşmasında aile son derece önemlidir.²⁴⁶

Baltacıoğlu, aileyi sadece sosyalleşme aracı olarak görmeyen ötesinde, aileyi; “kendi müeyyidelerini mensuplarına zorla kabul ettiren, üyelerinde uymak zorunda olduğu” oldukça aktif ve kurallarını zorla dayatan bir araçtır diyerek izah eder.²⁴⁷ Bununla birlikte, aile hiç değişmeyen bir yapı da değildir sosyal yapı değişimiyle birlikte

²⁴³ Baltacıoğlu, *Ziya Gökalp*, 67-68.

²⁴⁴ Baltacıoğlu, *Sosyoloji*, 13.

²⁴⁵ E. Durkheim, *İntihar*, (Çev: Özer Ozankaya), Türk Tarih Kurumu, Ankara 1986, 308.

²⁴⁶ Y. Hikmet Celkan, *Sosyo Kültürel Değişim Süreci İçinde Türk Ailesi, Türk Ailesinin Yeni Dönemlerde Ele Alınışı –Gökalp ve Baltacıoğlu Örneği-*, Aile Araştırma Kurumu, 1992, 244-254.

²⁴⁷ Baltacıoğlu, *Sosyoloji*, 14.

aile de değişir. Fakat tüm değişimlere rağmen yukarıda sayılan temel görevlerini yapmaya devam eder. Durkheim de “ailenin yapısında ona artık eski etkisini yapma olanağı bırakmayan değişimler olduğunu” belirtmektedir.²⁴⁸

Aynı şekilde Baltacıoğlu, aile ile dini yaşam arasında kuvvetli bir bağ olduğunu düşünür. Çünkü dinsel inanış ve yaşayışın aile içerisinde şekillendiğini belirtir.²⁴⁹ Aile fertlerinin çocuklara sadece dini bilgileri ezberletmelerinin, anlamadan uzak tekrarların kişilik gelişimine katkısı olamayacağını, dinsel metinlerin ezberlenmesinden daha önemli olarak çocuklara islami bir kişilik kazanabilmeleri için; fakirlere yardım etme, komşularla iyi geçinme, dürüst olma, gibi insanın sosyal yaşamına yönelik ilkeleri kazandırmalarının, onları iyi insan kılacak ve yaşam boyu sürecek prensipleri kavratmanın önemine vurgu yapar.²⁵⁰ Ona göre çocuğun ilk ve temel eğitimi alacağı yer ailedir. Ailede verilecek eğitim okulda verilecek eğitimden daha kalıcı ve etkilidir. Baltacıoğlu, aile kurumu ile ilgili değerlendirmelerinde bu kurumun da diğer kurumlar gibi ciddi bir sarsıntı geçirdiğini, sanayileşmeyle birlikte geniş aile tipinden çekirdek aile tipine geçildiğini, bunun da kültür aktarımında Türk aile yapısını olumsuz etkilediğini düşünmektedir. Tüm düşüncelerinde kalkınmayı esas alan Baltacıoğlu, aile yapısında meydana gelecek gevşeme ve sarsıntıdan, toplumun kültürel bilincinin olumsuz etkileneceğini düşünür.

Baltacıoğlu, Osmanlı eğitim sistemine eleştirel yaklaşarak, bu eğitim sisteminin öğrencilere gereksiz alışkanlıklar yüklediğini belirtir. Bu eğitim sistemiyle yetişen öğrencilerin vücut dilini kullanmaktan, hitabete, eleştirel düşünmekten, sanat eğitimine kadar birçok alanda eksik yetiştiğini belirtir.²⁵¹ Baltacıoğlu, dini, içtimai gerçekliğin temeli olarak görür, ve diğer tüm sosyal kurumları şekillendirdiğini belirtir. Türkdoğan bu durumu şöyle ifade eder “Hatta ona göre batıda kalkınma demokrasi ile endüstri ile hatta okullarda başlamamış, başta din olmak üzere dille, sanatla başlamıştır.”²⁵² Dinin normal ve anormal şekilleri ayırımına atıf yapan Baltacıoğlu, bu anormalliğin dinin kendisinden kaynaklanmadığını, teoriden yaşam pratiğine aktarılırken oluşan çelişkiden

²⁴⁸ Durkheim, 369.

²⁴⁹ Baltacıoğlu, *Kültürce Kalkınmanın Sosyal Şartları*, 17.

²⁵⁰ Celkan, *Sosyo Kültürel Değişim Süreci İçinde Türk Ailesi, Türk Ailesinin Yeni Dönemlerde Ele Alınışı –Gökalep ve Baltacıoğlu Örneği-*, 244-254.

²⁵¹ N. Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.

²⁵² Türkdoğan, *İslam Ekonomik Sistemi ve Weberci Görüşler*, 27.

meydana geldiğini belirtir. Bunun en belirgin vasfını da taassupçuluk olarak görür.²⁵³ Toplumsal kalkınma bağlamında ulusçuluğu dini bir terminoloji olan *İman* kavramı ile ancak bu kavramı teolojik düzlemde kullanmadan - özdeşleştirerek şöyle ifade eder: “Bir ülkede maarif, sanat, ticaret oluşturmak isterseniz, her şeyden önce ona bir ruh, bir iman veriniz”. Bu düşüncelerini de şu cümleyle özetler; “*Medeniyet, kanaat ve tevekkülün değil, iman ve ihtirasın ürünüdür.*”²⁵⁴ Baltacıoğlu'na göre iman sadece tanrıya inanmak şeklinde sınırlanamaz. o, iman; inanç, azim, sebat, karalılık anlamında ele alır.²⁵⁵

Durkheim gibi dini içtimai bir müessese olarak gördüğü dine özel bir önem verir. Ancak dinin siyasal alanda, politik amaçlar için kullanılmasına karşı çıkar. Bu anlamda bu tipler için “dinci” tabirini kullanan Gökalp'le benzer düşündüğü söylenebilir.²⁵⁶ Dinin toplumsal fonksiyonunun farkında olan Baltacıoğlu, seküler bir bakışla dinin fertle Allah arasında bir bağ olduğu düşüncesiyle hareket etme eğilimindedir. Baltacıoğlu, yaşadığı devirdeki din anlayışlarını “softa”, ve “Aydın” din anlayışı olarak ele alır. Özünden ayrılmış, aslını yitirmiş dini inanış ve yaşayışı softa adını verdiği din adamlarına bağlar. Ayrıca ulus olma fikrine bağlı olarak, toplumsal ilerleme ve kalkınma ile dini kültür arasında kuvvetli bir bağ olduğunu düşünür. “Hatta toplumların en kuvvetli oldukları devirlerin, en dinli oldukları dönemler olduğunu görmekteyiz. O halde ‘din eğitimi’ ihmal edilmemelidir. Bu şüphe bile götürmez bir durumdur.”

Üzerinde düşünmemiz gereken husus, din eğitiminin nasıl verileceğidir. Dini aslından uzaklaştıran, kendine dünyevi çıkarlar elde etmek için kullanan softaya göre mi?, yoksa dini aslından, temel kaynaklarından öğretmeyi amaçlayan, gündelik politik kaygılarla , dini inancı ayıran aydınlara göre mi?. Baltacıoğlu, tabi ki, aydın dediği kesime göre bir din eğitimi verilmesi gerektiğini savunur. Birinci kesimi, islam ile bilim arasında bir karşıtlık varmış gibi izlenim yaratmakla ve halkın dini duygularını suistimalle suçlar. Baltacıoğlu'nun yaşadığı dönem siyasal ve toplumsal birçok değişim ve dönüşümün yaşandığı bir arayış dönemidir. Bu dönemde o da, diğer birçok düşünür gibi gelenek, din, ahlak, değişim ve ilerleme konuları merkezli bir tartışma ağı içindedir.

²⁵³ Kaçmazoğlu, “Bir Halk Adamı Olarak Aydının Portresi: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu”, 199-217.

²⁵⁴ F.Öztürk, “İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun Eğitim Felsefesinde İman ve Ahlak Kavramı”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 41(1), 2008, 223-239.

²⁵⁵ Y. Hikmet, Celkan, *Türk Milli Eğitimden Felsefi Bir Kesit, Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(2), 2003, 1-9.

²⁵⁶ Z. Gökalp, *Makaleler VII*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982.

Baltacıoğlu'nun büyük bir özenle üzerinde çalıştığı konu, geri kalmışlık ve ilerleme sorunudur. O, Türk toplumunun neden kalkınmadığını izah etmeye çıışmakla kalmaz, aynı zamanda kalkınma yolları da önerir. Kalkınmamış olmanın en büyük nedenini de “iman eksikliği” diye tanımlar. Bundan kastı; ilerlemenin, kalkınmanın gerçekleşeceğine duyulan inanç eksikliğidir.²⁵⁷

Baltacıoğlu, dini kimlik ile milli kimlik arasında bir bağ kurmak sureti ile dini, milli varlığın özünü oluşturan bir unsur olarak görmektedir. Ziya Gökalp'in medeniyet-hars düşüncelerine yakın bir bakış ile “kültürün milli bir unsur olduğunu, medeniyetin ise millet üstü bir olgu olduğunu” ifade ederek “gelenek kavramını önceleyen, kendine ait bir kültür tasarımı oluşturmaktadır.²⁵⁸ Durkheimci bakışı esas alan Baltacıoğlu, Geleneği kültürün temeli olarak düşünür. Aynı şekilde geleneği kültürün değişmeyen yönü olarak ele alır. Sorunların çözümünde esas anahtarı ise geçmişle bağı kopardan geleceğe yürümek şeklinde ele alır.²⁵⁹ Onun “anane” kavramı ile ifade ettiği gelenek, dilin de dinin de temel iskeletini oluşturmaktadır. Bu durumu Hilmi Ziya Ülken, Baltacıoğlu'nun Durkheim ve Bergson düşüncesini harmanladığı şeklinde yorumlar.²⁶⁰

Uzun yıllar hem sahipliğini, hem de başyazarlığını yaptığı 'Yeni Adam' da gelenekçilik ve muhafazakarlık arasına bir ayırım yapar “bir milletin millet olabilmesi için bir ‘anane’ ye sahip olması gerektiği” şeklindeki yaklaşımı kültüre dayalı bir modernleşme olarak okunabilir.

Milli kişilik ile din arasındaki ilişkiye dair görüşlerini şu şekilde ifade eder: “milli kişilik din kişiliği ile başlar, onunla olgunlaşır, onunla en ideal ve en mutlak varlığına ulaşır”. Ona göre milliyet ve din ayrılmaz bir bütündür. Ayrıca din, milliyet fikrini daima besler.²⁶¹ Onun bu görüşleri ‘dini toplum hayatından tamamen çıkartarak bir milliyet oluşturmaya çalışanların aşırı görüşlerine verilmiş bir cevap olarak da anlamak mümkündür’.²⁶² Baltacıoğlu, milliyetçilik ile dini birbirinden ayırmadan ele almaya çalışarak “dinsiz milliyetçilik olmaz” görüşünü savunmakta ve din ile milliyet arasında

²⁵⁷ İ. H. Baltacıoğlu, *Talim ve Terbiyede İnkılap*, (Hz. Canım, R., Kincal, R.Y.), MEB. Yay., İstanbul 1995.

²⁵⁸ İ. H. Baltacıoğlu, *Halkın Evi*, Ulus Basımevi, Ankara 1950.

²⁵⁹ İ. H. Baltacıoğlu, *Türk'e Doğru*, Yeni Adam Yay., İstanbul 1943, 32.33.

²⁶⁰ Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, 751.

²⁶¹ Baltacıoğlu, *Sosyoloji*, 28.

²⁶² Göçeri, 45-65.

bir bağ olmadığını söyleyen aydınların olduğunu ifade ederek onların yanıldıklarını dile getirmektedir.

Baltacıoğlu'nun genellikle kendine özgü düşüncelerle şekillendirdiği, Türklük ve Türkleşmek fikrini temel yaptığı, eleştirel muhafazakarlık olarak adlandırabileceğimiz bir düşünce yapısını benimsediğini söyleyebiliriz. Esasında Osmanlının son dönemlerinde gelişen birçok fikir akımı gibi Türkçülük te aynı kalmamış, zamanla birtakım değişiklikler yaşamıştır.²⁶³ Kaçmazoğlu'nun belirttiği üzere aslında Baltacıoğlu, “devrimci” ve “muhafazakâr” düşünceleri birbirine bağlayan, aynı eksen ve açılım içerisindeki, iki cephenin birleştiği bir noktadadır.²⁶⁴

4.4. MİLLİ BENLİK VE AHLAK İLİŞKİSİ

Eğitim işlerinde güç olan şey, pratik değil teoridir. Çünkü eğitim teorisi kurmak bir uçak planı yapmaya hiç benzemez. İşte ahlak eğitiminin teorisini ve bundan tabiatıyla çıkacak üniversal prensipleri bir kere ortaya koyabilirsek tatbikat işi kolaylıkla ve hemen kendiliğinden meydana çıkacaktır. Bir eğitim teorisi yapmak her şeyden önce bu eğitimin tabiatının ne olduğunu bilmemizi gerektirir. Ahlak nedir? “Ahlak bir topluluk hayatından doğan ve toplulukta yaşayan bireylerin ve grupların karşılıklı hayatını düzenlemeye yarayan yaygın ve kamusal yaptırımları olan kurallar bütünüdür.”²⁶⁵

Baltacıoğlu Ahlak tanımının taşıdığı bazı önemli prensipleri şöyle açıklar;

1. Ahlak, fiil, amel, iş yapmak, yerine getirmek başarmak soyundan aktif bir olgudur.
2. Ahlak sahibi adam demek, bu yapıcılık şahsiyetini taşıyan demektir.
3. Ahlak aile, okul, meslek ve devlet gibi topluluk çevreleri içinde vardır. Ahlak bir birey işi değil, bir topluluk işidir.
4. Ahlak ülküsünü yaratan, insanın hayvanlık hayatı değil, kamusal hayatıdır. Ahlak bize topluluktan gelir.

²⁶³ M. Turhan, *Kültür Değişmeleri-Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik-*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayınları, İstanbul 1972, 292.

²⁶⁴ Kaçmazoğlu, “Bir Halk Adamı Olarak Aydının Portresi: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu”, 199-217.

²⁶⁵ Baltacıoğlu, *Türk'e Doğru*, 392.

5. Ahlak, kendini benimseyenler için sevimli, fakat ona kafa tutanlar için zorlu bir varlıktır.
6. Ahlakı düşünmek, duymak ve istemek henüz ahlaklı olmak değildir. Onu yaşamak gerekir.
7. Yaşanmayan, yapılmayan bizim için ikinci bir tabiat olmayan ahlak, ahlakın henüz kendisi değildir.
8. Her milletin ahlak örfleri , bir de ahlak gelenekleri vardır.
9. Ahlak örfleri evrim tipinden evrim tipine ve her tipte yaşama grubundan yaşama grubuna değişirler.
10. Ahlak gelenekleri tipten tipe gruptan gruba değişmeyen, evrim boyunca aynı kalan, en azından pek az değişen sürekli törelerdir. Milleti, medeniyet ayrımlarına karşı, kendisi ve tıpkısı bırakan karakterler işte bu geleneklerdir.
11. Ahlak örnekleri her cemiyetin kendisindedir. Bu örnekler cemiyetin yetiştirdiği ahlak büyükleri kahramanlardır.²⁶⁶

Baltacıoğlu ahlakın temel prensiplerini bu şekilde saydıktan sonra bunun gelecek nesillere aktarılıp bir milli benlik oluşturması için eğitim yoluyla yapılması gerekenleri şu şekilde açıklar.

1. Eğitim demek topluluk içindeki gerçek ödevleri yapmaya henüz elverişli olmayan insanları bu ödevleri yapabilir hale getirmek demektir. Eğitimin amacı gerçek ahlak şahsiyetlerini var etmektir.
2. "Ahlak şahsiyetleri" dediğimiz insanlar kitaplardaki tariflerde değil, gerçek ve milli topluluğun kendisinde vardır. Türk ahlak eğitiminin amacı gerçek Türk ahlak şahsiyetlerini yetiştirmektir.
3. Gerçek ahlak şahsiyetlerini yetiştirmek için her şeyden önce aile, okul, meslek ve devlet çevreleri bu ahlak şahsiyetlerini yetiştirmeye uygun gerçek ahlak çevreleri haline getirilmelidir.
4. Bu sırada okulu gerçek ahlak çevresi haline getirmek demek onu tekçilik, bencillik, yalnızlık ve kötümserlik ocağı olmaktan kurtarmak demektir.

---

²⁶⁶ Baltacıoğlu, *Türk'e Doğru*, 393.

5. Okul bilimsel, teknik, törel, artistik gruplara ayrılmalı iş gruplarından yoğrulmuş olan Türk milleti gibi sosyal bir görev de kazanmalıdır.
6. Okuldaki iş ve ödev grupları bir tablo veya sahne gibi temaşa konusu olmaktan çıkmalı, her çocuğun katılabileceği bir işleklik alanı olmalıdır. En ufağından en büyüğüne kadar okul çocukları için ödevini başarmak ulusal bir amaç olmalıdır.
7. Okul çocuklarının ahlak şahsiyetleri onların parlak ve iddialı sözlerine göre değil, ulusal ödevlerini yapma güç ve kesimlerine göre ölçülmelidir.
8. Türk ahlak eğitiminin amacı Türk ahlak geleneklerini ve törelerini yeni yetişen nesillere aktarmak ve onların ahlakça da Türkleşmelerini sağlamaktır.²⁶⁷

Baltacıoğlu milli benliğin dayandığı ve değişmez olarak kabul ettiği ahlak geleneklerini ise şöyle sıralar;

1. Kamuculuk
2. Şef sevgisi
3. Büyük saygısı
4. Eşitlik
5. Alçak gönüllülük
6. Tok gözlülük
7. Sadelik
8. Yiğitlik²⁶⁸

Baltacıoğlu'na göre bu ahlak gelenekleri Türk'ündür. Ve tarih, coğrafya, evrim ve medeniyet ayrımlarına karşı olarak bütün Türklerde ve Türk vicdanında bazen şuurlu, bazen de şuursuz, fakat canlı olarak yaşamaktadır.²⁶⁹

²⁶⁷ Baltacıoğlu, *Kültürce Kalkınmanın Sosyal Şartları*, 89.

²⁶⁸ Baltacıoğlu, *Türk'e Doğru*, 393.

²⁶⁹ Baltacıoğlu, *Türk'e Doğru*, 395.

SONUÇ

Din, gelenek ve kimlik kavramlarının Osmanlı İmparatorluğunun son döneminde ve imparatorluğa oranla daha özel şartlarla kurulan Türkiye Cumhuriyetinin ilk dönemlerinde daha iyiyi arama gerekliliği doğmuştur. Bunun sonucunda modernleşme, dolayısıyla reformasyon, batının hedeflenen muasır medeniyet hedefine daha yakın görülmesi nedeniyle batılılaşma Cumhuriyetin ilk yıllarında hedefe yön veren argümanlar olmuştur.

Bu tez çalışmasında, yaşadığı dönemin çok yönlü entellektüellerinden biri olan İsmayıl Hakkı Baltacıoğlunun genel düşünce yapısı içerisinde, özellikle din ve millet anlayışı ele alınıp incelenmeye çalışılmıştır. Fikri gelişmesinde özellikle Fransız düşünür, sosyolog Emile Durkheim, ve Türkiyeden Ziya Gökalp etkisi belirgin olan Baltacıoğlu; toplumun dinamiklerini çağın gereklilikleriyle yoğuran eklektik bir anlayış içinde olmuştur. Baltacıoğlu, reformasyonu dini anlayışa entegre ederek çağın etkisiyle değişen ve süreç esnasında oluşan toplumsal buhran ve bunalımlara çözüm arayan pragmatist bir yaklaşım da geliştirmiştir. Bu yaklaşım Baltacıoğlu'nun çağın modası milliyetçilik, dildeki inkılaplar ve dahi sanat akımlarının dahi dini temelden uzak olmayacağı düşüncesinde olmasına neden olmuştur.

Baltacıoğlu'nun yaşadığı toplum içerisinde dini temeller toplumsal yenilenmenin ve kalkınmanın en can alıcı unsuru olmalıdır. Çünkü modernizasyon dinin kendisini değil dini yaşayanları etkiler, dolayısıyla anormal bir din anlayışı yerine dinamikleri sağlam dini temel üzerine yaşayışta daha iyiye dönüşüm şarttır. Bu sayede din anlayışı sosyal işleyişi tetikleyici ve düzenleyici bir hal alacaktır. Bu düzenleme Baltacıoğlu'na göre dönemin çağdaş okullarında eğitim görecektir olan aydın din adamı eliyle gerçekleşecektir. Hedeflenen Türk toplumu reforme edilmiş aydınlar merkezli yeni bir geleneğinde önünü açacaktır. Baltacıoğlu'nun kendine özgü bu yaklaşımları kendi içinde kavramlarda doğuracaktır.

Baltacıoğlu, din ile toplumsal reformazasyonu eklektik bir anlayış içinde, yaşadığı zaman diliminin neredeyse bütün sorunlu alanlarında, çözümünü arayan bir sentezci olarak dikkat çekmektedir. Birbirinden farklı dinamikler üzerinde kurulmuş Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti dönemlerinde uzunca bir ömür sürmüş bir düşünür olarak, kendisi de değişmiş, dönüşmüş ve hatta eski düşüncelerini 'çocuksu

yaklaşımlarım' olarak değerlendirmiştir. Bu tutarsız düşüncelerini Türkiye'de ve dünyadaki siyasi düşüncelerin ve topluma entegre olmuş biri olarak içinde bulunduğu toplumun şekillendirdiği ifade edilebilir. Bu anlamda Baltacıoğlu her türlü ideolojiye tamamen kapılarını kapatmayıp herhangi bir kalıba girmeyi reddetmiştir. Entelektüel yapısı içinde bu düşünürü değerlendirenler bütün olarak incelemeliyiz.

Ülkemizde eğitim öğretim faaliyetlerinin çağın pedagojik anlayışıyla uyum içerisinde yürütülmesi noktasında Baltacıoğlu'nun gayretleri yadsınamaz. Eğitim sahasındaki ilmi çalışmalara temel teşkil ederek, kendisinden sonra bu alanda çalışacak kuşaklara olağanüstü bir ilmi zemin hazırlamıştır. Baltacıoğlu'na göre eğitimde de İktisatta olduğu gibi üretim esastır. Bu üretim hem maddi hem de manevi sahafa olmalıdır. Bunlardan yalnızca birindeki üretim eksiktir dolayısıyla kalkınmayı sağlamaya yetmez.

O'na göre üretim gençlerin yaratıcılığa varması, bireyleşmesi, özgün çabalarla fikirler üretmesidir. Bunula birlikte eğitim de işlevsel olmalı, bireye çok şey öğretmekten ziyade onu yaşamda mutlu kılacak, işe yarar, mutluluk sağlayan, ait olduğu millete de faydalar getiren. hakiki bilgi ihtiyacına cevap veren bir yapıda olmalıdır.

Baltacıoğlu uzun yaşamı boyunca bir çok devre şahitlik etmiştir. Abdulhamit, Meşrutiyet, ve Atatürk dönemlerini müşahade etmiştir. Ayrıca Atatürk sonrası tek partili dönem, sonrasındaki çok partili siyasal yaşam dönemlerinde yazar,düşünür, milletvekili olarak aktif görevler üstlenmiştir. Baltacıoğlu bir çok sahada üretken çalışmalar yapmış, eserler ortaya koymuştur. Bu açıdan bakıldığında Baltacıoğlu gibi farklı dönemlere şahitlik etmiş bir düşünürün eserleri yazın ve kültür hayatımız açısından son derece önemlidir.

Baltacıoğlu'nun Din ve Millet anlayışını incelediğimiz bu çalışmamızın onu eğitim dışındaki düşünce ve eserlerinin daha fazla çalışılmasına bir vesile olmasını umarız. Kanaatimizce onun bitmez tükenmez bir enerjiyle irfan hayatımıza kazandırdığı düşünce ve eserleri daha fazla inceleme ve araştırmayı haketmektedir.

KAYNAKÇA

- Akgün, M. Zerrin, “Çeşitli Yönleri ile Baltacıoğlu”, *Yeni Adam*, S.921, 1978.
- Aksan, Doğan, *Her Yönüyle Dil*, Ankara 1998.
- Arslan, H. *Epistemik Cemaat-Bir Bilim Sosyolojisi Denemesi-*, Paradigma Yayınevi, İstanbul 1992.
- Arısoy, Süleyman, “Çağdaş Türk Düşünce, Sanat Kuramcısı ve Devrimcisi Baltacıoğlu”, *Yeni Adam*, S.921, 1978.
- Askın, Vehbi Cem, “Türkçe Kur’ân”, *Yeni Adam*, S.761, 1958.
- Atalay, Besim, “Kur’ân Tercümesi ve Baltacıoğlu’nun Fatih Tercümesi”, *Çakmak Dergisi*, İstanbul 1957.
- Aytaç, Kemal, *Baltacıoğlu'nun Eğitim Sisteminin Ana Gelişimi*, İstanbul, 1989
- Aytaç, Kemal, “İ.Hakkı Baltacıoğlu’nun Hayatı ve Faaliyetleri”, *D.T.C.F. Dergisi, Araştırma*, C.XI, S.2, Ankara 1979.
- Baltacıoğlu, Ali, “Ölümsüz Baltacıoğlu”, *Yeni Adam*, 921, 1978.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, “Allah Nedir?”, *Din Yolu*, C.1, S.1, Ankara 1956.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, “Bana Dinsiz, Mason, Komünist Diyenlere Cevap Veriyorum”, *Yeni Adam*, S.768, 1959.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, *Batıya Doğru*, Sebat Basımevi, 1945, İstanbul
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, “Bir Açıklama”, *Yeni Adam*, S.768, 1959.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, “Dil Davası Nedir?”, *Yeni Adam*, Ankara, S.768, 1958.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, “Dil Davası Nedir?”, *Yeni Adam*, S.763, 1958.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, “Dilde Türk’e Doğru”, *Yeni Adam*, S.393,1942.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, “Din Nasıl Bir Gerçekliktir?” *Türk Düşüncesi*, S.15, c.13, İstanbul 1955.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, “Din Pedagojisinin Ödevi”, *Din Yolu*, S.5, 1956.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, “Din Softaları, Bilim Softaları”, *Türk Düşüncesi*, 1953.

- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, “Dine Doğru”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.VI, S.I-IV, Ankara 1959.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, *Demokrasi ve Sanat*, Kanaat kütüphanesi, İstanbul 1934.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, “Dinsiz Ahlâk Olur mu?” *Din Yolu*, C.1, S.7, Ankara 1956.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, “Dinsiz Kalkınma Olabiliyor mu?”, *Din Yolu*, C.1, S.5, Ankara 1956.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, “Evet Öz Dilciliği Adamakıllı Benimsedim”, *Yeni Adam*, 1936.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, “Ey Türkiye’yi Kalkındırmak İsteyen İyi İnsanlar! Size Sesimi Nasıl İşittirebileceğim Ben?”, *Din Yolu*, C.1, S.4, Ankara 1956.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, “Gerçek Din Kültürü Böyle Verilmez”, *Emekli Öğretmenler Dergisi*, 1963.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, “Hz. Sârâ Hz. İbrahim’in Nesidir?”, *Tevhid-i Efkar*, 19 Haziran 1340.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, “Hz. İbrahim (a.s.) Bir Türk’tür”, *Tevhid-i Efkar*, 9–10 Haziran 1340.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, “Kalkınma Felsefesi”, *Yeni Adam*, 1978.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, “Kur’ân Çevirmeleri Neden Yanlışlarla Doludur”, *Yeni Adam*, S.758, 1957.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, “Kur’ân Felsefesi Üzerine İnceleme”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.1, Ankara 1953.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, “Kur’ân Felsefesi”, *Yeni Adam*, S.694, 1951.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, “Kur’ân Nasıl Bir gerçektir?”, *Türk Düşüncesi*, C.13, S.17, 1955.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, “Kur’ân Tercümelere”, *Yeni Adam*, S.693, 1951.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, “Kur’ân Tercümesi”, *Yeni Adam*, S.774, 1963.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, “Kur’ân’ı Türkçeye Niçin Çevirdim, Kur’ân’ı Türkçeye Nasıl Çevirdim”, *Yeni Adam*, S.767, 1959.

- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, “Kur’ân’ın Ana Dilimize Çevrilmesi, Kur’ân Nedir?”
Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.1, S.II-III, Ankara 1952.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, “Noel”, *Yeni Adam*, S.921, 1978.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, “Okuyucularımın Din Sorularına Cevap Veriyorum”, *Yeni Adam*, S.765, 1958.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, “Softalar Siz Çok ileri Gidiyorsunuz!”, *Yeni Adam*, S.765, 1958.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, “Türkiye’de Din Anlayışı”, *Din Yolu Dergisi*, C.1, S.1, Ankara 1956.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, “Ulu Gerçek Üzerine”, *Yeni Adam*, S.744, 1954.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, “Ulu Kur’ân’ı Herkesin Anlayabileceği Açık Bir Dille Türkçe’ye Çevirdim, Basılıyor”, *Yeni Adam* (Fevkalade Nüsha), 1957.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, *Büyük Tefsir: Allah Nedir?*, Ankara 1961.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, *Din ve Hayat*, sad. Abdullah Özbek, İstanbul 1996.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, *Hayatım*, *Yeni Adam*, 1938.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, *Hayatım*, *Yeni Adam*, 1939.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, *Hayatım*, *Yeni Adam*, 1940.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, *Kalbin Gözü*, Kültür Basımevi, İstanbul 1942.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, *Kur’ân*, Ankara 1957.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, *Terbiye ve İman*, sad. Abdurrahman Dodurgalı, İstanbul 1999.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, *Kültürce Kalkınmanın Sosyal Şartları*, MEB. Basımevi, 1967.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, *Sanat*, Suhulet Kütüphanesi, İstanbul 1934.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, *Türk’e Doğru*, *Atatürk Kültür*, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1994.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, *Türklerde Yazı Sanatı*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1993.

- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, *Türk Plastik Sanatları*, MEB. Basımevi, Ankara 1971.
- Banarlı, Nihat Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1983.
- Barlas, Yasar Fevzi, “Bir Adam ve Eseri”, *Yeni Adam*, S.761, 1958.
- Bayraktar, M. Faruk, *İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu*, İstanbul 1992.
- Cevizci, Ahmet, *Felsefe Tarihi*, Say Yayınları, İstanbul, 2010
- Cüندیoğlu, Düccane, *Bir Kur’ân Sairi: Mehmet Akif Ersoy ve Kur’ân Meâli*, İstanbul 2000.
- Cüندیoğlu, Düccane, *Anlamın Tarihi*, İstanbul 2005.
- Cüندیoğlu, Düccane, *Anlamın Buharlaşması ve Kur’ân*, İstanbul 2005.
- Cüندیoğlu, Düccane, “Türkçe Kur’ân Çevirilerinin Siyasi Bağlamında Bir Kur’ân Mütercimi: Süleyman Tevfik”, *Müteferrika Dergisi*, S.13, İstanbul 1998.
- Cüندیoğlu, Düccane, “Matbu Türkçe Kur’ân Çevirileri ve Kur’ân Çevirilerinde Yöntem Sorunu”, *II. Kur’ân Sempozyumu*, Bilgi Vakfı Yayınları, 4-5 Kasım 1995, Ankara 1996.
- Çağatay, Neset, “Baltacıoğlu’nu da Yitirdik”, *Yeni Adam*, S.921, 1978.
- Çantay, Hasan Basri, “Baltacıoğlu ve Kur’ân”, *Sebilürresad*, C.XI, S.259, 1957.
- Çantay, Hasan Basri, “Kur’ân’a Karsı Suikasd”, *Sebilürresad*, XI, 252, 1957.
- Çelik, Abbas, “İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu ve Din Eğitimimiz”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.14, 1999.
- Doğan, D.Mehmet, *(Kur’ân’a ‘Fransız Kalma’nın Öztürkçesi) Yüzyılın Soykırımı*, _z Yayıncılık, İstanbul 2004.
- Doğrul, Ömer Rıza, *Tanrı Buyruğu*, Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul 1947.
- Draz, M. Abdullah, *En Mühim Mesaj: Kur’ân*, çev: Suat Yıldırım, İstanbul 1994.
- Er, Hamit, *İstanbul Dârülfünun-u İlahiyat Fakültesi Mecmuası Hoca ve Yazarları*, İstanbul 1993.
- Ergan, Nevin G., “Gökalp- Fındıkoğlu Çizgisi Üzerine Notlar”, *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, 2005, sayı: 31, 1-11.

- Ergin, Osman, *Türk Maarif Tarihi*, İstanbul 1977.
- Gökberk, Macit, *Felsefe Tarihi, Remzi Kitabevi*, İstanbul 2012.
- Güllü, İsmail, *Durheimci bir Sosyolog:İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun Din Toplum Görüşleri*, Ekev Akademi Dergisi, Yıl:19, Sayı: 62.
- Günay, Ü., *Gökalp, Milli Kimlik ve Din, Türk Kimliğinin Yeniden İnşası Bağlamında Ziya Gökalp*, Kesit Yayınları, İstanbul 2010, 9-59.
- Güngör, E., *İslam'ın Bugünkü Meseleleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1981.
- Göçeri, Nebahat, "Toplumsal Bir Kalkınma Modeli Olarak İsmail Hakkı BALTACIOĞLU'nun Din Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme", *Ç.Ü İlahiyet Fakültesi Dergisi*, 3(2), Temmuz-Aralık 2003, 16.
- Göktürk, Akşit, *Çeviri: Dillerin Dili*, İstanbul 2000.
- Göral, Vural, "İsmail Hakkı Baltacıoğlu", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, V: Muhafazakârlık*, Editör: Ahmet Çiğdem, İstanbul 2003.
- Görgün, Tahsin, *İlahi Sözü'nün Gücü*, İstanbul 2003.
- Kaçmazoğlu, B. (1999). *Türk sosyoloji tarihi üzerine araştırmalar*, İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Kaçmazoğlu, Bayram, "Bir Halk Adamı Olarak Aydın'ın Portresi: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu", *Doğu-Batı*, S.16, 2001
- Kolçak, Sabri, İ. *H.Baltacıoğlu, Hayatı, Eserleri, Tezleri, Felsefesi*, İzmir 1968.
- Köprülü, M.Fuad, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1981.
- "Kur'ân'la Oynuyorlar", *Sebilürreşad*, X, 250, 1957.
- Kutay, Cemal, *Atatürk'ün Beraberinde Götürdüğü Hasret: Türkçe İbadet, Anadilimizle Kulluk Hakkı*, İstanbul 1998.
- Ogan, M. Raif, "Asrî Din Âlimleri!", *Sebilürreşad*, C.IX, S.220, 1956.
- Ogan, M. Raif, "Baltacıoğlu ile Bir Hasbihal", *Sebilürresad*, C.IX, S.215, 1956.
- Ogan, M. Raif, "Baltacıoğlu'na Cevap", *Sebilürresad*, C.IX, S.217, 1956.
- Olgun, Hakan, *Luther ve Reformu*, Ankara 2001.

- Olgun, İhsan, “Kur’ân”, *Yeni Adam*, S.759, 1957.
- Önder, Ali Rıza, “Baltacıoğlu’nun Kur’ân Çevirisi”, *Yeni Adam*, S.868, 1973.
- Özen, Haldun, “Baltacıoğlu’nun ‘Hayatım’ Adlı Tefrikası Hakkında Ek Bilgiler”, *Kebikeç Dergisi*, S.9, 2000.
- Özen, Haldun, “Dil Devrimi ve Öztürkçe Kur’ân”, *Yeni Adam*, S.775, 1963.
- Özerdim, Sami Nabi, “İsmail Hakkı Baltacıoğlu”, *Yeni Adam*, S.921, 1978.
- Özerdim, Sami Nabi, “Türkçe Kur’ân”, *Yeni Adam*, S.767, 1957.
- Paçacı, Mehmet, *Kur’ân ve Ben Ne Kadar Tarihseliz?*, Ankara 2000.
- “Pedagojiden Estetige, Tiyatrodan Felsefeye... Çok Yönlü Düşünür ve Yazar: I.Hakkı Baltacıoğlu”, *Milliyet Sanat Dergisi*, S.274, 24 Nisan 1978.
- Safa, Peyami, “Kur’ân Tercümesi”, *Sebilürresad*, C.X, S.250, 1957.
- Sagman, Ali Rıza, “Kur’ân Tercümelere Hakkında”, *Sebilürresad*, C.XIV, S.343, 1962.
- Sagman, Ali Rıza, *Kur’ân’ın Türkçeye tercümesi Karsısında Üç Profesör: Hilmi Ziya Ülken, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Besim Atalay*, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1957.
- Saka, Sevki, “Türkçe Kur’ân mı?”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*,
- Subaşı, N. (1999). *Kutsanmış görüntüler*, İstanbul: Nehir Yayınları, C.XXXIX, Ankara 1999.
- Sülün, Murat, *Türk Toplumunun Kur’ân-ı Kerîm Kültürü*, İstanbul 2005.
- Tecer, Ahmet Kutsi, “Mehmet Akif 40 Yıl Sonra”, *Yeni Adam*, S.766, 1959.
- Tozlu, Necmettin, *İsmail Hakkı Baltacıoğlu’nun Eğitim Sistemi Üzerine Bir Araştırma*, İstanbul 1989.
- Tunç, Mustafa Sekip, “Kur’ân Tercümelere ve Baltacıoğlu”, *Yeni Adam*, S.761, 1958.
- Türkdogan, Orhan, *Milli Kültür, Modernleşme ve İslam*, İstanbul
- Türkmen, Nalan, *Birinci Ulusal Mimarlık Döneminden Bir Örnek; Kadıköy Şehremaneti Binası*, Türk Dünyası Araştırmaları, 2009
- Satibî, *el-Muvafakat fî Usûli’s-Seri’a*, C.III, Mısır, tsz.

- Şen.Ercan, *Baltacıoğlu ve Kur'an Meali*, Yüksek Lisans Tezi, Marmamara Üniv, 2008.
- Tunç, Mustafa Sekip, “Kur’ân Tercümeleri ve Baltacıoğlu”, *Yeni Adam*, S.761, 1958.
- Türkdoğan, O., *İslam Ekonomik Sistemi ve Weberci Görüşler*, Turan Yayıncılık, İstanbul 1996.
- Türkdoğan, Orhan, *Milli Kültür, Modernleşme ve İslam*, İstanbul 1983. 189
- Us, Asım, “Öztürkçe Kur’ân”, *Yeni Adam*, S.767, 1959.
- Ülken, Hilmi Ziya, “Kur’ân’ın Türkçesi”, *Yeni Sabah Gazetesi*, 7 Aralık 1956.
- Ülken, Hilmi Ziya, *Türkiye’de Çağdas Düşünce Tarihi*, Selçuk Yayınları, Konya 1966.
- Vâlâ, Nureddin, “Türkçe Kur’ân”, *Yeni Adam*, S.759, 1957.
- Yurter, Mahmut, “Yine Kur’ân Tercümeleri”, *Yeni Adam*, 713, 1951.
- Yücel, Hasan Âli, “Yeni Türkçe Kur’ân”, *Yeni Adam*, 759, 1957.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Yunus MERTYÜREK
Doğum Yeri ve Tarihi	Hınıs- 01.05.1977
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi-2003 Anadolu Üniversitesi-2013
Y. Lisans Öğrenimi	
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetler	---
İş Deneyimi	MEB'de Öğretmen, Müdür Yetkili Öğretmen, Müdür Yardımcısı, Müdür olarak çalıştım.
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	MEB-Yönetici
İletişim	
e-posta adresi	ogretmenevihinis@gmail.com
Tarih	23.06.2016